

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

ЯК ВАТСОН
НАВЧАВСЯ ХИТРОЩІВ

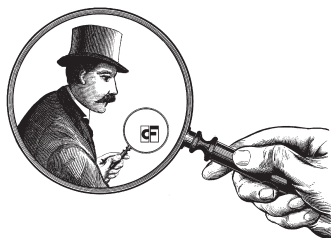
 FOLIO

І С Т И Н И

АРТУР КОНАН ДОЙЛ

ЯК ВАТСОН НАВЧАВСЯ ХИТРОЦІВ

Харків
«ФОЛІО»
2019

УДК 821.111
Д62

Серія «Істини» заснована у 2017 році

Переклад з англійської
Є. М. Тарнавського

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова-Мешкова

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-8390-6

- © Є. М. Тарнавський, переклад українською, 2019
- © О. А. Гугалова-Мешкова, художнє оформлення, 2019
- © Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

ЛЮДИНА З РОЗСІЧЕНОЮ ГУБОЮ

Айса Вітні, брат високоповажного Ілая Вітні, доктора філософії та директора Теологічного коледжу Святого Георгія, привчився курити опій. Ще в коледжі, прочитавши якусь книжку Томаса де Квінсі, в якій описуються сні і відчуття курця опію, він став підмішувати зілля до свого тютюну, щоб і собі пережити те, що пережив той письменник. Як і багато інших, він хутко переконався, що пристратитися до куріння набагато легше, ніж покинути цю звичку, і впродовж багатьох років залишався рабом своєї пристрасті, що вселяла жаль і жах усім його друзям. Я досі бачу перед собою його жовте, набрякле обличчя, його очі з важкими повіками та звуженими зіницями, його тіло, що безсило лежить у кріслі, — жалюгідні руїни людини.

Одного вечора, в червні 1889-го, якраз тоді, коли починаеш уже позіхати та зиркати на годинник, у моєму помешканні пролунав дзвіночок. Я випростався в кріслі, а дружина, опустивши своє шитво на коліна, невдоволено скривилася.

— Пацієнт! — припустила вона. — Тобі доведеться йти до хворого.

Я зітхнув, бо незадовго до цього повернувся додому після цілого дня виснажливої роботи. Ми почули звук дверей, що відчиняються, і чийсь квапливі кроки в коридорі. Двері нашої кімнати розчахнулися, і ввійшла леді в темній сукні, з чорною вуаллю на обличчі.

— Даруйте, що вдерлася настільки пізно, — почала вона, але раптом втратила самовладання і кинулася до моєї дружини, обійняла її та заридала у неї на плечі. — Але маю таке горе! — вигукнула вона. — Мені дуже потрібна допомога!

— Та це ж Кейт Вітні, — впізнала дружина, піднявши вуаль гості. — Як ти налякала мене, Кейт! Мені й на гадку не спало, що це ти.

— Звертаюся до тебе, бо вже й не знаю, як мені бути.

Це було звичним явищем. Люди, з котрими траплялося лихо, прямували до моєї дружини, як птахи на маяк.

— І добре вчинила. Сідай зручніше, випий вина з водою та кажи, що трапилося. Можливо, хочеш, аби я відіслала Джеймса спати?

— О ні, ні! Від медика я також чекаю поради та допомоги. Мова йде про Айсу. Ось уже два дні, як він не повернувся додому. А я так боюся за нього!

Не вперше вона згадувала при нас про свого нещасного чоловіка — зі мною як із лікарем, а з дружиною — як зі своєю старою шкільною подругою. Ми втішали та заспокоювали її як могли. Чи знає жінка, де перебуває її чоловік? Чи не можна поїхати за ним і привезти його додому?

Виявилось, що це цілком можливо. Дружина знала, що останнім часом її чоловік зазвичай курих опій у кублі, яке влаштували на одній із східних вулиць Сіті. Досі

його оргії завжди обмежувалися одним днем і до вечора він приповзав додому в повній знеможі, зовсім розбитий, але цього разу не з'являється вже дві доби і, як зазвичай, валяється там серед усіляких підозрілих індивідів, вдихає отруту або відсипається після куріння. Жінка майже була переконана, що він перебуває саме там, у «Золотому барі» на Аппер-Свондем-лейн. Але що вона може вдіяти? Як може вона, молода, сором'язлива та боязка молодиця, увійти в таке місце і видерти свого чоловіка з юрби покидьків?

Чи не піти нам із нею разом? Втім, навіщо йти їй самій? Я лікував Айсу Вітні й як його лікар міг вплинути на пацієнта. Без неї мені буде навіть легше впоратися з хворим. Я пообіцяв нещасній, що впродовж найближчих двох годин посаджу її чоловіка в кеб та відправлю додому, якщо він справді заліг у «Золотому барі».

Через десять хвилин, покинувши затишну вітальню, я вже мчав в екіпажі на схід. Я знав, що мене чекає доволі дивна річ, але насправді вона виявилася ще дивнішою, ніж очікував.

Спочатку все йшло, як по маслу. Аппер-Свондем-лейн — брудний провулок, що тягнеться позаду високих корабельень, які пролягли на схід уздовж північного берега ріки, аж до Лондонського мосту. Кубло, яке я шукав, розташувалося в пивниці між брудною крамничкою та шинком. У цю чорну діру, як у печеру, провадили круті сходи. Посеред кожної сходинки утворилася ямка — така сила-силенна п'яних ніг спускалася і підіймалася ними.

Велівши візнику чекати, я спустився донизу. При мерехтінні газової лампи, що висіла над дверима, я намацав клямку й увійшов у довгу низьку кімнату, заповнену гус-

тим коричневим димом. Попід стінами стояли дерев'яні нари, як на баку корабля з емігрантами.

Крізь морок я не без зусиль розгледів непорушні тіла, що розляглися в дивних, фантастичних позах: зі згорбленими плечима, підібганими колінами, закинутими назад головами та підборіддями, що стирчали вгору. То там, то тут я помічав темні, згаслі очі, що безглуздо витріщалися на мене. У темряві спалахували крихітні червоні вогники, що гаснули в міру того, як зменшувалася кількість отрути в маленьких металевих трубках. Більшість лежали мовчки, інші щось бурмотіли собі під ніс, а деякі бесідували дивними низькими монотонними голосами, то збуджуючись і кваплячись, то раптово замовкаючи, при цьому ніхто нікого не слухав — кожен був поглинений винятково власними думками. У найдальшому кінці приміщення стояла маленька жаровня з розпеченим вугіллям, біля якої на триногому ослоні сидів високий, худий старигань, котрий опустил підборіддя на кулаки, поклав лікті на коліна і незворушно лупав очима на вогонь.

Як тільки я увійшов, до мене кинувся засмаглий маляець, простягнув мені люльку, порцію опію і вказав на вільне місце на нарах.

— Дякую, я не планую тут залишатися, — заявив я. — Тут десь має бути мій приятель, пан Айса Вітні. Є потреба погомоніти з ним.

Праворуч від мене щось ворухнулося, я почув чийсь вигук, задивився в пітьму і побачив Вітні, котрий вилупився на мене, блідий, похмурий і весь скуйовджений.

— Боже, та це ж Ватсон! — вимовив він.

Він перебував у стані дуже сумної реакції після дурману.

— Котра тепер година, Ватсоне?

— Майже одинадцята.

— А який сьогодні день?

— П'ятниця, 19 червня.

— Невже? А я думав, що ще середа. Ні, сьогодні середа. Зізнайтеся, що ви пожартували. Із якого б це дива так лякати людину!

Він затулив обличчя долонями та зарюмсав.

— Кажу вам, що сьогодні п'ятниця. Ваша дружина чекає вас уже два дні. Вам справді має бути соромно!

— Я і соромлюся. Але ви щось наплутали, Ватсоне, я тут усього кілька годин. Три люльки... чотири люльки... забув скільки саме! Але я поїду з вами додому. Не хочу, щоб Кейт хвилювалася... Бідна маленька Кейт! Подайте мені руку. Маєте кеб?

— Маю. Чекає біля дверей.

— У такому разі, я їду негайно. Але я їм винен грошей. Дізнайтеся, скільки я заборгував, Ватсоне. Я зовсім розм'як і ослаб. Не маю сили навіть розрахуватися.

Вузьким проходом між двома рядами сонних, затримуючи дихання, щоб не вдихати отруйних випарів дурман-зілля, я пішов шукати господаря. Підійшовши до високого стариганя, котрий сидів біля жаровні, я відчув, що мене хтось смикає за рукав, і почув шепотіння:

— Пройдіть повз мене, а потім озирніться.

Ці слова я почув дуже чітко. Їх міг вимовити лише дідуган, котрий сидів поруч зі мною. Однак у нього, як і раніше, був такий вигляд, ніби він занурений у себе і нічого навкруги не помічає. Чоловік був сухоробрий, зморщений, згорблений під тягарем років. Трубка з опієм висіла у нього поміж колін, немов вивалившись зі знесилених

пальців бідолахи. Я ступив два кроки вперед і озирнувся. Мені знадобилася вся моя сталевая воля, щоб не зойкнути від подиву. Старигань обернувся так, що його обличчя не міг бачити ніхто, крім мене. Дідуган випростав спину, розправив зморшки, а в тьмяних очах з'явився їхній звичний блиск. Біля вогню сидів, усміхаючись моєму здивуванню, не хто інший, як Шерлок Голмс. Він подав мені крадькома знак, аби я підійшов ближче, і знову перекинувся на тремтячого дідка з відвислою губою.

— Голмсе! — прошепотів я. — Що ви робите в цьому кублі?

— Промовляйте якомога тихіше, — прошепотів сищик, — я маю чудовий слух. Якщо позбудетесь свого очманілого вигляду, буду радий перебалакати з вами.

— Мене за дверима чекає кеб.

— То відішліть свого приятеля додому самого в цьому кебі. Можете за нього не боятися, бо він занадто слабкий, аби вплутатися в якусь халепу. Буде найкраще, якщо пошлете з кучером записку вашій дружині, що зустріли мене та залишились тут. Зачекайте мене на вулиці, я вийду за п'ять хвилин.

Важко відмовити Шерлоку Голмсу: його вказівки завжди такі чіткі та точні, і висловлені однозначно наказовою інтонацією. До того ж я відчував, що як тільки посаджу Вітні в кеб, то й так виконаю всі свої зобов'язання щодо нього і мені більше ніщо не завадить узяти участь в одній із тих надзвичайних пригод, які складали будні мого знаменитого приятеля.

Допомагати Шерлоку Голмсу в його розслідуваннях було для мене найбільшим щастям. Тому я негайно ж написав записку дружині, заплатив за Вітні, посадив його

в кеб і став терпляче вичікувати неподалік від будинку. Кеб миттю зник у темряві. За кілька хвилин старигань вийшов із курильні, й я подався за ним вулицею. Два квартали він пройшов не розгинаючи спини і невпевнено човгаючи старечими ногами. Потім квапливо озирнувся, виставився і від душі зареготав. Переді мною був Шерлок Голмс.

— Ймовірно, Ватсоне, — зауважив він, — ви вирішили, що я пристрастився до куріння опію.

— Щиро кажучи, я й справді здивувався, коли побачив вас у цих нетрях.

— І все ж я здивувався ще більше, ніж ви, коли побачив у цих нетрях вас.

— Я шукав там свого приятеля.

— А я — ворога.

— Ворога?

— Атож. Коротко кажучи, Ватсоне, я займаюся надзвичайно цікавою справою і сподівався дізнатися дещо з недоладної балаканини очманілих курців опію. Раніше мені це іноді вдавалося. Якби мене впізнали в тих нетрях, моє життя не вартувало б і шеляга, позаяк я вже бував там не раз, а негідник Ласкар, власник кубла, присягнувся мені жорстко помститися. Позаду цього будинку, біля корабельні Святого Павла, є потайні дверцята, які могли б розповісти багато дивовижних історій про те, що викидають через неї чорними, безмісячними ночами.

— Невже трупи?

— Авжеж, Ватсоне, трупи. Ми з вами були б мільйонерами, якби отримали по тисячі фунтів за кожного нещасного, убитого в цьому кублі. Це найстрашніша пастка на всьому березі річки, і боюся, що Невілл Сент-Клер, котрий

потрапив у неї, більше ніколи не повернеться додому. Але ми й собі влаштуємо пастку.

Шерлок Голмс засунув два пальці до рота і пронизливо свиснув. Негайно ж здалеку долинув такий самий свист, а потім ми почули гуркіт коліс і тупіт копит.

— Ну що, Ватсоне, — мовив Голмс, коли з темряви випірнув екіпаж із двома ліхтарями, що відкидали яскраві смуги світла, — поїдете зі мною?

— Якщо буду вам корисний...

— Вірний товариш завжди корисний. У моєму покої в «Кедрах» є два ліжка.

— У «Кедрах»?

— Аякже. Так називається маєток пана Сент-Клера. Я буду жити в його обійсті, поки не розплутаю цю справу.

— І де ж воно?

— У Кенті, неподалік від Лі. Нам доведеться їхати сім миль.

— Нічого не розумію.

— Цілком природно. Зараз я вам усе поясню. Сідайте... Гарзд, Джоне, ви нам більше не потрібні. Ось вам півкрони. Чекайте мене завтра об одинадцятій годині. Передайте мені віжки. Бувайте.

Він хльоснув коня, і ми помчали нескінченними темними, безлюдними вулицями, аж нарешті опинилися на якомусь широкому мосту, під яким повільно текли каламутні води річки. За мостом були такі ж самі вулиці з цегляними будинками; їхню тишу порушували лише важкі розмірені кроки поліціантів, а також пісні та крики запізнілих гультіпак.

Чорні хмари повільно повзли небом, і в розривах між ними то тут, то там тьмяно мерехтіли зорі. Голмс мовчки

правив конякою, в глибокій задумі опустивши голову на груди, а я сидів поруч із ним, намагаючись вгадати, що займає думки сищика, і не сміючи перервати його міркування. Ми проїхали кілька миль і вже перетинали мережу приміських вілл, коли детектив нарешті очунав, пересмикнув плечима і закурив люльку.

— Ви маєте великий талант до мовчання, Ватсоне, — зронив він. — Завдяки цій чесноті ви незамінний товариш. Однак зараз мені потрібна людина, з котрою я міг би поспілкуватися, щоб розігнати неприємні думки. Навіть уявити не можу, що я скажу цій маленькій милій жінці, коли вона зустрине мене на порозі.

— Ви забуваєте, що я нічого не знаю.

— Мені якраз вистачить часу розповісти вам усе, поки доїдемо до Лі. Справа здається до смішного простою, а тим часом не знаю, з якого боку за неї взятися. Ниток багато, але за жодну з них не можу вхопитися як слід. Розповім усе вам, Ватсоне, і, можливо, ви зможете знайти хоча б промінчик світла в навколишньому мороці.

— Та кажіть уже.

— Кілька років тому, точніше, в травні 1884 року, в Лі з'явився джентльмен на ім'я Невілл Сент-Клер, котрому, вочевидь, грошей не бракувало. Він орендував велику віллу, розбив навколо неї прекрасний сад і зажив на широкую ногу, по-панськи. Мало-помалу він заприятелював із сусідами і 1887-го одружився з донькою місцевого пивовара, з котрою нажив уже двох дітей. Певних обов'язків він не має, але бере участь у кількох комерційних підприємствах і зазвичай щоранку їздить до міста, повертаючись звідти потягом о 5:14. Пан Сент-Клер має зараз тридцять сім років. Живе скромно, хороший чоловік і люблячий

батько. Люди, котрі зустрічалися з ним, відгукуються про нього схвально. Можу ще додати, що боргів у нього — всього вісімдесят вісім фунтів і десять шилінгів, а в банку на його поточному рахунку лежать двісті двадцять фунтів стерлінгів. Отже, немає підстав припускати якісь фінансові негаразди.

Минулого понеділка пан Невілл Сент-Клер вирушив до міста раніше, ніж зазвичай, повідомивши перед від'їздом, що має дві важливих справи і що привезе своєму синові коробку кубиків. Цілком випадково того ж самого понеділка, незабаром після його від'їзду, дружина отримала телеграму, що на її ім'я в Ебердинському пароплавному товаристві отримали невелику, але дуже цінну посилку, яку та вже давно чекала. Якщо ви добре знайомі з Лондоном, то знаєте, що офіс цього пароплавного товариства розміщений на Фресно-стрит, яка впирається в Аппер-Свондем-лейн, де ви знайшли сьогодні ввечері мене. Пані Сент-Клер поснідала, вирушила в місто, де-що купила, заїхала до офісу товариства, отримала там свою посилку й о четвертій тридцять п'ять прошкувала по Свондем-лейн у бік вокзалу... Досі вам усе ясно, чи не так?

— Ще б пак, тут немає нічого незрозумілого.

— Якщо пам'ятаєте, в понеділок пекло несамовито, і пані Сент-Клер просувалася повільно, роззираючись, чи немає де кеба, позаяк їй дуже не сподобалася дільниця, в якій жінка опинилася. Й ось, ідучи по Свондем-лейн, вона раптом почула зойк і вся аж захолола, побачивши свого чоловіка, котрий витріщався на неї з вікна другого поверху якогось будинку і, як їй здалося, жестами кликав до себе. Вікно було відчинене, і вона ясно розгледіла об-

личчя чоловіка, яке здалося молодиці надзвичайно схвилюваним. Чоловік простягнув до дружини обидві руки і несподівано зник так раптово, ніби його насильно відтягли від вікна. Однак пильний жіночий погляд встиг помітити, що, хоча чоловік одягнений у той самий чорний піджак, у якому він виїхав із дому, та на ньому немає ні комірця, ні краватки.

Упевнена, що з чоловіком трапилася біда, молодиця збігла вниз сходами (будинок був той самий, в якому міститься й кубло, де ви знайшли мене цього вечора) і, пробігши через передпокій, спробувала піднятися сходами, що провадять на горішні поверхи. Але біля сходів натрапила на негідника Ласкара, про котрого я вже сьогодні згадував. Ласкар за допомогою свого посіпаки витурив жінку на вулицю. У нього є помічник-данець. Божеволіючи від жаху, жінка побігла вулицею і, на щастя, на Фресно-стрит зустріла правоохоронців, котрі здійснювали обхід на чолі з інспектором.

Інспектор із двома констеблями пішов за пані Сент-Клер, і, незважаючи на запеклий опір господаря, їм вдалося проникнути в ту кімнату, в вікні якої дружина бачила свого чоловіка. Але тут його не виявилось. На всьому поверсі не знайшли нікого, крім якогось огидного каліки, котрий, мабуть, там і живе. І він, і Ласкар запевняли, що тут більше нікого не було. Вони так рішуче все заперечували, що інспектор вже було засумнівався, чи не примарилося це пані Сент-Клер, аж раптом вона з криками кинулася до невеликої дерев'яної скриньки, що стояла на столі, і зірвала з неї кришку. З коробки посипалися дитячі кубики. Це була іграшка, яку її чоловік пообіцяв привезти з міста.

Ця знахідка та раптове збентеження каліки переконали інспектора в серйозності справи. Кімнати ретельно обшукали, й обшук привів до викриття мерзенного злочину.

Оздоблення цієї квартири, звісно, було убоге. Передня кімната — щось на зразок вітальні, а поруч із нею міститься невелика спальня, вікно якої виходить на манівці однієї верфі. Між корабельнею і вікном спальні є вузький канал, який висихає під час відливу, а під час припливу заповнюється водою на чотири з половиною фути. Вікно в спальні широке і відчиняється знизу.

При огляді на підвіконні виявили сліди крові; кілька кривавих плям знайшли також і на дерев'яній підлозі. За фіранкою в передпокої вдалося знайти весь одяг пана Невілла Сент-Клера. Не було лише його жакета. Але черевики, шкарпетки, капелюх, годинник — все виявилось тут. На одязі не знайшли жодних слідів насильства. Але сам пан Невілл Сент-Клер, як у воду канув. Зникнути він міг лише через вікно, і зловісні криваві плями на підвіконні чітко вказували, що навряд чи йому вдалося врятуватися вплав, тим більше, що в той час, коли відбувалася трагедія, приплив досяг апогею.

Тепер звернімося до негідників, на котрих падає підозра. Ласкар відомий своїм темним минулим, але з розповіді пані Сент-Клер ми знаємо, що за кілька миттєвостей після появи її чоловіка у вікні він перебував унизу, отже, його можна вважати лише співучасником злочину. Він заперечує будь-яку свою причетність до цієї справи. За словами підозрюваного, він і гадки не має, чим взагалі займається його квартирант Г'ю Бун. Поява в кімнаті одягу зниклого джентльмена — для нього цілковита загадка.

Ось усе, що знаємо про власника Ласкара. Тепер звернімося до похмурого каліки, котрий живе на другому поверсі над кублом і безумовно є останнім, хто бачив Невілла Сент-Клера. Його ім'я Г'ю Бун, а потворне обличчя каліки добре знає кожен, кому доводиться часто бувати в Сіті. Він професійний жебрак; утім, для того, щоб обійти поліційні приписи, він робить вигляд, ніби продає воскові сірники.

Як ви, ймовірно, не раз помічали, на лівому боці Треднідл-стріт є ніша. У ній сидить каліка, підібгавши ноги і розклавши у себе на колінах кілька сірникових коробок. Його вигляд викликає співчуття, і дощ милостині так і ллється в брудну шкіряну кепку, яка лежить перед ним на бруківці. Я не раз спостерігав за жебраком, ще не припускаючи, що нам колись доведеться познайомитися з ним як зі злочинцем, і завжди дивувався тому, які рясні жнива він збирає за дуже короткий час. Він має таку непересічну зовнішність, що ніхто не може пройти повз нього, не звернувши уваги на чоловіка. Оранжево-руде волосся, бліде обличчя, понівечене жакливим шрамом, нижній кінець якого розсік надвоє горішню губу, бульдоже підборіддя та проникливі темні очі, колір яких напрочуд різко контрастує з відтінком його волосся, — все це виділяє його із сірого натовпу жебраків. Каліка завжди має наготові їдкий жарт для кожного, хто, минаючи його, спробує зачепити нещасного глузливым слівцем. Ось такий мешканець горішнього поверху цієї підозрілої курильні... Після нього ніхто більше не бачив джентльмена, котрого ми шукаємо.

— Але ж він каліка! — скривився я. — Як міг він сам упоратися з дужим, спортивним хлопцем?

— У нього скалічена лише нога, і він легко накульгує на ходу, а загалом він здоровань і силач. Ви, Ватсоне, як медик, певна річ, знаєте, що часто слабкість однієї кінцівки відшкодовується надзвичайною силою інших.

— Будь ласка, розповідайте далі.

— Після побаченої на підвіконні крові пані Сент-Клер стало зле, й її відправили додому в супроводі поліціанта, тим більше, що для подальшого розслідування її присутність не була обов'язковою. Інспектор Бертон, котрого призначили слідчим у цій справі, ретельно обшукав усе кубло, але не виявив нічого нового. Припустилися помилки: не заарештували Буна першої ж миті і тим самим надали йому можливість упродовж кількох хвилин перекинутися кількома словами зі своїм приятелем Ласкаром. Однак цю помилку хутко виправили: підозрюваного схопили й обшукали. Але обшук не дав жодних доказів проти нього. Правда, на правому рукаві його сорочки виявили сліди крові, але той продемонстрував правоохоронцям свій безіменний палець, на якому був поріз біля самого нігтя, і додав, що сліди крові на підвіконні, ймовірно, є наслідком того порізу, позаяк він підходив до вікна, коли з пальця йшла кров. Чоловік наполягав, що ніколи в житті не бачив пана Сент-Клера, і божився, що наявність одягу цього джентльмена у нього в кімнаті — така ж таємниця для нього, як і для поліції. Але коли каліці повідомили, що пані Сент-Клер бачила свого чоловіка у вікні його кімнати, він сказав, що це їй або здалося в нападі шаленства, або просто наснилося. Буна відвели у відділок. Він гучно протестував. Інспектор залишився чекати відпливу, сподіваючись виявити на дні каналу якісь нові докази. І справді, в липкому бруді, на самому дні, знайшли дещо, але зо-

всім не те, що вони з таким страхом очікували знайти. Коли зійшла вода, в каналі виявили не самого Невілла Сент-Клера, а лише його піджак. Як гадаєте, що вони знайшли в кишенях?

— Навіть уявити не могу.

— Не думаю, щоб хтось зміг відгадати. Всі кишені були набиті дріб'язком у пенні і в півпенні — чотириста двадцять одне пенні та двісті сімдесят півпенні. Не дивно, що відплив не прихопив одяг із собою. А ось труп — зовсім інша річ. Між будинком і корабельнею дуже сильна течія. Цілком природно труп міг виплисти в річку, в той час, як важкий піджак залишився на дні.

— Але, якщо не помиляюся, всю решту одягу знайшли в кімнаті. Невже ж на трупі був лише піджак?

— Ні, сер, але за потреби це можна пояснити. Припустімо, що Бун викинув Невілла Сент-Клера через вікно і цього ніхто не побачив. Що став би він робити далі? Природно, що першим ділом спробував би позбутися одягу, який міг його видати. Каліка хапає піджак, хоче викинути його у вікно, але тут усвідомлює, що він не потоне, а попливе. Він страшенно поспішає, бо чує метушню на сходах, чує, як дружина Сент-Клера вимагає, щоб її впустили до чоловіка, та на додачу, можливо, його спільник Ласкар попереджає про наближення поліції. Не можна гаяти ні хвилини. Він кидається в затишний куток, де заховані скарби від його жебрацтва, і набиває кишені піджака монетами, що першими трапилися йому під руку. Потім викидає піджак і хоче викинути й інші речі, але чує відгомін кроків на сходах і до появи поліції ледь встигає зачинити вікно.

— Цілком можливо.

— Приймімо це як робочу гіпотезу, за відсутністю кращої... Буна, як я вам уже казав, заарештували та завели до відділку. Його колишнє життя, по суті, бездоганне. Правда, впродовж багатьох років його знали як професійного жебрака, але каліка жив спокійно і ні в чому лихому помічений не був.

Ось у якому стані перебуває ця справа зараз. Як бачите, як і раніше, залишаються невирішеними питання про те, що робив Невілл Сент-Клер у цій курильні опію, що там із ним сталося, де він тепер і який стосунок до його зникнення має Г'ю Бун. Мушу зізнатися, що не пам'ятаю випадку в моїй практиці, який на перший погляд здавався б таким простим, а насправді виявився б таким складним.

Поки Шерлок розповідав мені подробиці цих дивовижних пригод, ми минули передмістя величезного міста, залишили позаду останні будинки й їхали дорогою, по обидва боки якої тяглися сільські тини. Якраз на той час, як ми опинилися на селі, вся його розповідь і скінчилася. Подекуди у вікнах блимали вогні.

— Ми в'їжджаємо в Лі, — поінформував мій приятель. — За час нашої невеличкої подорожі ми побували в трьох графствах Англії: виїхали з Міддлсексу, перетнули кут Саррею та приїхали до Кенту. Бачите ті вогники між деревами? Це «Кедри». Там біля ліхтаря сидить жінка, насторожений слух котрої, без сумніву, вже вловив тупотіння копит нашої коняки.

— Чому, ведучи цю справу, ви живете тут, а не на Бейкер-стрит? — поцікавився я.

— Бо багато доводиться розслідувати саме тут... Пані Сент-Клер люб'язно надала в моє розпорядження дві кімнати, і можете бути певні, що вона буде рада прихистити

мого колегу, котрий допомагає мені в моїх пошуках. Ви б знали, як важко мені зустрічатися з нею, Ватсоне, поки не можу повідомити їй нічого путнього про її чоловіка! Приїхали! Тпру!..

Ми зупинилися перед великою віллою, оточеною садом. Передавши коня конюху, котрий вибіг нам назустріч, ми з Голмсом пішли до будинку вузькою стежкою, всипаною галькою. Коли підійшли ближче, двері відчинилися, і на порозі з'явилася маленька білява жіночка в світлій шовковій сукні, обробленій пишним рожевим шифоном. Однією рукою вона трималася за двері, а другу нетерпляче підняла. Нагнулася вперед, трохи розтулила вуста, жадібно споглядаючи на нас, вона, здавалося, всім своїм виглядом питала, що нового ми їй привезли.

— Ну? — вголос спитала вона.

Помітивши, що нас двоє, вона радісно зойкнула, але цей вигук перейшов у стогін, коли мій товариш похитав головою і стенив плечима.

— Дізналися щось хорошого?

— Ні.

— А лихого?

— Також ні.

— Дяка Богу хоча б за це. Але заходьте. У вас був важкий день, ви, далєбі, потомилися.

— Це мій колега, доктор Ватсон. Він був надзвичайно корисний мені в багатьох моїх розслідуваннях, і, завдяки щасливому випадку, мені вдалося привезти його сюди, щоб скористатися його допомогою в наших пошуках.

— Рада вас бачити, — господиня привітно потиснула мені руку. — Боюся, що почуватиметеся у нас незатишно. Адже ви знаєте, який удар раптово звалився на нашу сім'ю...

— Пані, — сказав я, — я відставний солдат, котрий звик до похідного життя, але навіть якби я не був вояком, вам немає потреби вибачатися переді мною. Буду щасливий, якщо мені вдасться принести користь вам або моєму приятелю.

— Пане Шерлок Голмс, — сказала жінка, заводячи нас у яскраво освітлену їдальню, де нас чекала холодна вечеря, — хочу поставити вам кілька відвертих запитань і прошу відповісти на них так само прямо і відверто.

— Прошу дуже.

— Не жалійте моїх почуттів. Зі мною не буде ні істерик, я не знепритомнію. Хочу знати вашу справжню, важену думку.

— Про що саме?

— Чи вірите ви в глибині душі, що Невілл живий?

Шерлока Голмса, гейби, збентежило це запитання.

— Кажіть відверто, — повторила молодиця, стоячи на килимі і пильно зазираючи в обличчя Голмсові.

— Щиро кажучи, не вірю.

— Гадаєте, що він мертвий?

— Саме так.

— Убитий?

— Я цього не казав.

— І коли ж він помер?

— У понеділок.

— У такому разі, пане Голмс, будьте люб'язні пояснити мені, яким чином я могла отримати від нього сьогодні цього листа?

Шерлок Голмс схопився з крісла, немов його втелючи-ло електричним струмом.

— Що? — вигукнув він.

— Авжеж, сьогодні.

Жінка посміхалася, тримаючи в руці аркуш паперу.

— Можна прочитати?

— Будь ласка.

Детектив вихопив лист у неї з рук, розклав його на столі, розгладив і став уважно розглядати. Я піднявся з крісла і став зазирати через його плече. Конверт був простий, поштовий; на ньому стояв штампель Грейвсенду; на штампелі — сьогоднішнє, точніше вчорашнє число, позаяк північ уже минула.

— Грубий почерк, — пробурмотів Голмс. — Упевнений, що це почерк не вашого чоловіка.

— Авжеж, на конверті чужий почерк, але всередині — почерк мого чоловіка.

— Людині, котра надписувала конверт, довелося ще дізнаватися вашу адресу.

— Звідки ви взяли?

— Ім'я на конверті, як бачите, виділяється своєю чорнотою, бо чорнило, яким воно написано, вислохло саме. Адреса ж бліда, бо до неї прикладали прес-пап'є. Якби напис на конверті був зроблений відразу й якби його промокнули прес-пап'є, всі слова були б однакового відтінку. Ця людина написала на конверті спершу саме ваше ім'я і лише через якийсь час приписала до нього адресу, з чого можна зробити висновок, що адреса спочатку залишалася невідомою. Звісно, це дрібниця, але в моїй професії немає нічого важливішого за дрібниці. Нумо поглянемо на листа... Ага! Туди щось вкладали.

— Атож, там була каблучка. Його перстень із печаткою.

— А ви впевнені, що це почерк вашого чоловіка?

— Один із його почерків.

— Один із його почерків?

— Його почерк, коли пише поспіхом. Зазвичай він пише зовсім інакше, але і цей його почерк я добре знаю.

— *«Люба, не хвилюйся. Все скінчиться добре. Сталася помилка, на виправлення якої потрібен якийсь час. Чекай терпляче. Невілл»...* Написано олівцем на аркуші, вирваному з нотатника. Гм! Відправлено сьогодні з Грейвсенду людиною, у котрої великий палець чимось забруднений. Ха! Якщо не помиляюся, чоловік, котрий заклеїв конверт, жує тютюн... Пані, ви впевнені, що це почерк вашого чоловіка?

— Цілком. Цього листа написав Невілл.

— Його відправили сьогодні з Грейвсенду. Що ж, пані Сент-Клер, хмари розсіюються, хоча не могу сказати, що небезпека вже позаду.

— Однак він живий, пане Голмс!

— Якщо лише це не спритна підробка, щоб збити нас зі сліду. Каблучка, врешті-решт, нічого не доводить. Перстень у нього могли й відібрати.

— Але це його, його, його почерк!

— Гарзд. Але що, якщо листа написали в понеділок, а відіслали лише сьогодні?

— Таке можливе.

— А за цей час багато могло статися.

— О, не відіймайте у мене моїх радощів, пане Голмс! Я знаю, що з ним нічого не сталося. Ми з ним настільки близькі, що я неодмінно відчула б, якби він потрапив у справжню біду. За день до того, як він зник, чоловік ненавмисно порізав собі палець. Я була в їдальні, а він у спальні, й я відразу ж побігла до нього, відчуваючи, що з ним сталося лихо. Невже ви думаєте, що я не знала б

про його смерть, якщо навіть така дрібниця здатна вплинути на мене!

— Я чоловік досвідчений і знаю, що безпосереднє жіноче чуття може іноді бути ціннішим за будь-які логічні висновки. І цей лист, певна річ, слугує важливим доказом, що ви маєте рацію. Однак, якщо пан Сент-Клер живий, якщо він може писати вам листи, то чому ж він не з вами?

— Не знаю. І навіть не здогадуюсь.

— У понеділок, їдучи, він ні про що вас не попереджав?

— Ні.

— І ви дуже здивувалися, побачивши його на Свондем-лейн?

— Ще й як.

— Вікно було відчинене?

— Атож.

— Він міг би гукнути вас із вікна?

— Авжеж.

— Тим часом, наскільки я второпав, у нього вирвався лише недоладний вигук?

— Аякже.

— Ви подумали, що він кличе вас на допомогу?

— Ще б пак. Він махав мені руками.

— Але, можливо, він зойкнув від несподіванки. Міг сплеснути руками від подиву, що бачить вас.

— Можливо.

— І вам здалося, що його відтягнули від вікна?

— Він зник настільки раптово...

— Він міг просто відсахнутися від вікна. Нікого більше не бачили в кімнаті?

— Нікого. Але ж цей огидний жебрак сам зізнався, що Невілл там був. А Ласкар стояв унизу, біля сходів.

— Саме так. Наскільки ви могли розгледіти, ваш чоловік був одягнений, як завжди?

— Але на ньому не було ні комірця, ні краватки. Я чітко бачила його голу шию.

— Він колись згадував при вас Свондем-лейн?

— Ніколи.

— А ви не помічали якихось ознак, що вказують на те, що він курить опій?

— Та що ви.

— Дякую, пані Сент-Клер. Це основні пункти, про які я хотів знати все. Тепер повечереємо і гайда відпочивати, позаяк цілком можливо, що завтра нас чекає багато клопотів.

У наше розпорядження віддали простору, зручну кімнату з двома ліжками, й я відразу ж ліг, оскільки нічні походеньки мене добряче втомили. Але Шерлок Голмс, коли у нього виявлялося якесь невіршене завдання, міг не спати цілими днями і навіть тижнями, обмізковуючи, зіставляючи факти, розглядаючи справу з різних точок зору доти, доки йому не вдавалося або розв'язати її, або переконатися, що він опинився на хибному шляху. Я дуже скоро збагнув, що він готується просидіти без сну всю ніч. Сищик зняв піджак та жилетку, накинув синій просторий халат і заходився збирати в одну купу подушки з ліжка, канапи та крісел. З цих подушок він спорудив собі щось на кшталт східного тапчана та видерся на нього, підібгавши ноги і поклавши перед себе пачку тютюну і коробку сірників. При тьмяному світлі лампи я бачив, як він сидить там у хмарах блакитного диму, зі старою люлькою в роті, не уважно вилупившись на стелю, безмовний, нерухомий, а світло осявало різкі орлині риси його обличчя.

Так він сидів, коли я засинав, і так сидів, коли при блиску вранішнього сонця я розплющив очі, розбуджений раптовим вигуком детектива. Люлька все ще стирчала у нього з рота, дим усе ще пнувся догори, кімната була як у тумані, а від пачки тютюну, яку я бачив ввечері, зовсім нічого не залишилося.

— Прокинулися, Ватсоне? — спитав він.

— Так.

— Хочете проїхатися?

— Із задоволенням.

— Тоді одягайтеся. У будинку ще всі сплять, але я знаю, де ночує конюх, і зараз матимемо тарантас.

При цих словах він усміхнувся, а його очі виблискували, і сищик анітрохи не був схожий на того похмурого мислителя, котрого я бачив уночі.

Одягаючись, я зиркнув на годинник. Не дивно, що в будинку всі ще спали: було двадцять п'ять хвилин по четвертій. Я заледве встиг одягнутися, як увійшов Голмс і повідомив, що конюх уже запряг коняку.

— Хочу перевірити одну свою версію, — заявив він, натягаючи черевики. — Ви, Ватсоне, бачите перед собою одного з найбільших бовдурів, які тільки й існують у Європі! Я був сліпий, як кіт. Мені слід було б дати такого копняка, щоб я полетів звідси аж до Черінг-кроссу! Але тепер я, здається, знайшов ключ до цієї загадки.

— Де ж він, той ключ? — усміхнувся я.

— У ванній, — відповів Голмс. — Ні, я не жартую, — продовжив він, помітивши мій недовірливий погляд. — Я вже був у ванній, узяв його і сховав ось сюди, у валізку. Їдьмо, друже мій, і переконаємося, чи підійде цей ключик до замочка.

Ми спустилися сходами, намагаючись ступати якомога тихіше. Надворі вже яскраво сяяло ранкове сонце. Біля воріт нас чекав візок, а конюх тримав за вуздечку запряжену коняку.

Ми залізли в тарантас і швидко погнали лондонською дорогою. Інколи ми обганяли підводи, які везли до столиці овочі, але на віллах навколо все було тихо — населення спало, як у зачаклованому місті.

— Певним чином це абсолютно виняткова справа, — зауважив Голмс, пускаючи коня вчвал. — Зізнаюся, я був сліпий, як кріт, але краще порозумнішати пізно, ніж ніколи.

Ми вїхали в місто з боку Саррею. У вікнах вже почали з'являтися заспані обличчя людей, котрі тільки-но прокинулися. Ми перетнули річку через міст Ватерлоо, завернули праворуч по Веллінгтон-стріт і опинилися на Боу-стріт. Шерлока Голмса добре знали в поліційному управлінні, і, коли ми підїхали, два констеблі відсалютували йому. Один із них узяв коня за вуздечку, а другий повів нас усередину будівлі.

— Хто черговий? — спитав Шерлок.

— Інспектор Бредстріт, сер.

З вимощеного кам'яними плитами коридору назустріч нам вийшов високий огрядний поліціант у повній формі.

— А, пане Бредстріт! Як ся маєте? Хочу побалакати з вами, інспекторе.

— Будь ласка, пане Голмс. Зайдіть до мене, в мій кабінет.

Приміщення нагадувало офіс якоїсь компанії: на столі величезна книга для записів, на стіні телефон.

Інспектор сів за стіл:

— Чим можу бути корисний, пане Голмс?

— Хочу розпитати вас про того злидаря, котрий при-
четний до справи про зникнення пана Невілла Сент-Клера.

— Його заарештували і привезли сюди для допиту.

— Я знаю. Він тут?

— У камері.

— Не буянить?

— Ні, поводиться тихо. Але який же він брудний, цей негідник!

— Брудний?

— Атож. Ледве-ледве змусили його вимити руки, а об-
личчя має чорне, як у лудильника. Ось нехай тільки скін-
читься слідство, а там уже йому не уникнути тюремної
мийні! Якби ви його побачили, то погодилися б зі мною.

— Я дуже хочу на нього подивитися.

— Правда? Це неважко влаштувати. Ходімо за мною.
Свою валізу можете залишити тут.

— Ні, я заберу її з собою.

— Як бажаєте. Прошу сюди, якщо бажаєте.

Він відчинив замкнені двері, спустився гвинтовими
сходами та привів нас у коридор із вибіленими стінами.
Праворуч і ліворуч розташувалися низки дверей.

— Його камера — третя праворуч, — зазначив інспек-
тор. — Ось тут.

Він обережно відсунув дощечку у горішній частині две-
рей і зазирнув у вічко.

— Спить, — сказав він. — Можете гарненько його роз-
глянути.

Ми по черзі припали до вічка. Арештант міцно спав,
повільно і важко сапаючи. Обличчя мав обернене до нас.
Це був чоловік середнього зросту, одягнений, як і личить

людям його фаху, дуже кепсько: крізь діри подертого піджака стирчало лахміття барвистої сорочки. Він був реально дуже брудний, але навіть товстий шар бруду, що вкривав обличчя, не міг приховати його відразливої вади. Широкий шрам тягнувся від ока до підборіддя, і крізь щілину верхньої губи постійним оскалом стирчали три зуби. Жмут яскравого рудого волосся спадав на чоло й очі.

— Красень, хіба ні? — покепкував інспектор.

— Йому треба вмитися, — видихнув Голмс. — Я вже й раніше про це здогадувався і прихопив з собою все необхідне.

Детектив розкрив валізку і, на наш подив, вийняв із неї велику губку.

— Хе-хе, та ви жартівник! — засміявся інспектор.

— Будьте люб'язні, відчиніть нам тихцем двері, і ми вмить надамо йому пристойнішого вигляду.

— Гаразд, — погодився інспектор. — А то він і справді ганьбить нашу в'язницю.

Інспектор відчинив двері, і ми втрюх безгучно увійшли до камери. Арештант ворухнувся, але відразу ж заснув ще міцніше. Шерлок підійшов до вмивальника, намочив свою губку і двічі сильно провів нею по обличчю арештанта.

— Дозвольте репрезентувати вам пана Невілла Сент-Клера з Лі, що в графстві Кент! — вигукнув Голмс.

Ніколи в житті я не бачив нічого подібного. Обличчя сповзло з арештанта, як кора з дерева. Зникла груба темна засмага. Зник і жахливий шрам, який перетинав все обличчя навскіс. Зникла розрізана губа. Зник бридкий оскал зубів. Руде кошлате волосся зсунулося від одного руху руки Голмса, і ми побачили блідого, сумного і витончено-

го чоловіка з чорним чубом і ніжною шкірою, котрий, сидючи на ліжку, протирав очі та здивовано витріщився на нас, ще не цілком прокинувшись від сну. Раптом він збагнув усе, зойкнув і сховав голову в подушку.

— Боже, — закричав інспектор, — але ж це й є зниклий чоловік! Я його впізнав, бо бачив світлину!

Арештант обернувся до нас із безнадійним виглядом людини, котра змирилася зі своєю долею.

— Хай йому грець! — сказав він. — За що ж ви мене тут тримаєте?

— За вбивство пана Невілла Сент... Тьху! У вбивстві вас тепер звинуватити неможливо. Вас могли б хіба звинуватити лише в спробі вчинити самогубство, — всміхнувся інспектор. — Я двадцять сім років служу в поліції, але такого ще не бачив.

— Якщо я пан Невілл Сент-Клер, отже, ніякого злочину не вчиняли, відтак мене заарештували незаконно.

— Злочину немає, але припустилися великої помилки, — зауважив Голмс. — Ви даремно не довірилися дружині.

— Справа не в дружині, а в дітях, — палко заперечив арештант. — Я не хотів, аби вони соромилися батька. Боже, яка ганьба! Що ж мені робити?

Шерлок сів поруч із ним на ліжку і ласкаво поплескав по плечу.

— Якщо дозволите розбиратися у вашій справі суду, то, звісно, розголосу не уникнути, — мовив він. — Але якщо вдасться переконати поліцію, що за вами немає жодної провини, тоді газети нічого не дізнаються. Інспектор Бредстрит може записати ваші свідчення та передати їх у відповідні інстанції, і справа до суду не дійде.

— О, я вам такий вдячний! — похвавішав арештант. — Я охоче переніс би ув'язнення, навіть смертну кару, аби не зганьбити дітей розкриттям своєї сороміцької таємниці! Ви першими почуєте мою історію...

Мій батько був учителем у Честерфілді, й я отримав там чудову освіту. Замолоду я багато подорожував, працював на сцені і, нарешті, став репортером однієї вечірньої лондонської газети. Якось моєму редакторові знадобилася серія нарисів про жебракування в столиці, й я зголосився написати їх. З цього і почалися всі мої пригоди. Щоб здобути необхідні для моїх нарисів факти, я вирішив переодягнутися жебраком і став старцювати. Коли ще був актором, то прославився своїм вмінням гримуватися. Тепер це вміння стало в нагоді. Я розфарбував собі фізію, а для того, щоб викликати побільше жалю, намалював на обличчі шрам і за допомогою пластиру тілесного кольору спотворив собі губу, дещо піднявши її. Потім, натягнувши лахміття і руду перуку, я сів у найжвавішому місці Сіті й узявся жебрати під виглядом продажу сірників. Сім годин просидів не встаючи, а ввечері, повернувшись додому, на превеликий свій подив, виявив, що набрав двадцять шість шилінгів і чотири пенси.

Я написав свої нариси та й забув про цю історію. Але ось, через якийсь час, мені пред'явили вексель, за яким я зобов'язався сплатити за одного приятеля двадцять п'ять фунтів. Я поняття не мав, де дістати такі гроші, і раптом мені на гадку прийшла чудова думка. Упросивши кредитора почекати два тижні, я взяв на роботі відпустку і провів її в Сіті в старцюванні. За десять днів я набрав потрібну суму і сплатив борг. Тепер уявіть собі, чи легко працювати за два фунти на тиждень, коли знаєш, що ці два фунти мо-

жеш отримати за один день, забруднивши собі обличчя, поклавши кепку на землю та байдикуючи?

Довго тривала боротьба між моєю гордістю та прагненням наживи, але пристрасть до грошей врешті-решт перемогла. Я покинув роботу і став усі дні проводити в давно уподобаному мною закутку, викликаючи жалість своїм потворним виглядом і набиваючи кишені мідяками.

Тільки одна людина була посвячена в мою таємницю — власник огидного кубла на Свондем-лейн, в якому я й оселився. Щоранку я виходив звідти у вигляді жалюгідного жебрака, і щовечора перетворювався там у пристойно одягненого пана. Я щедро платив цьому Ласкару за його кімнати, позаяк був упевнений, що він нікому за жодних обставин не вибовекає моєї таємниці.

Незабаром я став відкладати більші суми грошей. Навряд чи в Лондоні є хоча б один жебрак, котрий заробляє по сімсот фунтів на рік, а я заробляв навіть більше. Я навчився гострим жартом відповідати на зауваження перехожих і скоро прославився на все Сіті. Потік пенсів упереміш із сріблом сипався на мене без упину, й я вважав невдалими дні, коли набирав менше двох фунтів. Чим багатшим я ставав, тим на ширшу ногу жив. Я орендував будинок за містом, одружився, і ніхто не підозрював, чим займаюся насправді. Моя мила дружина знає, що маю якісь справи в Сіті. Але що це за справи, вона не має ні найменшої підозри.

Минулого понеділка, закінчивши роботу, я переодягався у себе в кімнаті, аж раптом, визирнувши у вікно, побачив, на свій жах, що моя дружина стовбичить на вулиці та витріщається прямо на мене. Я щось вигукнув від подиву, підняв руки, щоб затулити обличчя, і кинувся до

свого співучасника Ласкара, благаючи його нікого до мене не пускати. Я чув унизу голос дружини, але знав, що піднятися вона не зможе. Я швидко роздягнувся, натягнув на себе жебрацькі лахи, перуку та розмалював обличчя. Навіть дружина не могла б мене упізнати в такому вигляді.

Але потім мені спало на гадку, що мою кімнату можуть обшукати і тоді мій одяг мене видасть. Я відчинив вікно, причому поспіхом зачепив поранений палець (поранив собі палець уранці в спальні), і з ранки знову пішла кров. Потім я схопив піджак, набитий дріб'язком, що тільки-но перекинув туди зі своєї жебрацької торби, жбурнув його у вікно, й одяг зник у Темзі. Я намірявся жбурнути туди і решту одягу, але тут усередину увірвалися поліціанти і за кілька хвилин, замість того, щоб бути викритим як пан Невілл Сент-Клер, я опинився під арештом як його вбивця.

Більше не маю чого додати. Бажаючи зберегти грим на обличчі, я відмовлявся вмиватися. Знаючи, що дружина буде дуже переживати за мене, я потай від правоохоронців зняв із пальця каблучку і передав її Ласкару разом із нашвидкуруч написаною запискою, в якій повідомляв, що мені жодна небезпека не загрожує.

— Вона тільки вчора отримала цю записку, — сказав Голмс.

— О, Боже! Який же тиждень вона провела!

— За Ласкаром стежила поліція, — пояснив інспектор Бредстрит, — і йому, мабуть, ніяк не вдавалося відправити записку непомітно. Він, імовірно, передав її якомусь матросові, завсіднику свого кубла, а той впродовж кількох днів усе забував опустити її в скриньку.

— Саме так це, без сумніву, й було, — підтвердив Голмс. — Але невже вас ніколи не притягали до суду за жебрацтво?

— Багато разів. Але що означає для мене незначний штраф!

— Однак тепер вам доведеться облишити своє ремесло, — зауважив Бредстрит. — Якщо хочете, щоб поліція зам'яла цю історію, Г'ю Бун має зникнути.

— Я вже присягнув собі у цьому урочистою клятвою, яку тільки може дати людина.

— У такому разі все забудеться, — пообіцяв Бредстрит. — Але якщо вас помітять знову, то більше нічого не станемо приховувати... Ми дуже вдячні вам, пане Голмс, за те, що розкрили цю справу. Хотів би я знати, яким чином ви досягаєте таких результатів.

— Цього разу, — відгукнувся мій приятель, — мені знадобилося посидіти на п'яти подушках і викурити півфунта тютюну... Мені здається, Ватсоне, що якщо зараз поїдемо на Бейкер-стрит, то встигнемо якраз до сніданку.

ПРИГОДА З МІДЯНИМИ БУКАМИ

— Для того, хто любить свій фах заради нього самого, — зауважив Голмс, відкладаючи набір сторінку оголошень газети «Дейлі телеграф», — часто зовсім незначні на перший погляд випадки дають найбільше сатисфакції. Я із задоволенням помічаю, що ви, Ватсоне, засвоїли цю істину і в своїх дещо прикрашених нотатках, присвячених нашим розслідуванням, віддаєте перевагу не так званим гучним справам і сенсаційним злочинам. Навпаки вас приваблюють випадки, незначні самі по собі, які дають можливість застосувати мої методи дедукції та логічного синтезу, а це найважливіше в професії детектива.

— І все ж, — усміхнувся я, — часто мої розповіді ставали причиною сенсацій.

Шерлок витягнув щипцями з каміна тліючу вуглину й узявся розкурювати люльку на довгім цибуху з вишневого дерева. Він зазвичай смалив цю люльку, коли перебував не в споглядальному настрої, а в азарті суперечки.

— Вважаю, — продовжив Голмс, — що ви помиляєтесь, коли намагаєтесь прикрасити і розцяцькувати свої розповіді. Вам краще було б обмежуватися лише моєю аналітичною роботою — вивченням специфіки того чи іншого випадку.

Ця зарозумілість мене дещо роздратовала, я її не раз помічав у характері свого приятеля. Тому холодно відказав:

— Мені здається, що в своїх оповіданнях я завжди віддавав вам належне.

— Ні, ні, не думайте, що в мені промовляє егоїзм чи марнославство, — замахав руками сищик, відповідаючи, як це часто траплялося, швидше на мої думки, ніж слова. — Якщо я вимагаю належної оцінки свого мистецтва, то винятково тому, що це мистецтво об'єктивне. Варто пам'ятати, що злочин трафаретний, а логіка виняткова. Тому краще приділяти головну увагу не злочину, а логіці, яка застосовується для його розкриття. Вам варто було б створити курс лекцій із дедукції розкриття злочинів, а замість цього ви написали збірку оповідань.

Був холодний весняний ранок. Ми сиділи після сніданку біля весело палаючого каміна в старій кімнаті на Бейкер-стрит. Вулицею клубочився густий туман, і в його важких жовтих кільцях вікна будинків навпроти розмито вимальовувалися безформними темними плямами. У кімнаті світло газової лампи відбивалося на білій скатертині. Ці відблиски мерехтіли і на порцеляні, і сріблі посуду, який не прибрали зі столу.

Весь ранок Шерлок мовчав, гортаючи сторінки газетних оголошень. Нарешті, відмовившись, мабуть, від подальших пошуків, він у вкрай жовчному гуморі взявся критикувати мої літературні хиби.

Після паузи, під час якої Голмс випускав клуби диму, задумливо глипаючи у вогонь, він зронив:

— Мабуть, вас і справді не можна звинуватити в надмірному захопленні сенсаціями. Адже доволі значне чис-

ло оповідань, написаних вами, стосується не злочинів у юридичному сенсі цього слова. Наприклад, справа про короля Богемії, нетиповий випадок із панною Мері Сезерленд, дослідження проблем людини з розсіченою губою чи пригода зі шляхетним парубком — всі ці справи не підпадають під дію закону. Тому боюся, що, уникаючи сенсацій, ви занадто загрузнете в пересічних явищах.

— Можливо, так воно і є, — задумався я. — Але методи, про які пишу, новітні та цікаві.

— О, любий друже! — вигукнув детектив. — Хіба широка публіка, яка не в змозі навіть відрізнити ткача по його зубах чи складальника за його великим пальцем лівої руки, цікавиться найтоншими нюансами аналізу та дедукції? Не можу засуджувати вас за захоплення буденними дрібницями ще й тому, що часи великих справ, здається, минули. Чоловік, або, принаймні, злочинець, зараз втратив усіляку винахідливість і оригінальність. Що ж стосується мого фаху, то він, вочевидь, різко деградує. Скоро мені доведеться перемикатися на роботу з розшуку зниклих олівців або радити щось юним дівулям зі шкільної лави. А цей лист, який я одержав сьогодні, власне показує всю глибину падіння моєї професії. Прочитайте!

Він передав мені зім'ятого листа. На конверті був штемпель поштового відділення площі Монтег'ю, датований учорашнім числом.

«Любий пане Голмс! Мені пропонують місце гувернантки, й я звертаюся до вас із проханням: дайте мені пораду, чи годиться на цю пропозицію. Я прийду до вас завтра о пів на одинадцяту ранку. Дуже прошу вибачити за турботу. З повагою, Вайолет Гантер».

— Знаєте цю молоду леді? — спитав я.

— Ні.

— Зараз якраз о пів на одинадцяті.

— Авжеж, і я не сумніваюся, що це вона дзеленчить, — відповів Шерлок.

— Цей випадок може виявитися цікавішим, ніж ви пропускаєте, — зауважив я. — Згадайте справу про блакитний карбункул. Спочатку вона також здавалася дріб'язковою, не вартою уваги, а до якого цікавого розслідування призвела потім. Так може статися і в цьому випадку.

— Ну, що ж. Сподіватимемося. До того ж наші сумніви будуть скоро розвіяні, позаяк зараз, якщо не помиляюся, перед нами з'явиться особа, про котру йдеться.

У цю мить двері відчинилися, і до кімнати зайшла панночка. Вона була одягнена просто, але вишукано. Її миле личко, вкрите ластовинням, було жвавим та енергійним, а рішучі та сміливі рухи свідчили про те, що дівчині доводиться самостійно торувати собі шлях у житті.

— Сподіваюся, ви даруєте мені за вторгнення, — сказала вона, коли мій приятель підвівся з крісла, щоб привітати гостю. — Зі мною стався дуже дивний випадок, а оскільки не маю ні батьків, ні близьких родичів, то вирішила звернутися за порадою до вас.

— Сідайте, будь ласка, панно Гантер, — запропонував Голмс, посуваючи до неї крісло. — Буду щасливий вам допомогти.

По обличчю Шерлока я помітив, що манери та слова юнки справили на нього приємне враження. Детектив окинув її швидким, пильним поглядом, потім сів у крісло, склепивши повіки та склавши кінчики пальців обох рук, приготувавшись слухати.

— П'ять років я працювала гувернанткою в родині полковника Спенса Манро, — почала дівчина. — Але два місяці тому полковник отримав призначення до Галіфаксу в Новій Шотландії і забрав з собою в Америку дітей, тому я опинилася без роботи. Я розміщувала оголошення в газетах, сама ходила на співбесіди, але безуспішно. Зрештою мої невеликі заощадження стали вичерпуватися, й я зовсім уже не знала, що маю робити.

У Вест-Енді працює поважна агенція з найму гувернанток «Вестевей». Я заходила туди щотижня, щоб дізнатися, чи не трапиться мені щось годяще. Вестевей — прізвище засновника агенції, але фактично всім урядує панна Стопер. Вона сидить у маленькому офісі, а дівчата, котрі шукають роботу, чекають у передпокої. Їх впускають усередину по черзі і панна Стопер уточнює за своєю книгою можливість надати роботу тій чи іншій претендентці.

Ну, так ось. Коли я прийшла минулого тижня, мене запросили до кабінету панни Стопер. Вона була не сама. Поруч із нею сидів якийсь гладкий чолов'яга з широким, усміхненим обличчям і масивним, подвійним підборіддям. Він глибокодумно розглядав через окуляри дівчат, котрі заходили. Коли увійшла я, він аж підстрибнув на кріслі і швидко обернувся до панни Стопер.

«Ця леді цілком підходить, — вигукнув він. — Кращого й бажати годі».

Він голосно повторював: «Чудово! Чудово!» і потирав руки з найрадіснішим виглядом. Він здавався таким веселим і щирим, що на нього аж приємно було дивитися.

«Шукаєте роботу, панно?» — спитав він.

«Атож, сер».

«Місце гувернантки?»

«Авжеж, сер».

«А на яку платню розраховуєте?»

«На своїй останній роботі у полковника Спенса Манро я отримувала чотири фунти на місяць».

«Експлуатація! Чистішої води рабство! — вигукнув товстун, люто розмахуючи в повітрі грубими руками. — Як вони наважилися запропонувати таку мізерну суму леді з освітою та такою зовнішністю!»

«Моя освіта, можливо, не така ґрунтовна, як ви припускаєте, — сказала я. — Трохи французької, трохи німецької, музика, малювання».

«Що ви, що ви! — вигукнув він. — Все це зовсім неважливо. Найголовніше, що маєте вишукані манери та зовнішність справжньої леді. Оце мої вирішальні вимоги. Якщо не маєте таких чеснот, то й непридатні до виховання дитини, якій, можливо, доведеться відіграти колись видатну роль в історії своєї країни. Але якщо ви чарівні та маєте манери справжньої леді, то не розумію, як може джентльмен пропонувати вам платню, меншу за тризначне число. У мене, панно, ваша платня починатиметься зі ста фунтів на рік».

— Можете собі уявити, пане Голмс, яке враження справила на мене ця пропозиція. Вона здалася майже неймовірною в моїх скрутних матеріальних обставинах. Можливо, вбачаючи недовіру на моєму обличчі, гладун відкрив гаманця і вийняв із нього банкноту.

«Я звик, — сказав роботодавець, — давати молодим леді аванс у розмірі півмісячного заробітку, позаяк у них можуть бути певні витрати, пов'язані з купівлею гарнітурів, необхідних для переїзду на нове місце».

Він усміхнувся щирою посмішкою. Очі чоловіка перетворилися на маленькі блискучі щілинки та втонули в складках повного обличчя. Мені здавалося, що я ніколи не бачила такого турботливого й уважного чоловіка. У мене накопичилося багато дрібних боргів крамарям, і мені дуже став би в нагоді аванс. І все ж у всій цій справі було щось дивне. Мені варто було дізнатися певні подробиці про мою роботу до того, як дати згоду.

«Можна дізнатися, де ви живете, сер?» — спитала я.

«У Гемпширі. Чарівний сільський закуток. Мідяні буки перед будинком. Від Вінчестера — п'ять миль. Це найприємніше місце та найчарівніша садиба, моя люба леді. Старовинний затишний будинок».

«А мої обов'язки, сер? Мені хотілося б знати, в чому вони полягатимуть».

«У мене є єдиний син, чудовий маленький шибеник шести років. О, якби ви бачили, як він лупить тарганів черевиком! Бах! Бах! Бах!»

Він відкинувся на спинку крісла і знову засміявся. Мене, зізнаюся, дещо здивували такі захоплення дитини. Але регіт батька змусив мене припустити, що це, либонь, усього лише жарт.

«Отже, в мої обов'язки входить тільки турбота про вашого сина?» — уточнила я.

«О, ні-ні. Не лише це, моя люба леді. У ваші обов'язки буде також входити виконання певних прохань моєї дружини. Певна річ, вам не запропонують нічого, що могло б принизити вашу гідність. Вам це не здасться важким, га?»

«Я із задоволенням буду виконувати доручення вашої дружини».

«Саме так, те, що треба. Ми люди добрі, але із забаганками. Якщо, наприклад, вас попросять одягнути якусь сукню, яку ми вам дамо, ви ж не відмовитесь вдовольнити цю примху, еге ж?»

«Не відмовлюся», — відказала я, вельми здивована його словами.

«Або якщо вас попросять сидіти на тому місці, яке вам вкажуть, вам це не здасться образливим?»

«Аж ніяк».

«Або якщо вас попросять коротко підстригти волосся перед приїздом?»

— Я ледь могла повірити своїм вухам. Бачите, пане Голмс, моє волосся достатньо густе і має рідкісний каштановий відтінок. Мені й на гадку не могла спасти думка пожертвувати ним.

«Це не для обговорення», — відрубала я.

Він пильно поглянув на мене, і по його обличчю промайнула тінь.

«Боюся, що це буде однією з обов'язкових умов, — на поліг він. — Це примха моєї дружини, а з жіночими витребеньками, як ви знаєте, доводиться рахуватися».

Чоловік помовчав.

«Отже, ви не хочете обстригати волосся?»

«Ні, сер, я не можу погодитися на це», — сказала я твердо.

«Ну, що ж, тоді це все змінює. Мені дуже прикро, бо в усіх інших стосунках ви повністю відповідаєте моїм вимогам. Панно Стопер, — звернувся він до господині, — дозвольте мені побалакати з іншими вашими кандидатками?»

Та весь цей час перебирала папери і в бесіду не втручалася. Але так люто зиркнула на мене, що я збагнула: моя відмова позбавила її непоганих комісійних.

«Ви все ще хочете, щоб ваше ім'я було записане в мої книги?» — поцікавилася вона в мене.

«Аякже, будь ласка, панно Стопер».

«Мені здається, що дарма, — сказала вона різко. — Якщо відмовляєтесь від таких чудових умов, навряд чи ми зможемо підшукати вам якусь іншу роботу. До побачення, панно Гантер!»

Вона подзвонила, і хлопчик-слуга провів мене до виходу.

— Так от, пане Голмс, коли я повернулася додому і переконалася, що в моєму креденсі порожньо, а на столі лежать рахунки за харчі, то стала питати себе, чи не занадто високо я себе несучу. Зрештою, якщо ці люди мають примхи, вони спроможні їх оплачувати. Я знала, що в Англії далеко не всі гувернантки отримують по сто фунтів на рік. «Яка користь мені від моїх кіс?» — міркувала я. Багато дівчат стрижуть волосся. Чому б мені не наслідувати їхній приклад?

Наступного дня я вже стала схилитися до думки, що справді бовкнула велику дурню, а ще через день була в цьому абсолютно переконана. Лише самолюбство заважало мені йти в агенцію, щоб дізнатися, чи вільне ще це місце.

Однак несподівано я отримала листа від того джентльмена. Маю його при собі і прочитаю:

«Мідяні буки біля Вінчестера

Люба панно Гантер!

Панна Стопер люб'язно надала мені вашу адресу, тому пишу вам, аби дізнатися, чи не змінили ви своє рішення. Моя дружина з нетерпінням на вас чекає, позаяк я їй докладно

вас описав. Ми пропонуємо вам 30 фунтів за квартал, що становитиме 120 фунтів на рік. Цим сподіваємося компенсувати ті невеликі незручності, які можуть заподіяти вам наші примхи. Зрештою, наші вимоги не такі вже й вибагливі. Моя дружина дуже любить колір «електрик» і дуже хотіла б, аби ви вранці носили плаття такого кольору. Вам не доведеться купувати його: бо таке у нас є. Ця сукня належить моїй улюбленій доньці Еліс, котра зараз мешкає у Філадельфії. Мені здається, вона вам пасуватиме. Буде ще одне прохання — сидіти в тому чи іншому місці, але це ж не може заподіяти вам особливих прикроців. Що стосується вашого волосся, то, хоча мені його шкода, буду змушений наполягати на нашій вимозі. Сподіваюся, що збільшення платні зможе якось відшкодувати вам цю втрату. Ваші обов'язки щодо дитини будуть дуже легкі. Тому приїжджайте, а я зустріну вас у своєму екіпажі в місті Вінчестер. Повідомте, яким потягом прибудете.

Ваш Джеффо Рекастл.

Цей лист я тільки-но отримала, пане Голмс. Схиляюся прийняти пропозицію пана Рекастла. Але перш ніж зробити остаточний крок, я б усе ж хотіла дізнатися вашу думку.

— Але, панно Гантер, якщо ви вже вирішили, то й говорити немає про що, — всміхнувся Голмс.

— Невже ви порадите мені відмовитися?

— Зізнаюся, що не хотів би, щоб моя сестра отримала таку роботу.

— Як гадаєте, що все це означає, пане Голмс?

— Ой! Не маю фактів, тому нічого не можу сказати. Можливо, ви самі маєте якусь думку з цього приводу?

— Здається, тут можливе лише одне пояснення. Пан Рекастл здається мені дуже приємним і щирим чоловіком. Але його дружина, далєбі, ненормальна. Він це приховує, щоб її не забрали в психіатричну клініку, і, вочевидь, намагається виконувати всі її примхи, остерігаючись нападів.

— Можливо, це і так, але, у будь-якому разі, ваша робота буде не з приємних.

— Але гроші, пане Голмс, гроші!

— Ну так, звісно, оплата дуже висока, навіть занадто висока. Це мене й бентежить. Навіщо йому платити сто двадцять фунтів за ті послуги, які він міг би отримати за сорок? Для цього у нього мають бути дуже вагомні підстави.

— Я так хотіла б розраховувати на вашу допомогу, пане Голмс, якщо вона знадобиться! Я почувалася б набагато певніше, якби знала, що ви готові мені допомогти.

— О! У цьому можете бути впевнені. Ваша справа може стати для мене найцікавішою за останні кілька місяців. негайно викликайте мене, якщо вам щось здається підозрілим або якщо вам загрожуватиме небезпека.

— Небезпека?! — отетеріла панна Гантер. — Яка ж небезпека може мені загрожувати?

— Якби ми могли визначити природу небезпеки, то заздєлєгідь би її усунули. Але пам'ятайте, що в будь-який час, вдень чи вночі, я приїду до вас на допомогу лише на поклик вашої телеграми.

— Цього досить, — відвідувачка швидко піднялася з крісла, неспокій зник із її обличчя. — Я тепер із легким серцем поїду до Гемпширу, тут же напишу панові Рекастлу і сьогодні ж увечері обстрижу косу. Завтра їду до Вінчестера.

Подякувавши Шерлоку, панночка попрощалася з нами обома і поквапилася до виходу.

— У будь-якому разі, — сказав я, коли стихли її швидкі й енергійні кроки, — ця дівчина зуміє дати собі раду.

— І це їй скоро знадобиться, — серйозно додав Голмс. — Я дуже помилюся, якщо ми не почуємо про неї найближчими днями.

Минуло небагато часу, і пророцтво мого товариша збулося. За останні кілька тижнів я не раз ловив себе на думці про панну Гантер. Міркував, якими дивними, звивистими та темними стежками людського досвіду блукає ця самотня дівчина. Незвично висока платня, дивні вимоги, легкі обов'язки — все це викликало неабиякі підозри. Що це: божевільні примхи чи якісь підступи? Що за людина той Рекастл — філантроп чи негідник? На всі ці запитання я був неспроможний відповісти.

Голмс, як я зауважив, також часто сидів, насупивши брови та неухважно споглядаючи перед себе. Коли я намагався звернути розмову на цю тему, він відмахувався.

— Факти! Дайте мені факти! — нетерпляче вигукував він. — Я не можу споруджувати будинок із піску.

Свої репліки сищик завжди закінчував словами, що йому не хотілося б, аби його сестра отримала таку посаду.

Телеграма, яку ми нарешті отримали, прийшла пізно ввечері. Я вже намірявся лягати спати. Шерлок був занурений у якісь досліді, якими він часто займався всю ніч. Бувало, що я залишав його ввечері, схиленим над ретортою чи мікроскопом, а вранці, коли приходив снідати, заставав його в такій самій позі.

Голмс розкрив жовтий конверт, швидко пробіг телеграму очима та передав її мені.

— Перевірте, будь ласка, розклад потягів, — попросив він і знову повернувся до своїх справ.

Послання було коротким і наполегливим: *«Приїжджайте, будь ласка, до готелю «Чорний лебідь» у місті Вінчестер завтра опівдні. Приїжджайте обов'язково. Я зовсім втрачаю глузд. Гантер».*

— Поїдете зі мною? — поцікавився Шерлок, коли зиркнув на мене.

— Мені б дуже хотілося.

— Тоді уточніть розклад.

— Є потяг о дев'ятій тридцять, — повідомив я, зазирнувши в залізничний довідник. — Він прибуває до Вінчестера об одинадцятій тридцять.

— Нам підійде. Тоді доведеться, мабуть, відкласти свої аналізи ацетону, — сказав Голмс. — Завтра вранці наші голови мають бути ясними.

Наступного ранку ми були в дорозі до стародавньої столиці Англії. Всю дорогу Шерлок ховав ніс у вранішні газети, але, коли ми проїжджали Гемпшир, він відклав їх і став милуватися краєвидами.

Був чудовий весняний день. Блакитне небо було всіяне невеликими кучерявими хмарками, що неслися із заходу на схід. Сонце сяяло. Давалося взнаки освіжаюче прохолодне повітря. Всюди навколо, аж до горбистих схилів Олдершоту, визирали зі світлої зелені молодого листя червоні та сірі дахи будиночків фермерів.

— Як чудово і світло! — вигукнув я з радісним відчуттям людини, котра тільки-но вирвалася з туманного Лондона.

Але Голмс похитав головою.

— Чи знаєте ви, Ватсоне, що мені доводиться на все дивитися з точки зору свого фаху? Погляньте на ці хатинки. Як не захопитися їхньою красою. Мені ж, побачивши їх, спадає на гадку лише одна-єдина думка — усвідомлення їхньої ізольованості, отже, й безкарності будь-якого злочину, який люди можуть тут вчинити.

— Боже милий! — вигукнув я. — Як можна асоціювати злочин із такими симпатичними хатинками!

— Їхній вигляд завжди викликає у мене почуття якогось страху. І це почуття базується на досвіді, Ватсоне. У найбрудніших і найглухіших провулках Лондона не стається стільки злочинів, скільки в цих привабливих оселях.

— Ви мене лякаєте!

— Але ж причина зовсім ясна. Громадська думка в містах має навіть більше значення, ніж закон. Там, у вузьких провулках Лондона, крик скривдженої дитини або безчинства п'яниці негайно викликають осуд сусідів. Та й, врешті-решт, у містах й органи правосуддя поруч. Досить одного слова скарги, щоб привести їхні механізми у дію. У місті від злочину до лави підсудних — лише один крок. А подивіться на ці відокремлені обійстя, кожне з яких оточене власним полем! У них живуть здебільшого неосвічені, бідні люди, котрі кепсько петрають у законах. Тут приклади садистської жорстокості, приховані злі наміри та злочини можуть існувати роками. Якби панна Гантер, котра звернулася до нас за допомогою, жила в місті Вінчестер, я б за неї був спокійний. Небезпека, яка їй загрожує, полягає саме в цих п'ятьох милях відстані від міста.

— Але, — перервав детектив сам себе, — наразі ясно, що зараз їй особисто ще нічого не загрожує. Якщо вона

може поїхати до Вінчестера на побачення з нами, то може поїхати звідти назавжди.

— У чому ж річ? — спитав я. — Як гадаєте?

— Маю аж сім варіантів, кожен із яких може пояснити факти, відомі нам. Але яка з моїх гіпотез правильна, можна буде встановити лише після отримання свіжої інформації, яка, без сумніву, чекає на нас. Ось і вежі собору. Скоро дізнаємося, що саме хоче розповісти нам панна Гантер.

«Чорний лебідь» — дуже популярний готель, розташований неподалік від залізничної станції. Панна Гантер чекала на нас. Вона замовила окремих номер. Нам подали сніданок.

— Я така рада, що ви приїхали, — сказала вона. — Як це люб'язно з вашого боку! Навіть не знаю, як мені бути. Ваша порада мені вкрай необхідна.

— Будь ласка, розкажіть, що з вами сталося.

— Зараз. Маю поспішати, позаяк обіцяла пану Рекастлу повернутися до третьої години. Він дав згоду на мою поїздку до міста сьогодні вранці. Про мету цієї поїздки він, звісно, не здогадується.

— Розкажіть усе по порядку, — Шерлок простягнув до каміна довгі тонкі ноги та наготувався слухати.

— Насамперед маю сказати, що не можу поскаржитися на погане ставлення до мене з боку пана та пані Рекастл. Це факт. Але не можу їх збагнути, чим дуже схвильована.

— Чого ж ви не можете второпати?

— Мотивів їхньої поведінки. Але краще розповім усе із самого початку. Коли я приїхала, пан Рекастл зустрів мене тут і повіз екіпажем у свою садибу «Мідяні буки».

Будинок, як він і казав, розташований у дуже мальовничій місцині. Але саме обійстя незатишне. Це великий квадратний будинок із вибіленими стінами. Вони вкриті плямами та понищені вогкістю і негодою. Навкруги, з трьох боків, тягнуться ліси, а з четвертого — поле. Це поле, що належить садибі, спускається до Саутгемптонської дороги, яка тягнеться на відстані близько ста ярдів від парадного входу. Всі навколишні ліси — частина маєтку лорда Саузертон. Група буро-червоних буків, що ростуть прямо перед входом до вестибюлю, дала свою назву садибі.

Конем правив сам господар, котрий був такий же люб'язний, як і раніше. Того ж вечора він репрезентував мене дружині та синові. Наші припущення, пане Голмс, які ми з вами робили на Бейкер-стрит, виявилися хибними. Пані Рекастл — цілком нормальна людина. Це мовчазна бліда жінка, набагато молодша за свого чоловіка. Їй не більше тридцяти років, в той час, як йому навряд чи менше сорока п'ятьох. З їхніх розмов я втямила, що вони одружені близько семи років, що він удівець і що його єдина донька від першого шлюбу поїхала до Філадельфії. Пан Рекастл звірився мені, що причиною її від'їзду з'явилася незрозуміла антипатія до мачухи. Я можу це допустити, позаяк юнці має бути не менше двадцяти років. Ясно, що її взаємини з молодою дружиною батька могли бути натягнутими.

Пані Рекастл здалася мені зовсім безбарвною, як зовні, так і внутрішньо. Вона не справила на мене жодного враження — ні хорошого, ні відразливого. Вона просто ніщо. Я помітила, що вона пристрасно прив'язана до обох — як до чоловіка, так і до маленького синочка. Її

світло-сірі очі постійно перебігали від одного до іншого. Вона намагається попередити кожне їхнє бажання. Пан Рекастл також ставиться до неї добре — жартівливо та грубувато-щиросердно. Вони можуть здатися щасливою парою.

І все ж ця жінка має якесь таємне горе. Вона часто занурюється в глибокі роздуми. Обличчя її дуже сумне, і я не раз заставляла її в сльозах. Спершу думала, що такий настрій спричиняє поведінка її сина, але це не так. Що стосується сина, то я ніколи ще не бачила такої зіпсованої та зловісної істоти. Як на свій вік він замалий на зріст, голова непропорційно велика. Все його життя протікає в чергуванні диких нападів люті та похмурого говіння. Єдине його розвага — жорстокі витівки та роздирання істот, слабкіших за нього. Він проявляє дивовижну винахідливість у відлові мишей, маленьких птахів і комах. Але, може, мені й не варто згадувати про нього, пане Голмс, адже хлопець не має жодного стосунку до моєї історії.

— Для мене важливі всі подробиці, — заперечив мій приятель, — хоча б вони навіть здавалися вам несуттєвими.

— Спробую не забути нічого значного. Єдине, що неприємно вразило мене із самого початку, — це зовнішність і поведінка слуг. Їх лише двоє: чоловік і дружина Толлери. Сам Толлер — брутальний, незграбний чоловік із сивою головою та бакенбардами. Від нього постійно тхне алкоголем. З того часу, як я приїхала до них, вже двічі бачила його п'яним, як чіп. Але пан Рекастл ніби й не помічає цього. Дружина Толлера дуже висока та сильна жінка з сердитим обличчям. Вона така ж мовчазна, як

і пані Рекастл, але далеко не така люб'язна. Це надзвичайно неприємне подружжя, але я, на щастя, проводжу більшу частину часу в дитячій або в своїй кімнаті. Обидва ці приміщення суміжні.

Упродовж перших двох днів після мого приїзду в «Мідяні буки» моє життя проходило цілком спокійно. На третій день пані Рекастл увійшла до кімнати якраз після сніданку і щось прошепотіла своєму чоловікові.

— Ага! — сказав він та обернувся до мене. — Ми вам дуже вдячні, панно Гантер, за поступки нашим примхам — за те, що змінили свою зачіску. Запевняю, що це аж ніяк не нашкодило вашій зовнішності. Нам тепер дуже хотілося б поглянути, чи пасуватиме вам синя сукня. Вона лежить на ліжку в вашій кімнаті. Буду вам дуже вдячний, якщо погодитеся її одягти.

Плаття, яке я знайшла в своїй кімнаті, було з дуже якісної матерії кольору «електрик». Вочевидь, його вже носили. Мені воно було якраз по фігурі і не могло сидіти краще, навіть якби його пошили на замовлення. Подружжя Рекастлів висловили своє захоплення дещо перебільшеними, як мені здалося, фразами. Вони чекали на мене у вітальні. Це дуже велика кімната, яка тягнеться вздовж усього фасаду будинку з трьома довгими вікнами, що доходять аж до підлоги. Крісло, на яке мені пропонували сісти, поставили якраз навпроти середнього вікна спинкою до шибки.

Коли я сіла, пан Рекастл, ходив туди-сюди по кімнаті, й узявся розповідати одну за одною найсмішніші історії, які я будь-коли чула. Ви не можете собі уявити, який він був веселий і дотепний. Я аж за живіт хапалася. Пані Рекастл, либонь, не має почуття гумору, бо не тільки не

всміхалася, але сиділа з сумним і напруженим обличчям, опустивши руки на коліна. Приблизно через годину пан Рекастл заявив, що настав час повертатися до звичних справ, що я можу переодягнутися і йти в дитячу до маленького Едварда.

Через два дні така ж вистава відбулася знову і за цілком аналогічних обставин. Я знову одягла синю сукню, знову сиділа спиною до вікна, і знову реготала від щирого серця, слухаючи теревені господаря. У нього, либонь, був невичерпний запас смішних історій, які він розповідав дуже кумедно. Потім він передав мені книжку в жовтій оправі і, пересунувши стілець трохи вбік, аби моя тінь не затуляла світло, попросив мене почитати йому вголос. Я читала близько десяти хвилин, почавши із середини розділу. Потім несподівано, не давши мені закінчити фразу, Рекастл звелів мені припинити читання та переодягнутися.

Можете собі уявити, пане Голмс, як зворохобилася моя цікавість. Я нічого не тямилася. Тільки помітила, як пан Рекастл уважно стежив, аби я весь час сиділа спиною до вікна. А я вмирала від жаги поглянути, що ж відбувається за моєю спиною.

Спершу це здавалося мені неможливим, але скоро я вгадала спосіб. Розбилася моє кишенькове дзеркальце. Це підказало мені цікаву думку: я сховала уламок дзеркала в хустинку, а наступного дня, регочучи, підняла її до очей. Це дало мені можливість бачити все, що робилося позаду мене.

Зізнаюся, я була розчарована. Там нічого не було. Принаймні, таким було моє перше враження. Але, поглянувши вдруге, я помітила якогось невисокого юнака в сірому

костюмі. Він стояв на Саутгемптонській дорозі і, здається, витріщався у мій бік. Спирався на пліт, що огорожує наше поле.

Я опустила хустинку. Зиркнувши на пані Рекастл, я побачила, що вона витріщилася на мене допитливо та підозріло. Вона нічого не сказала, але я була переконана, що господиня розгадала мої хитрощі.

«Джефро, — сказала пані. — Он там стоїть якийсь хлопець і зухвало вибалушився на панну Гантер».

«Можливо, це ваш знайомий?» — спитав господар.

«Ні, я нікого не знаю в цих місцях».

«Неподобство! Яке нахабство! Будь ласка, поверніться і махніть йому, щоб забирався геть».

«Гадаю, що краще не звертати на нього уваги».

«Ні-ні! Він буде стовбичити тут весь час. Будьте люб'язні, поверніться та зробіть йому знак рукою, щоб пішов, ось так».

Я зробила так, як мені веліли, і тієї ж миті пані Рекастл опустила фіранки.

Це було тиждень тому, і з того часу я більше не сиділа біля вікна, не одягала синьої сукні та не бачила молодика на дорозі.

— Будь ласка, продовжуйте! — сказав Голмс. — Ваша розповідь надзвичайно цікава.

— Моя розповідь здається вам, імовірно, надуманою, та й справді, може, й мало зв'язків між окремими подіями, про які вам оповім. Найпершого дня мого приїзду до «Мідяних буків» пан Рекастл повів мене до невеликого будиночку біля дверей кухні. Коли ми підійшли, мені вчулося брязкання ланцюга і глухий шум, неначе там ворухилася якась велика тварина.

«Заирніть туди, — підбурював мене пан Рекастл, вказуючи на щілину між дошками. — Ну, чи це не краса?»

Я заирнула і побачила пару палаючих очей і нечіткі обриси лежачої тварини.

«Не лякайтеся, — заспокоїв мій господар і зареготав, коли я сіпнулася від переляку. — Це Карло, мій мастиф. Лише Толлер, наш слуга, може з ним упоратися. Ми годуємо Карло раз на день і то не вдосталь, тому він завжди лютий. Толлер випускає його щоночі, і нехай рятує Бог того, хто втрапить йому в пащеку. Попереджаю: в жодному разі не виходьте вночі назовні. Це може вам коштувати життя».

Це застереження мало сенс. Через кілька днів мені випала нагода задивитися у вікно о другій годині ночі. Була чудова тиха ніч. Газон перед будинком залило срібне сяйво місяця. Було ясно, майже, як удень. Я стояла, зачарована врочистою красою ночі. Раптом помітила в тіні червонолистих буків якийсь темний силует. Коли він вступив у смугу місячного світла, я збагнула, що це була гігантська собака розміром із теля. Вона мала рудувато-золотистий відтінок, ребра стирчали, страшна чорна морда була спотворена оскалом. Пес повільно обійшов галявину і зник у темряві. Цей мовчазний сторож змусив мене затремтіти від жаху. Жоден розбійник не зміг би мене так налякати.

Тепер хочу розповісти про дуже дивний випадок. Як ви знаєте, ще в Лондоні я підстриглася. Згорнувши косу джгутом, я поклала її на дно валізи. Одного вечора, коли малий заснув, я стала знічев'я перекладати свою білизну. У кімнаті стояла велика шифоньєрка. Дві горішніх шухляди були порожні, а нижня виявився замкненою на ключ.

Я заповнила перші дві своєю білизною, і, позаяк у мене залишалися ще деякі речі, мені стало прикро, що не можу скористатися третьою шухлядою. Мені спало на гадку, що її замкнули ненавмисно. Тому витягнула свою в'язку ключів та спробувала відімкнути. Перший же ключ підійшов, і я висунула шухляду. У ній знайшла лише один предмет. Упевнена, ви не здогадаєтесь, що це було. Моя коса!

Я взяла її в руки — сумнівів бути не могло, це було моє волосся. Раптом мене вразила неймовірність усього цього. Як потрапила моя коса, відрізана в Лондоні, в цю шифоньєрку? Я була зовсім збита з пантелику. Але поклала косу назад у шухляду. Рекастлів я ні про що не питала, адже відчувала, що не мала, мабуть, права відчиняти замкнену шухляду.

Як ви змогли помітити, пане Голмс, я спостережлива. Небавом я вже цілком чітко уявляла собі план будинку. Один його флігель здавався повністю безлюдним. Двері розташовані навпроти комірчини Толлера і завжди замкнені. Але одного разу, коли я спускалася зі сходів, то зустріла пана Рекастла, коли він виходив із цих дверей із ключами в руках. Вираз його обличчя здався мені нетиповим. Я звикла бачити пана Рекастла веселим та усміхненим. Але цього разу його обличчя налилося кров'ю від гніву, чоло зловісно нахмурилося, на скроні тремтіла жилка. Він замкнув двері та швидко пройшов повз мене, навіть не глянувши і не сказавши ні слова.

Це активувало мою цікавість. Тому, гуляючи з моїм вихованцем, я підійшла до того місця, з якого було видно вікна цієї частини будівлі. Їх було чотири. Три вікна були дуже брудні, четверте ж затулене віконницями. Кімнати

були явно безлюдними. Поки я ходила навколо, інколи споглядаючи на ці вікна, пан Рекастл, як завжди веселий і життєрадісний, підійшов до мене.

— Моя любя юна леді, — сказав він. — Ви не повинні вважати мене невихованим через те, що я пройшов повз вас, не сказавши вам ні слова. Я був напрочуд перевантажений справами.

Я запевнила його, що анітрохи не образилася.

— Між іншим, — зауважила я, — у вас тут, здається, ціла анфілада порожніх кімнат, а вікно однієї з них затулене віконницями.

Він здавався здивованим і навіть трохи переляканим через мої слова.

— Фотографія — моя пристрасть. Я затемнив собі тут одну кімнату. Однак, які ж ви спостережливі! Хто б міг подумати! — він базікав із жартівливою інтонацією, але в його очах я прочитала неспокій і роздратування.

Так от, пане Голмс, із того моменту, коли відчула, що якась таємниця пов'язана з цими кімнатами, я вся спалахнула жагою зазирнути до них. Це була не лише цікавість, хоча й не без цього. Головним чином я керувалася обов'язком і впевненістю, що в результаті моїх дій може статися щось хороше. Подейкують про жіноче чуття, то, можливо, саме воно і підтримувало в мені це прагнення. У будь-якому разі, це почуття заповонило мене всю: я прагнула будь-що-будь проникнути за заборонені двері.

Це стало можливим лише вчора. Маю сказати, що, крім пана Рекастла, обоє Толлерів — чоловік і дружина — навіщось навідують ці порожні кімнати, й я якось бачила, як Толлер проносив крізь двері великий чорний полотняний лантух.

Учора ввечері Толлер знову нализався, і, коли я сходила донизу, то помітила, що ключ стирчить у дверях. Я була твердо переконана, що Толлер його забув. Пан і пані Рекастли перебували внизу, син був із ними — не можна було пропускати цієї нагоди. Я обережно обернула ключ у замку, відчинила двері та прослизнула всередину.

Переді мною опинився короткий коридор, що завертав під прямим кутом. На нього виходили троє дверей. Перші та треті були відчинені, крізь них було видно кімнати, заплижені та сумні, з вікнами, вкритими таким товстим шаром пилу, що вечірнє світло насилу проникало в приміщення. Центральні ж двері були замкнені на засув. З одного боку він був прикріплений висячим замком до кільця на стіні, а з іншого прив'язаний товстою мотузкою. Ключа в дверях не було. Забарикадовані двері відповідали вікну, затуленому зовні віконницями. І все ж я могла бачити по світлу з-під дверей, що в кімнаті не було темно. Отже, там існував якийсь світловий люк, який пропускав світло згори.

Коли я стояла в коридорі, споглядаючи на ці зловісні двері та дивуючись, яку таємницю вони могли приховувати, я раптом почула відлуння кроків у замкненій кімнаті та побачила тінь, що метушиться на тлі тьмяного світла, яке проникає з-під дверей.

При вигляді цього якийсь дикий, незрозумілий жаж охопив мене, пане Голмс. Моя душа втекла у п'ятки, я обернулася та побігла, наче страшна примара переслідувала мене, чіпляючись за полу мого плаття. Я кинулася через коридор, через двері і... потрапила прямо в обійми пана Рекастла, котрий стояв зовні.

«Отакої! — сказав він. — То он де ви були! Я так і зрозумів, коли побачив відчинені двері».

«О, я така налякана!» — відхекувалася я.

«Моя люба юна леді! Моя люба юна леді! — не можете собі уявити, як ласкаво та заспокійливо він промовляв. — Що ж вас так налякало, моя люба юна леді?»

Його голос був занадто ласкавий, він явно перегравав. Я оговталася та насторожилася.

«Я зробила дуже нерозумно, що зайшла в порожній флігель, — відповіла я. — Там так порожньо та страшно в цій напівтемряві, що я налякалася і побігла назад. О, як там страшно!»

«Тільки це?» — спитав він, допитливо зазираючи мені у вічі.

«Що ж іще?» — поцікавилася я.

«Як гадаєте, чому я замикаю двері?»

«Навіть не здогадуюся».

«Щоб люди, котрим там немає чого робити, не ходили туди. Розумієте?»

Він іще всміхався з дуже приятним виглядом.

«Звісно, якби я знала...»

«Гаразд, тепер ви це знаєте. Й якщо коли-небудь знову переступите цей поріг, — тут в одну мить його посмішка перетворилася на злісну гримасу, — я кину вас мастифу».

Я була настільки налякана, що не пригадаю, що й робила. Міркую, що кулею пролетіла повз нього до свого покою. Очуняла в ліжку, все ще тремтячи всім своїм тілом.

Тоді й подумала про вас, пане Голмс. Я не могла залишатися в цьому обійсті, не отримавши вашої поради. Я боялася всього: будинку, господаря, його дружини, слуг, навіть дитини. Якби я тільки могла викликати вас сюди, все було б нівроку. Природно, можна було б утекти з дому,

але моя цікавість було майже така ж велика, як і страх. Я зовсім заплуталася та вирішила послати вам телеграму. Одягнувши капелюшок і плащ, я вирушила на пошту, яка розташована приблизно за півмилі від будинку, і потім повернулася, почувуючись набагато впевненіше. Жахливе побоювання охопило мене, коли вже наближалася до садиби. Собака могла бути спущена з ланцюга. Але я згадала, що Толлер цього вечора напився в дим, а він був єдиний чоловік, хто наспілювався спускати Карло з ланцюга. Я щасливо прослизнула в кімнату і не спала половину ночі від радісної думки, що побачу вас. Я досить легко отримала від господаря дозвіл на поїздку до Вінчестера сьогодні вранці, але, як я вам уже казала, мені треба повернутися не пізніше третьої години, позаяк пан і пані Рекастли йдуть у гості на весь вечір, і я маю наглядати за дитиною. Тепер розповіла вам усі свої пригоди, пане Голмс, і прошу розтлумачити всі ці загадкові події та навчити мене, що маю робити.

Голмс і я, не зронивши й слова, вислухали цю тривожну історію. Мій приятель піднявся і став походжати по кімнаті, засунувши руки до кишень. Вираз глибокої задуми був написаний на його обличчі.

— Толлер досі п'яний? — спитав він.

— Авжеж, я чула, як його дружина казала пані Рекастл, що вона нічого не може з ним вдіяти.

— Це добре. А Рекастли йдуть на весь вечір?

— Аякже.

— Чи є у вас льох із хорошим, міцним замком?

— Атож, льох для вина.

— Ви, панно Гантер, діяли, як хоробра та розумна панночка. Чи не могли б ви зробити сьогодні ще один відваж-

ний вчинок? Я не просив би вас про це, якби не вважав вас геть винятковою дівчиною.

— Спробую. А що треба зробити?

— Ми з Ватсоном прибудемо в «Мідяні буки» близько сьомої години. Рекастли в цей час уже заберуться з дому, а Толлер, сподіваюся, все ще перебуватиме під впливом хмелю. Залишається лише пані Толлер. Якби ви змогли послати її з якимось дорученням у льох і потім замкнути її там, то дуже спростили б нам справу.

— Я це зроблю.

— Чудово! Тоді ми в усьому цьому й розберемося. Звісно, тут існує лише одне можливе пояснення. Вас привезли сюди для того, щоб ви підмінили собою когось, хто, найімовірніше, і перебуває замкненою в тій кімнаті. Мені здається це цілком очевидним. Що стосується питання, що за бранець у тій кімнаті, то не сумніваюся, що це донька господаря, панна Еліс Рекастл, про котру казали, що поїхала до Америки. Вас обрали, далєбі, тому, що ви схожі на неї зростом, фігурою та кольором волосся. Її коси були обрізані, можливо, внаслідок перенесеної нею хвороби, тому, певна річ, і вам довелося пожертвувати своєю зачіскою. Це її косу ви випадково знайшли в шифоньєрці. Юнак на дорозі був, без сумніву, хтось із її друзів, можливо, наречений, а позаяк ви були в її платті та були схожі на неї, він, чуючи ваш сміх, мав переконатися, що панна Рекастл цілком щаслива і більше його не потребує. Саме це мав підтвердити і ваш жест, яким ви наказували йому забиратися. Собаку спускали на ніч із ланцюга, щоб завадити йому спробувати встановити з дівчиною зв'язок. Все це дуже логічно. Найбільше мене турбує характер дитини.

— Який же стосунок це має до справи? — вигукнув я.

— Мій любий Ватсоне! Ви як лікар мали б знати, що схильності дитини можна встановити шляхом спостереження за її батьками. Хіба вам не здається, що правильним буде і зворотний висновок? Я нерідко складав точне враження про батьків шляхом вивчення дітей. Схильності цього хлопчика вирізняються ненормальною жорстокістю. Неважливо, чи успадкував він ці риси від свого усміхненого батечка, як я це підозрюю, чи від своєї матері, але саме тут і криється небезпека для бідної дівчини, котра опинилася в їхній владі.

— Я впевнена, що ви маєте рацію! — вигукнула панна Гантер. — Тисячі дрібниць пригадуються мені та переконають, що ви поцілили в яблучко. Тож не будемо гаяти час і хутчій допоможемо бідоласі!

— Мусимо бути надзвичайно обережні, бо маємо справу з дуже хитрим чоловіком. Нічого не варто робити до сьомої години. У цей час ми будемо у вас і скоро повністю розкриємо цю таємницю.

Була рівно сьома година, коли ми досягли «Мідяних буків», залишивши екіпаж у заїзді. По групі дерев із темним листям, блискучими, як полірований метал при світлі сонця, що заходить, ми впізнали б будинок, навіть якби панна Гантер не стояла на порозі, всміхаючись нам.

— Як ваші успіхи? — перепитав Голмс.

Гучний глухий гул долинав звідкілясь знизу.

— Це пані Толлер у льосі, — пояснила дівчина. — Її чоловік хропе на кухні. Ось ключі...

— Ви чудово все влаштували! — захоплено вигукнув Шерлок. — Тепер покажіть дорогу, і скоро злочин перестане бути таємницею.

Ми піднялися сходами, відчинили двері, пройшли коридором та опинилися перед барикадою, описаною панною Гантер. Голмс перетяв мотузку та прибрав засув. Потім перепробував різні ключі, але безуспішно. Зсередили не долинали ні звуку. Сищик насупився.

— Сподіваюся, ми не спізнилися, — сказав він. — Гадаю, панно Гантер, що нам краще увійти без вас. Тепер, Ватсоне, дужче натиснемо на двері та з'ясуємо, чи витримують вони.

Це були старі, нетривкі двері. Вони відразу ж піддалася нашим об'єднаним зусиллям. Ми обоє ввалилися до кімнати. Вона була порожня. Меблів не було жодних, за винятком невеликого ліжка, маленького столика та кошика з білизною. У стелі з'явив відчинений люк.

— Тут скоїли якийсь злочин, — видихнув Голмс. — Цей негідник розгадав задум панни Гантер і забрав свою жертву.

— Але як?

— Через люк. Зараз побачимо, як він це зробив.

Шерлок виліз на дах.

— Ну, ось, — закричав він, — тут кінець довгої драбини, приставленої до стіни! Ось як вони це зробили.

— Але ж це неможливо, — заперечила панна Гантер, — драбини тут не було, коли Рекастли пішли.

— Він повернувся та приставив її. Кажу ж вам, що це хитрий і небезпечний чоловік. Я не буду особливо здивований, якщо це його кроки. Гадаю, Ватсоне, що вам слід тримати револьвер напоготові.

Не встиг він вимовити цих слів, як на порозі кімнати з'явився гладкий чоловік із важким ціпком у руці. Панна Гантер зойкнула і відстрибнула до стіни при його

вигляді, але Шерлок Голмс рішуче ступив назустріч прибульцю.

— Негіднику! — сказав він. — Де ваша донька?

Гладкий чоловік обвів кімнату очима та звів погляд до відчиненого люка.

— Це я мав би питати вас про це! — залемнтував він. — Злодії! Шпигуни та злодії! Я вас упіймав у своїй оселі, ви в моїй владі, я вам зараз покажу! — він обернувся і стрімголов кинувся униз сходами.

— Він побіг за собакою! — вигукнула панна Гантер.

— Я маю револьвер, — заспокоїв я.

— Краще замкніть вхідні двері! — вигукнув Голмс, і ми всі кинулися вниз. Ми майже досягли вестибюлю, коли почули гавкіт собаки, а потім зойк болю та жахливі стогони.

Літній чоловік із буряковим обличчям і тремтячими руками вийшов, похитуючись, із сусідніх дверей.

— Господи! — вигукнув він. — Хтось спустив собаку з ланцюга, а її ж два дні не годували! Хутко, мерщій, інакше буде занадто пізно!

Голмс і я кинулися на лемент за ріг будинку. Толлер поспішав за нами. Ми побачили величезну голодну потвору, її страшна пащека опинилася вже біля самого горла Рекастла, котрий корчився на землі. Я застрелив собаку, і вона впала, продовжуючи стискати зубищами товсту шию. З великими труднощами ми відірвали пса від Рекастла та віднесли його живого, але дуже погризеного до будинку. Ми поклали чоловіка на тапчан у вітальні, пославши Толлера, котрий миттю протверезів, за дружиною. Я зробив усе можливе, щоб полегшити страждання Рекастла.

Ми всі стояли навколо нього, коли двері відчинилися і висока худа жінка увійшла до покою.

— Пані Толлер! — вигукнула панна Гантер.

— Атож, панно. Пан Рекастл звільнив мене, коли повернувся додому, а потім уже пішов до вас нагору. Ах, панно, як шкода, що ви мені не сказали про ваші наміри, бо я переконала б вас, що ваша допомога вже не потрібна.

— Он як! — сказав Голмс, пронизуючи поглядом пані Толлер. — Мені здається, що ви знаєте про цю справу більше за будь-якого з нас.

— Аякже, сер, я готова розповісти все, що знаю.

— Тоді сідайте, будь ласка, і поясніть нам усе, адже є ряд пунктів, ще не цілком для мене прояснених.

— Я вам усе поясню, — сказала жінка, — й я зробила б це раніше, якби змогла вийти з погребя. Якщо справа дійде до поліції, прошу згадати, що це я допомогла панні Еліс. Вона ніколи не була щасливою від того часу, як її батько одружився. Її ігнорували, мали за ніщо. Але найгірше їй стало після того, як зустрілася в будинку своєї подруги з паном Фаулером і вони покохали один одного. Наскільки я знаю, панна Еліс мала за заповітом права на своє майно. Але вона ні словом не згадувала про свої права, й усі кошти залишалися в руках пана Рекастла. Він був спокійний за свої статки, знаючи лагідну та терплячу вдачу доньки. Але, коли з'явилася перспектива заміжжя Еліс, Рекастл перелякався, що чоловік може зажадати все, що належить їм за законом.

Пан Рекастл став наполягати, щоб донька підписала доручення, що він зможе користуватися її грошима і після її заміжжя. Коли та відмовилася, він мучив її доти, до-

ки вона не занедужала на запалення мозку. Шість тижнів перебувала на межі смерті. Потім, нарешті, їй стало краще, але вона перетворилася на власну тінь. Її косу коротко обстригли і вона не була схожа навіть сама на себе. Але все це не змінило ставлення до неї нареченого. Його відданість не похитнулася.

— Ага! — сказав Голмс. — Гадаю, що сказане вами все розставляє на свої місця, і я зможу доказати решту: пан Рекастл ув'язнив свою доньку в цій кімнаті.

— Саме так, сер!

— І привіз панну Гантер із Лондона, щоб позбутися настирливості пана Фаулера.

— Авжеж, сер, так воно і було.

— Але пан Фаулер стежив за будинком і, зустрівши вас, переконав вас якимось способом (грішми чи якимсь інше), що його інтереси збігаються з вашими.

— Пан Фаулер дуже люб'язний і щедрий молодик, — заявила пані Толлер без тіні збентеження.

— Таким чином, ваш чоловік виявився п'яним до нес-тями, а драбина — наготові якраз у той час, коли вашого господаря не було вдома.

— Правильно.

— Вважаю, що нам слід визнати, що зізнання пані Толлер дещо пом'якшують її провину. А ось ідуть місцевий лікар і пані Рекастл. Міркую, що нам, Ватсоне, доведеться відпровадити панну Гантер до Вінчестера, адже наше подальше перебування тут позбавлене сенсу.

Так була розкрита таємниця зловісного будинку з мідяними буками. Пан Рекастл залишився живий, але здоров'я його надламалося назавжди. Він живе лише завдяки турботам своєї відданої дружини. З ними залишилися

старі слуги, котрі, ймовірно, так багато знають про минуле життя Рекастла, що він їх не в силах позбутися.

Пан Фаулер і панна Рекастл одружилися в Саутгемптоні за спеціальним дозволом наступного ж дня після втечі Еліс. Зараз пан Фаулер займає високу посаду на острові Святого Маврикія.

Що ж стосується панни Вайолет Гантер, то, на мій превеликий жаль, пане Голмс втратив будь-який інтерес до неї з того часу, як вона перестала бути головним персонажем у цій справі. Юнка зараз керує приватною школою у Волселлі, де здобула великий авторитет.

ПРИГОДА З БІСОВОЮ НОГОЮ

Поповнюючи час від часу нотатки про свого давнього приятеля, пана Шерлока Голмса, новими дивовижними подіями та цікавими спогадами, я раз по раз стикався з труднощами, викликаними його власним ставленням до відкритості. Цей похмурий скептик сприймав гучні похвали оточення і після блискучого викриття чергової таємниці тішився від душі, поступившись своїми лаврами котромусь із сищиків Скотленд-Ярду, і з уїдливою посмішкою слухав гомеричний хор вітань не за адресою. Така поведінка мого товариша, а зовсім не відсутність цікавого матеріалу спричинилася до того, що останніми роками мені не часто вдавалося публікувати нові оповідки. Річ у тім, що участь у деяких його пригодах було честю, яка завжди вимагає від мене виваженості та стриманості.

Уявіть собі, як я здивувався, коли минулого вівторка отримав телеграму від Голмса (він ніколи не посилав листів, якщо можна було обійтися телеграмою). Там було зазначено: *«Чому б не написати про Корнуольський жак — найнезвичайніший випадок у моїй практиці?»*

Я не міг збагнути, що воскресило в пам'яті Голмса згадку про цю подію, чи яка муха його вкусила телегра-

фувати мені, проте, остерігаючись, аби він не передумав, я тут же знайшов записи з точними подробицями про цю справу та поспішаю подати на розсуд читачів усе як було.

Навесні 1897-го залізне здоров'я Голмса дещо похитнулося від важкої, напруженої праці, тим більше, що він зовсім себе не жалів. У березні доктор Мур Егер із Гарлістрит, котрий познайомився з Шерлоком за напрочуд драматичних обставин, про що я розповім якось іншого разу, категорично заявив, що знаменитому детективові необхідно на якийсь час облишити будь-яку роботу й як слід відпочити, якщо він не хоче остаточно гикнутися. Голмс поставився до цього байдуже, бо його розумова діяльність ніяк не залежала від фізичного стану, але коли лікар пригрозив, що Шерлок узагалі не зможе працювати, це переконало його нарешті змінити клімат. І ось ранньою весною того року ми з ним оселилися в замиському будиночку біля бухти Маунтс-Бей на самому краї Корнуольського півострова.

Ця своєрідна земля якнайкраще відповідала похмуруму настрою мого пацієнта. З вікон нашої побіленої хатинки, що високо стовбичить на зеленому мисі, відкривалося все зловісне півколо затоки Маунтс-Бей, відомої з давніх-давен як смертельна пастка для вітрильників: ряд моряків спіткала смерть на його чорних скелях і підводних рифах. При північному вітрі затока виглядала спокійним, укритим від ураганів затишком і вабила до себе гнані штормом кораблі, обіцяючи їм спокій і захист. Але раптово з південного заходу з ревінням налітав ураган, корабель зривало з якоря, і біля підвітряного берега, в піні бурунів, починалася боротьба не на життя, а на

смерть. Досвідчені матроси трималися подалі від цього клятого місця.

Суходіл в околицях нашого будинку справляв таке ж безрадісне враження, як і море. Навколо розляглася заболочена рівнина, похмура, безлюдна, і лише по самотніх дзвіницях можна було вгадати, де шукати старовинні селища. Усюди виднілися сліди якогось давнього племені, яке вже давно вимерло та нагадувало про себе лише химерними кам'яними пам'ятниками, розкиданими там і тут могильними курганами та цікавими земляними редутами, викликаючи з пам'яті доісторичні битви. Ворожбитські чари цього таємничого місця, зловісні примари забутих племен помітно вплинули на уяву мого друга, і він довгенько вештався торф'яними тванями, занурений у роздуми. Голмс також зацікавився майже забутою корнуольською мовою і, якщо мені не зраджує пам'ять, припускав, що вона навіть схожа на халдейську і значною мірою запозичена у фінікійських крамарів, котрі приїздили сюди за оловом. Детектив виписав купу книг із філології та засів було за розвиток своєї теорії, аж раптом, на мій превеликий жаль і його неприховане захоплення, ми виявилися втягнутими в таємницю — ще складнішу, ще захоплюючу і вже, звісно, в сто разів загадковішу, ніж будь-яка з тих, що змусили нас покинути Лондон. Наше скромне життя і мирний, здоровий відпочинок були грубо порушені, і нас завертіло у вихорі подій, які вразили не лише Корнуолл, але й усю західну Англію. Багато читачів пам'ятають, вочевидь, про «корнуольський жах», як його тоді називали, хоча мушу сказати, що лондонська преса мала вельми неповні дані. Й ось тепер, через тринадцять років, настав час викласти вам усі справжні подробиці цієї незбагненої події.

Я вже казав, що рідкісні церковні бані вказували на селища, розкидані в цій частині Корнуоллу. Найближчим до нас виявилось село Треденник-Воллес, де будиночки сотні-другої жителів ліпилися навколо стародавньої замшлої церквиці. Вікарій тієї парафії, пан Раундгай, захоплювався археологією; на цьому ґрунті Голмс із ним і зішшовся. Це був привітний гладун середнього віку, котрий непогано знав тутешні місця. Якось він запросив нас до себе на горнятко чаю, і саме в нього ми зустрілися з паном Мортімером Тредженнісом, заможним чоловіком, котрий поповнював мізерні прибутки священика, орендуючи кілька кімнат у його великому, безглуздо збудованому будинку. Самотній вікарій був задоволений цим, хоча й мав мало спільного зі своїм квартирантом, худорлявим брюнетом в окулярах, до того сутулого, що з першого погляду він видавався горбанем. Пригадую, що за час нашого недовгого візиту священик справив на нас враження невтомного балакуна, зате його мешканець був на диво мовчазним, сумним і задумливим. Він сидів, втупившись в одну точку, зайнятий, мабуть, власними думками.

Й ось у вівторок, 16 березня, коли ми курили після сніданку, готуючись до звичайної прогулянки на торф'яні болота, в нашу маленьку вітальню увірвалися двійко цих людей.

— Пане Голмс, — промовив захеканий слуга Божий, — цієї ночі сталася жахлива трагедія! Просто неймовірно! Либонь, саме Провидіння привело вас сюди якраз вчасно, бо якщо хтось в Англії й може допомогти, то це хіба ви!

Я кинув не дуже приязний погляд на настирливого вікарія, але Шерлок вийняв із рота люльку та нашорошив вуха, як старий гончак, котрий почув поклик мисливця.

Він знаком запропонував гостям сісти, і наш збуджений відвідувач зі своїм супутником опустили на тапчан. Пан Мортімер Тредженніс був більше врівноважений, але судомне сіпання його худих рук і гарячковий блиск темних очей свідчили, що він схвильований анітрохи не менше.

— Хто буде розповідати, я чи ви? — спитав він священика.

— Не знаю, що у вас сталося, — зауважив Голмс, — але якщо вже, далєбі, відкриття зробили ви, то вам і розповідати: адже вікарій дізнався про це вже від вас.

Я зиркнув на неохайно одягненого священика та його акуратного сусіду і подумки покепкував над тим здивуванням, яке викликав на їхніх обличчях простий логічний висновок Шерлока.

— Дозвольте мені сказати кілька слів, — почав вікарій, — а тоді самі вирішуйте, слухати вам подробиці з вуст пана Тредженніса, чи краще негайно поквапитися до місця цієї загадкової події. А сталося ось що: вчора ввечері наш приятель перебував у гостях у своїх братів Оуена та Джорджа, а також сестри Бренді в їхньому будинку в Треденнік-Ворті, що неподалік від стародавнього кам'яного хреста на торф'яних болотах. Він пішов від них після десятої, до цього вони перекинулися в карти в їдальні, всі були здорові, і в прекрасному настрої. Сьогодні вранці, ще до сніданку, наш приятель (він завжди встає вдосвіта) пішов пройтися в напрямку будинку своїх родичів, і тут його наздогнала звістка доктора Ричардса: виявилось, що того терміново викликали в Треденнік-Ворту. Звісно, пан Тредженніс поїхав разом із ним. Приїхавши, вони виявили дещо неймовірне. Сестра і брати сиділи навколо столу точнісінько в тих самих позах, як він їх і залишив,

перед ними ще лежали карти, але свічки вигоріли вщент. Сестра лежала в кріслі мертва, а з двох боків від неї сиділи брати: вони лементували, співали, реготали... розум покинув їх. У всіх трьох (й у мертвої жінки й у причинних чоловіків) на обличчях застиг невимовний страх, гримаса переляку, на яку було страшно дивитися. Немає жодних ознак, що в будинку були сторонні, якщо не брати до уваги пані Портер, їхню стару куховарку та доморядницю, котра повідомила, що всю ніч міцно спала і нічого не чула. Нічого не вкрали, все до ладу, і неможливо второпати, чого саме вони злякалися настільки, що аж жінка втратила життя, а чоловіки — розум. Ось коротко все, пане Голмс, і якщо допоможете нам втямити, що це було, то зробіте велику справу.

Я ще сподівався вмовити свого товариша повернутися до відпочинку, який і становив мету нашої поїздки, але варто було мені поглянути на його зосереджене обличчя та насуплені брови, як усвідомив, що сподіватися на щось марно. Голмс мовчав, поглинений надзвичайною драмою, що увірвалася в наше тихе життя.

— Я займуся цією справою, — погодився він нарешті. — Наскільки я петраю, випадок винятковий. Ви особисто там були, пане Раундгай?

— Ні, пане Голмс. Як тільки я дізнався від пана Тредженніса про це нещастя, ми тут же помчали до вас, аби порадитись.

— Чи далеко будинок, де сталася ця жахлива трагедія?

— Десь із милю звідси.

— Отже, підемо разом. Але спочатку, пане Тредженніс, хочу поставити вам кілька запитань.

За весь цей час той не вимовив ні звуку, але я помітив, що внутрішньо він стривожений набагато більше, ніж ментушливий і балакучий священник. Обличчя його зблідло, спотворилося, неспокійний погляд не відривався від Шерлока, а худі руки стискалися та розтискалися. Коли вікарій розповідав про цей страшний випадок, побілілі губи Тредженніса тремтіли, і здавалося, що ця жахлива картина відбивається в його темних очах.

— Питайте про все, що вважаєте за потрібне, пане Голмс, — з готовністю запропонував він. — Важко говорити про це, але я не приховую від вас нічого.

— Розкажіть про вчорашній вечір.

— Так от, пане Голмс, як уже розповідав священник, ми разом повечеряли, а потім старший брат Джордж запропонував зіграти у віст. Ми сіли за карти близько дев'ятої. О чверть на одинадцятую я зібрався додому. Вони сиділи за столом, здорові та веселі.

— Хто зачинив за вами двері?

— Пані Портер уже лягла, і мене ніхто не проводжав. Я сам зачинив за собою вхідні двері. Вікно в кімнаті, у якій вони сиділи, було замкнене, але фіранки не спущені. Сьогодні вранці і двері, і вікно виявилися в такому ж вигляді, що й учора, і немає причини думати, що в будинок заліз хтось чужий. І все ж страх затьмарив розум моїх братів, і саме страх убив Бренду... Якщо б ви бачили, як вона лежала, повиснувши через бильце крісла... До самої смерті не забуду цієї сцени.

— Те, що ви розповідаєте, просто нечувано, — мовив Шерлок. — Але, наскільки я втямив, ви не маєте жодних гіпотез про причини того, що сталося?

— Це бісівщина, пане Голмс, справжня чортівня! — вигукнув Тредженніс. — Це нечиста сила! В кімнату проникає злий дух і люди втрачають розум. Хіба людина здатна на таке?

— Ну, якщо людині таке не до снаги, то, боюся, і розгадка виявиться мені не по зубах, — зауважив Голмс. — Однак, перш ніж прийняти вашу версію, маємо дослідити всі ймовірні причини. Що стосується вас, пане Тредженніс, то ви, як я збагнув, не були близькі зі своїми рідними, адже ви жили нарізно, правильно?

— Атож, так воно і було, пане Голмс, хоча це — стара справа. Річ у тім, що нашій сім'ї належали копальні олова в Редруті, але потім ми продали наші активи одній компанії й, отримавши можливість жити безтурботно, вибралися звідти. Ніде правди діти, при розподілі грошей ми посварилися і розійшлися на якийсь час, але що було, те загуло, і ми знову стали найкращими друзями.

— Однак повернімося до подій учорашнього вечора. Не пригадаєте щось, що могло б хоч побічно наштовхнути нас на розгадку цієї трагедії? Подумайте як слід, пане Тредженніс, будь-який натяк мені допоможе.

— Ні, сер, нічого не можу пригадати.

— Ваші рідні були у гарному гуморі?

— Авжеж, у дуже хорошому.

— Чи не мали вони слабкі нерви? Чи не бувало у них передчуття наближення небезпеки?

— Ні, ніколи.

— Більше ви нічим не можете мені допомогти?

Тредженніс напружив пам'ять.

— Ось що я згадав, — сказав він нарешті. — Коли ми грали в карти, я сидів спиною до вікна, а брат Джордж,

мій партнер, — обличчям. І раптом я помітив, що він пильно дивиться через моє плече, я також обернувся і подивився. Вікно було замкнене, але фіранки ще не спущені, й я розгледів куці на галявині; мені здалося, що в них щось ворухиться. Я навіть не второпав, людина це чи тварина. Але подумав, що там хтось є. Коли ж спитав брата, куди він дивиться, він відповів, що йому щось привиділося. Це, власне, й усе.

— І ви не поцікавилися, що це було?

— Ні, я тут же про це забув.

— Коли ви йшли, не мали лихого передчуття?

— Анітрохи.

— Мені не зовсім зрозуміло, звідки ви дізналися новини такої ранньої пори.

— Я зазвичай підіймаюся рано і дихаю свіжим повітрям до сніданку. Я ще не встиг вийти сьогодні вранці, як мене наздогнав шарабан лікаря. Він повідомив, що стара пані Портер прислала за ним хлопця і вимагає негайно прибути туди. Я вскочив у візок і ми поїхали. Там відразу ж кинулися в цю моторошну кімнату. Свічки і камін згасли вже давно, і присутні до самого світанку перебували в темряві. Медик сказав, що Бренда віддала Богові душу, принаймні, шість годин тому. Жодних ознак насильства. Жінка лежала в кріслі, перехилившись через бильце, а на її обличчі застиг згаданий вираз жаху. Джордж та Оуен на різні голоси співали пісень і щось бурмотіли, як дві великих мавпи. О, це було жахливо! Я ледве витримав, а лікар зблід, як сметана. Йому стало зле, і він впав у крісло, — добре, що нам ще не довелося за ним доглядати.

— Вражаюче... просто вражаюче, — вигукнув Голмс, піднявся і вхопив капелюха. — Мені здається, що буде

краще, не гаючи часу, вирушити до Треденник-Ворти. Вимушений зізнатися, що мені ще не зустрічалася справа, яка на перший погляд здавалася б настільки надзвичайною.

Того ранку наші розшуки зайшли не далеко. Зате на самому початку стався випадок, який справив на мене дуже гнітюче враження. Ми йшли до місця події вузькою, звивистою дорогою. Побачивши карету, що торохтіла назустріч, ми зійшли на узбіччя, щоб пропустити її. Коли транспорт порівнявся з нами, за піднятим склом вигулькнуло вискалене, перекошене обличчя з витріщеними очима. Ці застигли очі в супроводі скреготу зубів промайнули повз нас, як якась пекельна сцена.

— Брати! — вигукнув Мортімер Тредженніс і побілів як смерть. — Їх повезли до Гелстону!

Переляканими поглядами проводжали ми чорну карету, що торохтіла по дорозі, після чого знову подалися до оселі, де їх спіткала така дивна доля.

Це був просторий, світлий будинок, швидше вілла, ніж котедж, із великим садочком, де завдяки м'якому корнуольському клімату вже пахло весняними квітами. Якраз у цей сад виходило вікно вітальні, куди, за словами Мортімера Тредженніса, проник злий дух і завдав стільки горя господарям обійстя. Перш, ніж піднятися на ганок, Голмс повільно і в задумі пройшовся доріжкою та між клумбами. Пригадую, що він був настільки захоплений своїми думками, що спіткнувся об лійку, і та перекинулася на садову доріжку, обливши нам ноги. У будинку нас зустріла літня економка, пані Портер, котра провадила тут господарку за допомогою молоденької служниці. Вона сумлінно відповідала на всі запитання Шерлока. Ні, вона

нічого не чула вночі. Так, господарі останнім часом перебували в чудовому настрої: вона ще ніколи не бачила, щоб вони були такі веселі та задоволені. Вона втратила свідомість від переляку, коли зайшла вранці до покою та побачила їх за столом. Отямившись, вона відчинила вікно, щоб впустити ранкове повітря, кинулася на дорогу, закликала місцевого хлопчика та послала його за лікарем. Якщо хочемо подивитися, то господиня лежить у своїй спальні. Четверо здоровенних санітарів заледве впоралися з братами, коли запихали їх у карету. А вона сама ні на мить не залишиться в цьому будинку і негайно їде до своєї рідні в Сент-Айвсі.

Ми піднялися нагору й оглянули тіло Бренді Тредженніс. Навіть зараз будь-хто сказав би, що замолоду вона була кралею. І після смерті залишалася красунею, хоча тонкі риси її смаглявого обличчя зберігали печать жаху — останнього її прижиттєвого відчуття. Зі спальні ми спустилися у вітальню, де відбулася ця неймовірна драма. В каміні ще лежав попіл. На столі стояли чотири недогарки свічок і були розкидані карти. Крісла були відсунуті до стін, до решти предметів ніхто не торкався. Голмс легкими, швидкими кроками обійшов кімнату; він сідав на крісла, совав їх і розставляв так, як вони стояли напередодні. Він з'ясував, наскільки видно сад із різних місць. Оглянув підлогу, стелю, камін, але жодного разу я не помітив ні раптового блиску в його очах, ні стислих губ, які підказали б мені, що в його мозку промайнув здогад.

— А навіщо розпалили камін? — спитав він раптом. — Навіть навесні зимно в такій невеликій кімнаті?

Мортімер Тредженніс пояснив, що ввечері було холодно та вогко. Тому, коли він прийшов, розпалили камін.

— Що маєте намір робити далі, пане Голмс? — поцікавився він.

Усміхнувшись, мій приятель поклав руку мені на плече.

— Знаєте, Ватсоне, мабуть, мені знову доведеться взятися за люльку і знову викликати ваші справедливі закиди, — сказав він. — З вашого дозволу, панове, ми повернемося додому, бо я не розраховую знайти тут щось нове. Я проаналізував всі відомі факти, пане Тредженніс, і якщо мені щось спаде на гадку, я негайно ж повідомлю вам і вікарію. А наразі дозвольте побажати вам всього найкращого.

Повернувшись до котеджу біля бухти Маунтс-Бей, Голмс полинув у зосереджене мовчання. Він заліз із ногами в глибоке крісло, весь оповитий блакитними хмарами тютюнового диму, його чорні брови зійшлися на переніссі, чоло перетяла зморшка, очі на виснаженому обличчі аскета втупилися в одну точку. Після довгих роздумів він відкинув люльку і піднявся.

— Нічого не складається, Ватсоне! — засміявся він. — Ходімо краще пошвендяємо і пошукаємо крем'яних стріл. Швидше знайдемо їх, ніж ключа до цієї загадки. Змусувати мозок працювати, коли для цієї роботи немає достатнього матеріалу, — все одно, що перегрівати двигун. Він розлетиться на друзки. Морське повітря, сонце і терпіння — ось що нам потрібно, Ватсоне, а решта дасться.

— Тепер давайте спокійно обговоримо наше становище, Ватсоне, — продовжував сищик, коли ми йшли стежкою над урвищем. — Варто спочатку переварити хоча б те, що знаємо, для того, щоб розкласти на полицки нові

факти, коли вони з'являться. Домовимося насамперед, що бісівські підступи тут ні до чого. Викинемо це з голови. Чудово. Зате маємо три нещасні жертви якогось навмисного або мимовільного злочину, скоєного людиною. Будемо виходити з цього. Ходімо далі: коли це сталося? Якщо вірити Мортімеру Тредженнісу, то, вочевидь, відразу ж після його відходу. Це дуже важливо. Ймовірно, все сталося в наступні кілька хвилин. Карти ще на столі. Господарі в цей час зазвичай лягають спати. Але вони продовжують сидіти, навіть не відсунувши крісел. Отже, повторю: це сталося негайно ж після його відходу і не пізніше одинадцятій години вечора.

Простежмо тепер, наскільки це можливо, що робив Мортімер Тредженніс, коли вийшов із кімнати. Це зовсім неважко, і він начебто опинився поза підозрою. Ви добре знайомі з моєю методою і, звісно, здогадалися, що досить таки незграбний виверт із лійкою знадобився мені для того, щоб одержати чіткий відбиток його ноги. На вогкому піску вона відбилася бездоганно. Вчора ввечері, як ви пам'ятаєте, також було вогко, й я легко простежив його шлях. Судячи з усього, він хутко почимчикував до будинку священика.

Якщо Мортімер Тредженніс зникає зі сцени, отже, перед гравцями в карти з'являється хтось інший; хто ж це й як йому вдалося викликати такий переляк? Пані Портер не пасує. Вона явно не причетна. Чи можна довести, що хтось прокрався із саду до вікна та своєю появою домігся такого трагічного результату? Єдина підказка про це походить знову ж таки від Мортімера Тредженніса, котрий казав, що його брат помітив якийсь рух у саду. Це дивно, адже вечір був темний, періщив дощ, і якщо той, хто мав

намір налякати цих людей, хотів, аби його помітили, то мав би притиснутися мармизою до шибки. Під вікном є широка квіткова грядка і жодного відбитку ніг на ній. Важко уявити, як міг незнайомець за таких обставин справити настільки моторошне враження. До того ж ми не знаходимо потрібного мотиву для такого незрозумілого вчинку. Відчуваєте наші труднощі, Ватсоне?

— Ще б пак! — похитав головою я.

— І все ж, якщо у нас з'являться нові дані, ми ці труднощі здолаємо. Мені здається, що в ваших неосяжних архівах, Ватсоне, знайдеться багато таких самих неясних випадків. Проте відкладімо справу, поки не отримаємо точної інформації, і закінчімо ранок пошуками неолітичної людини.

Здається, я вже казав, що мій приятель мав виняткову здатність абсолютно відмикатися від якоїсь справи, але ніколи не дивувався цьому більше, ніж того весняного ранку в Корнуоллі, коли дві години поспіль детектив палякав про кельтів, крем'яні наконечники та черепки настільки безтурботно, наче зловісною таємницею навіть не пахло. І лише повернувшись додому, ми виявили, що нас чекає відвідувач, котрий одразу ж повернув нас до реальності. У нього не було потреби називатися. Велетенський зріст, грубе, посічене зморшками обличчя, очі-жаринки, орлиний ніс, сивувата голова, що майже сягає стелі, золотиста борода з сивиною, поживкла біля губ від неодмінної сигари, — ці прикмети були добре відомі і в Лондоні, і в Африці, і могли належати лише одній людині — доктору Леону Стерндейлу, славетному досліднику та мисливцеві на левів.

Ми чули, що він живе десь неподалік, і не раз помічали на торф'яних болотах його кремезний силует. Однак чоловік не прагнув знайомства з нами, та й нам цього не баглося, бо ми знали, що саме любов до самотності спонукає його проводити більшу частину часу між мандрями в маленькій хатинці, прихованій у гаю біля Бічем-Ерієнс. Там він жив у повній самоті, оточений книжками та мапами, особисто займався своїм невеликим господарством і не пхав носа у справи сусідів. Тому мене здивувала гарячність, із якої він розпитував у Голмса, чи вдалося йому розгадати хоча б щось у цій незбагненній таємниці.

— Поліція зайшла в глухий кут, — повідомив він, — але, можливо, ваш багатий досвід підкаже якесь притомне пояснення? Прошу вас довіритися мені саме тому, що за час моїх частих наїздів сюди я близько познайомився зі сім'єю Тредженнісів, вони навіть є моїми родичами з боку матері, тутешньої уродженки. Самі розумієте, що їхня жахлива доля вразила мене. Маю вам сказати, що я прямував до Африки і вже був у Плімуті, коли сьогодні вранці дізнався про цю подію, і тут же повернувся, щоб допомогти слідству.

Голмс звів брови.

— Тому ви пропустили пароплав?

— Поїду наступним.

— Боже милий, оце дружба!

— Я ж сказав, що ми родичі.

— Авжеж, пригадую... по материнській лінії. Багаж уже був на борту?

— Не весь, значна частина ще залишалася в готелі.

— Розумію. Але не могла ж ця новина потрапити до вранішніх плімутських газет?

— Ні, сер. Я отримав телеграму.

— Дозвольте дізнатися, від кого?

Худе обличчя дослідника потемніло.

— Ви занадто допитливі, пане Голмс.

— Такий мій фах.

Доктор Стерндейл насилу повернув собі попередній спокій.

— Не бачу підстав приховувати це від вас, — видихнув він. — Телеграму надіслав пан Раундгай, вікарій.

— Дякую, — відгукнувся Голмс. — Що стосується вашого питання, то можу відповісти, що мені ще не цілком зрозуміла суть цієї справи, але я твердо розраховую домогтися істини. Ось поки що все.

— Чи не могли б ви сказати, чи підозрюєте когось?

— На це не можу вам відповісти.

— У такому разі я прийшов марно, не стану вас більше затримувати.

Знаменитий мандрівник широкими кроками вийшов із нашого будиночка, дуже сердитий; слідом за ним пішов і Голмс. Він пропадав до самого вечора, а коли повернувся, вигляд мав утомлений і невдоволений, і я збагнув, що пошуки нічого не дали. Детектива чекала телеграма, він пробіг її очима та кинув у камін.

— Це з Плімута, Ватсоне, з готелю, — пояснив він. — Я дізнався у вікарія, як він називається, і телеграфував туди, щоб перевірити слова доктора Стерндейла. Він справді ночував там сьогодні, і частина його багажу справді пішла до Африки. Сам же він повернувся, щоб бути присутнім при розслідуванні. Що скажете, Ватсоне?

— Мабуть, він дуже зацікавлений у цій справі.

— Що є то є. Ось нитка, яку ми ще не вхопили, але вона може вивести нас із лабіринту. Не спати, Ватсоне, я впевнений, що ми знаємо ще далеко не все. Коли ж дізнаємося більше, всі труднощі залишаться позаду.

Я ніяк не припускав ні того, що слова Голмса збудуться так скоро, ні того, яким дивним і моторошним виявиться наше нове відкриття, яке повернуло пошуки в зовсім інший бік. Уранці, коли я голився, то почув тупіт копит і, визирнувши з вікна, побачив екіпаж, який щодуху мчав дорогою. Біля наших воріт кінь зупинився, з транспорту вистрибнув наш приятель-священик і щодуху помчав садовою доріжкою. Голмс був уже готовий, і ми з ним вийшли назустріч.

Від хвилювання наш гість не міг і слова мовити, але врешті-решт, важко сапаючи та захлинаючись, він вигукнув:

— Ми під владою нечистого, пане Голмс! Моя нещасна парафія під владою диявола! — хекав він. — Там оселився сам Сатана! Ми в його руках!

Слуга Божий аж витанцьовував на місці від збудження, і це було б смішно, якби не його посіріле обличчя та божевільні очі. І тут він випалив свої жахливі новини:

— Пан Мортімер Тредженніс помер сьогодні вночі точно так само, як і його сестра!

Голмс миттю схопився, сповнений енергії.

— Чи вистачить місця у вашому екіпажі?

— Ще й як!

— Ватсоне, сніданок зачекає! Пане Раундгай, ми готові! Хутко, мерщій, поки там нічого не порушили!

Мортімер Тредженніс займав у будинку вікарія дві кутові кімнати, розташовані відокремлено, одна над одною. Внизу була простора вітальня, нагорі — спальня. Під самими вікнами — майданчик для крокету. Ми випередили і медика, і поліцію, то ж сюди ще ніхто не заходив. Дозвольте мені точно описати сцену, яку ми побачили цього туманного березневого ранку. Вона навіки врзалася в мою пам'ять.

У кімнаті стояло неймовірно задушливе, сперте повітря. Якби служниця не відчинила вікно рано-вранці, дихати взагалі не було б чим. Це частково пояснювалося тим, що на столі ще чаділа лампа. Біля столу, відкинувшись на спинку крісла, сидів мрець; його рідка борідка стирчала, окуляри були посунені на чоло, а на смаглявому, худому обличчі, оберненому до вікна, застиг вираз такого ж жаху, який ми бачили на обличчі його покійної сестри. Судячи по зведених судомою руках і ногах, а також по переплетених пальцях, він помер у пароксизмі страху. Чоловік був одягнений, хоча ми й помітили, що одягався він поспіхом. І позаяк ми вже знали, що з вечора він ліг до ліжка, треба було думати, що трагічний кінець наздогнав його рано-вранці.

Як тільки ми увійшли до фатальної кімнати, Голмс аж змінився: зовнішню безпристрасність миттєво витіснила шалена енергія. Він підібрався, насторожився, його очі заблистіли, обличчя застигло, сищик рухався з гарячковою швидкістю. Він вискочив на галявину, заліз назад через вікно, оббіг кімнату, промчав нагору — справжній тобі гончак, що зачув дичину. Він хутко оглянув спальню та відчинив вікно; тут, либонь, з'явилася нова причина для збурення, бо детектив висунувся назовні з гучними

вигуками зацікавлення та радощів. Потім він помчав униз, вибіг у сад, розлігся на траві, схопився і знову кинувся до покою — все це із запалом мисливця, котрий іде по сліду. Особливо сищик зацікавився лампою, яка на вигляд була звичайнісінькою, і виміряв її резервуар. Потім за допомогою лупи ретельно оглянув абажур, який затуляв горішню частину скла лампи, і, дряпнувши трохи кіптяви з його зовнішньої поверхні, висипав її в конверт, а конверт сховав у гаманець. Нарешті, після появи поліції та лікаря, він зробив знак священику, і ми втрьох вийшли на галявину.

— Радий повідомити вам, що мої пошуки не були марними, — оголосив він. — Не маю наміру обговорювати цю справу з поліцією, проте вас, пане Раундгай, попрошу засвідчити мою пошану інспекторові та звернути його увагу на вікно в спальні та лампу у вітальні. І те й інше окремо наводить на роздуми, а вкупі підводить до певних висновків. Якщо інспектору знадобиться більше інформації, буду радий бачити його у себе. А тепер, Ватсоне, гадаю, нам краще забиратися.

Можливо, інспектора вразило втручання приватного детектива, а, може, він уявив, що опинився на правильному шляху, у будь-якому разі, впродовж двох днів ми нічого про нього не чули. Голмс у цей час бував удома мало, а якщо й бував, то хіба дрімав або курился. Свої тривалі прогулянки він здійснював на самоті, ні словом не обмовляючись про те, де буває. Однак один вчинок Голмса допоміг мені збагнути напрямок його пошуків. Він купив лампу — таку саму, як і та, що стояла в кімнаті Мортімера Тредженніса в ранок трагедії. Заправивши її гасом, яким користувалися і в будинку вікарія, він ретельно розрахував, за

який час він вигорає. Інший його дослід виявився не таким нешкідливим, і, боюся, що не забуду його аж до смерті.

— Ви, мабуть, пам'ятаєте, Ватсоне, — почав сищик якось, — що в усіх свідченнях, які ми чули, є щось спільне. Маю на увазі те, як впливала атмосфера кімнати на тих, хто входив туди першим. Пригадуєте, як Мортімер Тредженніс, описуючи свій останній візит до будинку братів, згадав, що медик, увійшовши до кімнати, мало не зомлів? Невже забули? А я чудово пам'ятаю. Далі: чи пригадуєте, що доморядниця, пані Портер, казала нам, що їй стало зле, коли вона увійшла, і тому відчинила вікно? А після смерті Тредженніса ви ж не могли забути жахливу духоту в кімнаті, хоча служниця вже відчинила вікно? Як я дізнався пізніше, їй стало до того зле, що вона аж злягла. Погодьтеся, Ватсоне, це дуже підозріло. В обох випадках одне й те саме явище — отруєна атмосфера. В обох випадках і кімнатах щось горіло. У першому випадку — камін, у другому — лампа. Вогонь у каміні був ще потрібен, але лампу запалили після того, як розвидніло, — це видно по рівню гасу. Чому? Та тому, що є якийсь зв'язок між трьома факторами: горінням, задушливою атмосферою і, нарешті, божевіллям або смертю цих нещасних. Сподіваюся, все ясно?

— Та ніби так.

— У будь-якому випадку, можемо прийняти це за робочу гіпотезу. Припустімо відтак, що в обох випадках там горіла якась речовина, що отруїла атмосферу. Чудово. У першому випадку із сім'єю Тредженнісів ця речовина потрапила в камін. Вікно було зачинене, але отруйна пара, природно, видувалася в комин. Тому дія виявилася слабшою, ніж у другому випадку, коли у неї не було виходу. Це

видно за результатами: в першому випадку померла лише жінка, як вразливіша істота, а у чоловіків тимчасово або безнадійно затьмарився розум, що, далєбі, є першою стадією отруєння. У другому випадку результат досягнутий повністю. Таким чином, факти підтверджують теорію про отруєння при згорянні якоїсь речовини.

Виходячи з цього, я, певна річ, розраховував знайти в кімнаті Мортімера Тредженніса залишки цієї речовини. Либонь, їх треба було шукати на абажурі лампи. Як я й припускав, там виявилися залишки сажі, а по краях — облямівка коричневого порошку, який не встиг згоріти. Якщо пригадуєте, половину цього порошку я зішкріб і поклав до конверта.

— А чому лише половину, Голмсе?

— Ставати на шляху поліції не маю звички, Ватсоне. Я залишив їм усі докази. Чи знайдуть вони щось на абажурі чи ні — це вже питання їхньої кмітливості. А тепер, Ватсоне, запалімо нашу лампу; проте, щоб не допустити передчасної загибелі двох гідних членів товариства, відчинімо вікно. Сідайте біля нього в це крісло... якщо, звісно, як твереза людина, ви не відмовитесь узяти участь в експерименті. О, бачу, ви вирішили не відступати! Не дарма я завжди вірив у вас, любий Ватсоне! Я ж сяду навпроти, обличчям до вас, і ми опинимося на рівній відстані від лампи. Двері залишимо напівпрочиненими. Тепер зможемо спостерігати один за одним, і, якщо симптоми виявляться загрозовими, експеримент доведеться негайно припинити. Ясно? Отже, я виймаю з конверта порошок, або, точніше, те, що від нього залишилося, і кладу його на розпечену лампу. Готово! Тепер, Ватсоне, сідайте і чекайте.

Чекати довелося недовго. Як тільки я сів, відчув важкий, нудотний і гидкий запах. Після першого ж вдиху розум мій затьмарився, й я втратив владу над собою. Перед очима заклубочилася густа чорна хмара, й я раптово відчув, що в ній таїться все найжахливіше, лячне, лихе, що лише є на світі, і ця незрима сила готова вразити мене на смерть. Кружляючи та гойдаючись у цьому чорному тумані, смутні примари грізно сповіщали про неминучу появу якоїсь страшної істоти, і від однієї думки про неї серце моє ховалося в п'яти. Я похолов від жаху. Волосся у мене стало дибки, очі вибалушилися, пащека широко роздерлася, а язик став, немов ватяний. У голові так шуміло, що здавалося, мій мозок не витримає і лусне, як гарбуз. Я спробував крикнути, але, почувши хрипке каркання звідкілясь здалеку, насилу збагнув, що це мій власний голос. Тієї ж миті відчайдушним зусиллям я прорвав зловісну завісу і побачив перед себе білу маску, викривлену гримасою жаху... Цей вираз я зовсім нещодавно бачив на обличчях мерців... Тепер я бачив його на обличчі Голмса. І тут настала мить просвітлення. Я схопився з крісла, згріб Голмса і, хитаючись, потягнув його до виходу. Потім ми лежали на траві, відчуваючи, як яскраві сонячні промені розсіюють жах, який нас скував. Він повільно зникав із наших душ, немов ранкова імла, поки до нас остаточно не повернувся розум, а з ним і душевна рівновага. Ми сиділи на траві, витираючи зимний піт, і з тривогою помічали на обличчях один одного останні сліди нашого небезпечного експерименту.

— Слово честі, Ватсоне, я вам заборгував навик, — вимовив нарешті Голмс нетвердим голосом, — прийміть мої вибачення. Неприпустимо було затівати такий дослід, і

подвійно непросто залучати до нього товариша. Повірте, я щиро шкодую про це.

— Ви ж знаєте, — відповів я, зворушений небувалою сердечністю Голмса, — що допомагати вам — найбільша радість і честь для мене.

Тут він знову затеревенив зі своєю звичною, напівжартівливо-напівскептичною інтонацією:

— Все ж, любий Ватсоне, дарма було піддавати себе такій небезпеці. Звісно, сторонній спостерігач вирішив би, що ми зійшли з глузду ще до проведення цього безрозсудного експерименту. Зізнаюся, я ніяк не очікував, що дія виявиться такою раптовою та потужною.

Сищик кинувся до будинку, виніс у витягнутій руці розпечену лампу та закинув її в зарості ожини.

— Нехай кімната трохи провітриться. Ну, Ватсоне, тепер, сподіваюся, у вас не залишилося жодних сумнівів у тому, як відбулися ці обидві трагедії?

— Жодних!

— Однак причина так само незрозуміла, як і раніше. Ходімо в альтанку і там усе обміркуємо. У мене досі в горлі деренчить від цієї гидоти. Отже, всі факти вказують на те, що злочинцем у першому випадку був Мортімер Тредженніс, хоча в другому він сам виявився жертвою. Передусім не можна забувати, що в родині сталася сварка, а потім примирення. Невідомо, наскільки серйозними були чвари і наскільки щирим мир. І все ж той Мортімер Тредженніс, із його лисою пикою та хитрими оченятами, що виблискують з-під окулярів, здається мені людиною ще й якою злопам'ятною. Чи пам'ятаєте ви, врешті-решт, що саме він повідомив нам про чийось присутність у саду — інформація, яка тимчасово відволікла нашу увагу від

реальної причини трагедії? Йому навіщось знадобилося навести нас на хибний слід. І якщо не він кинув порошок до каміна, виходячи з кімнати, то хто ж іще? Адже все сталося відразу ж після його відходу. Якби з'явився хтось новий, сім'я, певна річ, піднялася б назустріч прибульцю. Та хіба в мирному Корнуоллі гості приходять після десяти години вечора? Отже, всі факти свідчать, що злочинцем був Мортімер Тредженніс.

— Отже, він заподіяв собі смерть!

— Атож, Ватсоне, такий висновок начебто сам напрошується. Людину з провиною на душі, котра знищила свою сім'ю, каяття могло б штовхнути до самогубства. Однак є вагомі докази протилежного. На щастя, в Англії є поінформований чоловік, і я подбав про те, щоб ми всі дізналися з його власних уст, сьогодні ж. А! Ось і він! Сюди, сюди, по цій доріжці, пане Стерндейл! Ми проводили в будинку хімічний дослід, і тепер наша кімната не надається для прийому такого видатного гостя!

Я почув грукіт садової хвіртки, і на доріжці з'явилася велична постать знаменитого дослідника Африки. Він із певним подивом попрямував до альтанки, де ми сиділи.

— Ви посилали за мною, пане Голмс? Я отримав вашу записку близько години тому і прийшов, хоча ніяк не збагну, чому маю виконувати ваші вказівки.

— Сподіваюся, вам усе стане ясно в ході нашої бесіди, — зазначив Голмс. — А поки що я дуже вдячний вам за те, що прийшли. Даруйте нам цей прийом в альтанці, але ми з моїм колегою Ватсоном мало не додали нового розділу до «Корнуольського жаху», як називає цю подію преса, і тому вважаємо за краще дихати свіжим повітрям.

Можливо, це навіть краще, бо зможемо розмовляти, не боячись чужих вух, тим більше, що ця справа має до вас прямий стосунок.

Мандрівник вийняв із рота сигару і суворо глипнув на мого приятеля.

— Навіть не здогадуюся, сер, — сказав він, — що ви маєте на увазі, кажучи, що це має прямий стосунок до мене.

— Вбивство Мортімера Тредженніса, — підказав Голмс.

У цю мить я пошкодував, що не озброєний. Обличчя Стерндейла від люті стало багряним, як буряк, очі заблестіли, вени на чолі спухли, як мотузки, і, зціпивши кулаки, він рвонув на мого товариша. Але миттю зупинився і надприродним зусиллям знову повернув собі крижаний спокій, в якому, можливо, таїлося більше небезпеки, ніж у колишньому неприборканому пориві.

— Я так довго жив серед дикунів, поза законом, — промовив він, — що сам встановлюю собі закони. Не забувайте про це, пане Голмс, я не хотів вас скалічити.

— Та й я не хотів нашкодити вам, докторе Стерндейл. Найпростішим доказом може слугувати те, що я послав за вами, а не за поліцією.

Стерндейл сів, важко хекаючи; можливо, вперше за все багате пригодами життя його убив побожний страх. Неможливо було встояти перед незламним спокоєм Голмса. Наш гість стояв, стискаючи і розтискаючи величезні кулаки.

— Що ви маєте на увазі? — спитав він нарешті. — Якщо це шантаж, пане Голмс, то ви не на того напали. Отже, ближче до справи. Що маєте на увазі?

— Зараз я вам скажу, — правив своє Голмс, — скажу тому, що сподіваюся, що на відвертість ви відповісте відвертістю. Що буде далі, залежить винятково від того, як ви станете виправдовуватися.

— Я стану виправдовуватися?

— Атож, сер.

— У чому ж?

— У вбивстві Мортімера Тредженніса.

Стерндейл утер хустинкою чоло.

— Яке їхало, таке здибало! — обурився він. — Невже вся ваша слава тримається на такому майстерному шантажі?

— Це ви займаєтесь шантажем, а не я, докторе Стерндейл, — спохмурнів Голмс. — Ось факти, на яких ґрунтуються мої висновки. Ваше повернення з Плімута в той час, як ваші речі вирушили в Африку, насамперед наштовхнуло мене на думку, що на вас слід звернути особливу увагу...

— Я повернувся, щоб...

— Я чув ваші пояснення і вважаю їх непереконливими. Облишимо це. Потім ви прийшли дізнатися, кого я підозрюю. Я вам не сказав. Тоді ви пішли до обійстя вікарія, зачекали там, не заходячи всередину, а потім повернулися до себе.

— Звідки ви знаєте?

— Я стежив за вами.

— Я нікого не бачив.

— Я на це й розраховував. Уночі ви не спали, обмірковуючи план, який вирішили здійснити рано вранці. Заледве почало світати, ви вийшли з дому, взяли кілька жмень

червонуватих камінців із купи гальки біля вашої брами та поклали їх до кишені.

Стерндейл сіпнувся і з подивом глипнув на Шерлока.

— Потім ви шпарко пішли до оселі священика. До речі, на вас були ті ж тенісні черевики з рифленою підошвою, що і зараз. Там ви пройшли крізь садок, перелізли через огорожу й опинилися прямо під вікнами Тредженніса. Було вже зовсім світло, але в будинку ще спали. Ви вийняли з кишені кілька камінців і кинули їх у вікно другого поверху.

Стерндейл схопився.

— Та ж ви сам диявол! — вигукнув він.

Голмс усміхнувся.

— Дві-три жмені — і Тредженніс підійшов до вікна. Ви знаками веліли йому спускатися. Він квапливо одягнувся і зійшов у вітальню. Ви залізли туди через вікно. Відбулася коротка балачка, ви в цей час ходили туди-сюди кімнатою. Потім вилізли з вікна і причинили його за собою, а самі стояли на галявині, курили сигару і спостерігали за тим, що відбувається у вітальні. Коли Мортімер Тредженніс віддав кінці, ви зникли тим самим шляхом. Ну, докторе Стерндейл, як ви поясните свою поведінку й яка причина ваших вчинків? Не варто ухилятися від відповіді або хитрувати зі мною, бо, попереджаю, тоді цією справою займуться інші.

Ще під час обвинувальної промови Голмса обличчя нашого гостя стало попелясто-сірим. Тепер він затулив обличчя руками та занурився у важкі роздуми. Потім раптово витягнув із внутрішньої кишені світліну і кинув її на неструганий стіл.

— Ось чому я це зробив, — видихнув він.

Це був портрет дуже вродливої жінки. Шерлок придивився до нього.

— Бренда Тредженніс, — зронив він.

— Авжеж, Бренда Тредженніс, — відгукнувся наш гість. — Довгі роки я кохав її. Довгі роки вона кохала мене. Тому нема чого дивуватися тому, що мені подобалося жити скитником у Корнуоллі. Лише тут я був біля єдиної любові мені істоти. Я не міг пошлюбити її, бо одружений: дружина залишила мене багато років тому, але безглузді англійські закони не дають мені розлучитися з нею. Бренда чекала роками. І роками чекав я. Й ось чого ми дочекалися! — велетенське тіло Стерндейла сіпнулося, і він судомно схопився рукою за горло, щоб вгамувати ридання. Насилу опанувавши себе, він правив далі: — Вікарій про це знав. Ми довірили йому нашу таємницю. Він може розповісти, яким вона була янголом. Ось чому священик телеграфував мені до Плімута, й я повернувся. Невже я міг думати про багаж, чи Африку, коли дізнався, яка доля спіткала мою кохану! Ось і розгадка моєї поведінки, пане Голмс.

— Продовжуйте, — спонукав мій приятель.

Доктор Стерндейл вийняв із кишені паперовий паке-тик і поклав його на стіл. Ми прочитали на ньому: *Radix pedis diaboli*¹, а на червоній етикетці було написано: «Отрута». Він підштовхнув паке-тик до мене.

— Я чув, що ви лікар. Знаєте таку речовину?

— Корінь бісової ноги? Вперше чую.

¹ *Radix pedis diaboli* (лат.) — корінь бісової ноги, насправді такої рослини не існує.

— Це анітрохи не применшує ваших професійних знань, — зауважив він, — бо це єдиний взірець у Європі, крім того, що зберігається в лабораторії в Буді. Він наразі невідомий ні у фармакопеї, ні в літературі з токсикології. Формою корінь нагадує ногу — чи то людську, чи то цапову, ось чому місіонер-ботанік і дав йому таку химерну назву. У деяких районах Західної Африки чаклуни використовують його для своєї мети. Цей взірець я добув за напрочуд незвичайних обставин у країні Убанга.

З цими словами він розгорнув пакетик, і ми побачили купку червоно-бурого порошку, схожого на нюхальний тютюн.

— Продовжуйте, сер, — строго наказав Шерлок.

— Я вже майже закінчив, пане Голмс, ви й самі знаєте так багато, що в моїх же інтересах повідомити вам все без винятку. Я вже згадував про свої родинні зв'язки з родиною Тредженнісів. Заради сестри я підтримував дружбу з братами. Після сварки через гроші цей Мортімер оселився окремо від них, але потім усе начебто владналося, й я зустрівся з ним так само, як із іншими. Він був хитрим, лицемірним інтриганом, і з різних причин я не довіряв йому, але не мав причин для сварки.

Якось, тижнів зо два тому, він зайшов поглянути на мої африканські дивовижі. Коли справа дійшла до цього порошку, я розповів йому про його дивні властивості, про те, як він збуджує нервові центри, що контролюють почуття страху, й як нещасні тубільці, котрим жрець племені призначає це випробування, або вмирають, або прощаються з розумом. Я згадав, що європейська наука безсила виявити дію цього порошку. Не можу збагнути,

коли він його взяв, бо я не виходив із приміщення, але, либонь, це сталося, поки я відмикав шафи і рився у шухлядах. Добре пам'ятаю, що він закидав мене запитаннями про те, скільки потрібно цього порошку й як скоро він діє, але мені й на гадку не спадало, яку мету він переслідує.

Я второпав це лише тоді, коли в Плімуті мене наздогнала телеграма священника. Цей негідник Тредженніс розраховував, що я вже буду в морі, нічого не дізнаюся і проведу в нетрях Африки довгі роки. Але я повернувся негайно. Як тільки почув подробиці, то втямив, що він скористався моєю отрутою. Тоді прийшов до вас дізнатися, чи немає якого іншого пояснення. Але іншого й бути не могло. Я був переконаний, що вбивця — Мортімер Тредженніс: він знав, що члени його сім'ї схибнуться і він зможе самовладно розпоряджатися їхньою спільною власністю. Тому заради грошей він скористався порошком із кореня бісової ноги, відібрав розум у братів і порішив Брендю — єдину, кого я кохав, єдину, хто кохала мене. Ось такий був його злочин. Якою ж мала тепер бути відплата?

Звернутися до суду? Які маю докази? Звісно, факти незаперечні, але чи повірять тутешні присяжні в таку фантастичну історію? Або так, або ні. А я не міг ризикувати. Душа моя жадала помсти. Я вже казав вам, пане Голмс, що провів майже все життя поза законом і врешті-решт сам став встановлювати собі закони. Зараз був саме такий випадок. Я твердо вирішив, що Мортімер має розділити долю своїх рідних. Якби це не вдалося, я вколював би його власноруч. У всій Англії немає чоловіка, котрий цінував би своє життя менше, ніж я.

Тепер ви знаєте все. Справді, після безсонної ночі я вийшов із будинку. Припускаючи, що розбудити Мортімера буде нелегко, я набрав камінчиків із купи гравію, про яку ви згадували, і кидав ними йому у вікно. Він зійшов униз і впустив мене у вітальню через вікно. Я звинуватив його в злочині. Сказав, що перед ним його суддя і кат. Побачивши револьвер, негідник упав у крісло, як підкошений. Я засвітив лампу, насипав на абажур отрути і, вийшовши з кімнати, став біля вікна. Я пристрелив би його, якби він спробував утекти. Через п'ять хвилин він помер. Господи, як він мучився! Але моє серце закам'яніло, бо він не пожалів мою невинну Бренду! Ось і все, пане Голмс. Якби ви кохали, можливо, вчинили б так само. Будь-що-будь, я у ваших руках. Робіть усе, що вважаєте за слушне. Я вже сказав, що життям своїм не важу.

Шерлок помовчав.

— Що ви планували робити далі? — спитав він після паузи.

— Хотів назавжди залишитися в Центральній Африці. Моя робота доведена лише до половини.

— Їдьте і закінчуйте, — дозволив Голмс. — Я в будь-якому разі не маю наміру стояти вам на дорозі.

Доктор Стерндейл піднявся на весь свій величезний зріст, урочисто вклонився і вийшов із альтанки. Шерлок закурив люльку і протягнув мені кісет.

— Сподіваюся, цей дим здасться вам приємнішим, — зауважив він. — Чи погоджуєтеся, Ватсоне, що нам не варто втручатися в цю справу? Ми вели слідство приватно і далі можемо діяти так само. Адже ви не звинувачуєте цього чоловіка?

— Природно, ні, — відповів я.

— Я ніколи не кохав, Ватсоне, але якби мою кохану спіткала така доля, можливо, я вчинив би так само, як наш мисливець на левів, котрий зневажає закони. Хтозна... Ну, Ватсоне, не хочу ображати вас і пояснювати те, що і без того ясно. Відправним пунктом мого розслідування, звісно, виявилася галька на підвіконні. В саду вікарія такої не було. Лише зацікавившись доктором Стерндейлом і його обійстям, я виявив, звідки взяті камінці. Запалена серед білого дня лампа і залишки порошку на абажурі стали ланками дуже чіткого ланцюга. А тепер, любий Ватсоне, нумо викиньмо з голови цю подію і з чистою совістю повернімося до вивчення халдейських коренів, які, без сумніву, можна простежити в корнуольській гілці великої кельтської мови.

ПРИГОДА ЗІ СТРОКАТОЮ СТРІЧКОЮ

Переглядаючи свої нотатки про пригоди Шерлока Голмса, а таких записів, які я вів упродовж останніх восьми років, у мене більше сімдесяти, знаходжу там чимало трагічних випадків, серед них є кумедні, химерні, але немає жодного пересічного: працюючи з любові до свого мистецтва, а не заради грошей, Голмс ніколи не брався за розслідування пересічних, буденних справ, його завжди вабили лише такі випадки, в яких є щось надзвичайне, інколи навіть фантастичне.

Особливо химерним видається мені справа добре відомої в Сарреї родини Ройлоттів із Сток-Морену. Ми з Голмсом як два парубки жили тоді поряд на Бейкер-стріт. Імовірно, я б і раніше опублікував цю історію, але дав слово честі тримати цю справу в таємниці та звільнився від нього лише місяць тому, після передчасної смерті тієї жінки, якій його дав. Мабуть, буде корисно викласти цю справу правдиво, бо поголос приписував смерть доктора Грімсбі Ройлотта ще жахливішим обставинам, ніж ті, які сталися насправді.

Прокинувшись одного квітневого ранку 1883 року, я побачив, що біля мого ліжка стоїть Шерлок Голмс, одягне-

ний не по-домашньому. Зазвичай він підіймався з ліжка пізно, але тепер годинник на каміні показував лише чверть на восьму. Я здивовано глипнув на нього і навіть із певним докором. Бо своїх звичок порушувати я не любив.

— Перепрошую, що розбудив вас, Ватсоне, — зронив він. — Але такий уже сьогодні день. Розбудили пані Гадсон, вона — мене, а вже я — вас.

— Що ж сталося? Пожежа?

— Ні, клієнтка. Приїхала одна дівчина, страшенно схвильована і неодмінно хоче зустрітися зі мною. Чекає в приймальні. А вже якщо молода леді зважується такої ранньої пори мандрувати вулицями столиці та стягувати з ліжка незнайому людину, то, вочевидь, вона хоче повідомити щось дуже важливе. Справа може виявитися цікавою, і ви, звісно, зажадаєте почути цю історію з перших вуст. Тому я і вирішив надати вам цю честь.

— Буду щасливий почути таку оповідку.

Я не прагнув більшої насолоди, ніж товаришувати Голмсові в час його професійних вилазок і милуватися стрімкістю його думки. Часом здавалося, що він розв'язує пропонувані йому загадки не розумом, а якимось шостим чуттям, та насправді всі його висновки базувалися на точній і суворій логіці.

Я хутко одягнувся, і за кілька хвилин ми спустилися до вітальні. Юнка, одягнена в чорне, з густою вуаллю на обличчі, піднялася, коли ми увійшли.

— Доброго ранку, панно, — сказав Голмс привітно. — Моє ім'я Шерлок Голмс. Це мій близький приятель і колега доктор Ватсон, із котрим раджу бути настільки ж відвертим, як і зі мною. Ага! Як добре, що пані Гадсон здогадалася запалити камін, бо бачу, що ви добряче змерзли. Сі-

дайте ближче до вогню і дозвольте запропонувати вам горнятко кави.

— Не холод змушує мене тремтіти, пане Голмс, — тихо озвалася гостя, підсідаючи до каміна.

— А що ж?

— Страх, пане Голмс, жах!

З цими словами вона підняла вуаль, і ми побачили, наскільки вона збуджена, яке у неї посіріле та змарніле обличчя. В очах відвідувачки відбився переляк, як у зацькованого звіра. Їй було не більше тридцяти років, але у волоссі вже блистіла сивина, і виглядала вона втомленою та перемученою.

Шерлок Голмс окинув її своїм метким всезнаючим поглядом.

— Вам немає потреби боятися, — зауважив він і ласкаво погладив юнку по руці. — Впевнений, що нам вдасться залагодити всі неприємності... Ви, бачу, приїхали ранковим потягом.

— Хіба ви мене знаєте?

— Ні, але я помітив у вашій лівій рукавичці зворотний квиток. Ви сьогодні піднялися вдосвіта, а потім, прямуючи до станції, довго тряслися в екіпажі по кепській дорозі.

Леді різко сіпнулася та нерішуче зиркнула на Голмса.

— Тут немає якогось дива, панно, — усміхнувся він. — Лівий рукав вашого жакета, принаймні, в семи місцях заляпаний болотом. Плями зовсім свіжі. Так можна забруднитися лише у відкритому екіпажі, сидючи ліворуч від кучера.

— Так і було, — підтвердила вона. — Близько шостої години я вибралася з дому, двадцять хвилин по шостій

була в Лізергеді та першим потягом прибула до Лондона, на вокзал Ватерлоо... Сер, я більше не витримаю цього, мабуть, збожеволію! Немає нікого, до кого б могла звернутися. Є, втім, одна людина, котра мені співчуває, але чим він мені може зарадити, бідолаха? Я чула про вас, панне Голмс, чула від пані Ферінтош, котрій ви допомогли вибратися із халепи. Вона дала мені вашу адресу. О, сер, допоможіть і мені, або хоча б спробуйте прояснити хоч трохи той непроникний морок, який мене оточує! Я не в змозі віддячити вам за ваші послуги негайно, але через місяць-півтора вийду заміж, тоді матиму право розпоряджатися своїми фінансами, відтак ви побачите, що я вмю бути вдячною.

Голмс підійшов до секретера, відкрив його і витягнув звідти нотатник.

— Ферінтош... — замислився він. — Справді, пригадую той випадок. Він був пов'язаний із тіарою з опалами. Мені здається, це було ще до нашого знайомства, Ватсоне. Можу вас запевнити, панно, що буду щасливий поставитися до вашої справи з таким же запалом, із яким поставився до справи вашої приятельки. А винагороди мені ніякої не потрібно, позаяк моя робота вже служить мені винагородою. Певна річ, у мене будуть певні витрати, їх ви й зможете відшкодувати, коли вам заманеться. А тепер прошу повідомити нам подробиці вашої справи, щоб ми могли скласти свою думку про неї.

— На жаль! — відповіла дівчина. — Жах мого становища полягає в тому, що мої страхи такі невизначені та невиразні, а підозри ґрунтуються на таких дрібницях, що здавалося б, не мають жодного значення, бо навіть той, до кого я маю право звернутися за порадою та допомо-

гою, вважає всі мої оповідки маячнею знервованої жінки. Він нічого мені не каже, але я читаю це в його заспокійливих словах і коли відводить погляд. Я чула, пане Голмс, що ви як ніхто тямите в різних хибах людського серця і можете порадити, що мені робити в тій небезпеці.

— Я сама увага, панно.

— Моє ім'я Елен Стоунер. Я живу в будинку мого вітчима, Ройлотта. Він — останній нащадок однієї з найстаріших саксонських родин в Англії, Ройлоттів із Сток-Морену, біля західного кордону Саррею.

Голмс кивнув.

— Я знаю це прізвище, — підтвердив він.

— Був час, коли родина Ройлоттів була однією з найбагатших в Англії. Маєтки Ройлоттів простягалися до Беркширу на півночі, і до Гемпширу на заході. Але в минулому столітті чотири покоління поспіль циндрили сімейні статки, поки нарешті один із спадкоємців, пристрасний картяр, остаточно не довів родину до ручки в часи регентства. Від колишніх маєтків залишилися лише кілька акрів землі та старовинний будинок, збудований років двісті тому, який може впасти під тягарем заставних. Останній поміщик із цього роду жив у своєму будинку як жалюгідний жебрак-аристократ. Але його єдиний син, мій вітчим, збагнувши, що треба якось пристосуватися до нових обставин, позичив у якогось родича достатньо грошей, вступив до університету, закінчив його з дипломом лікаря та поїхав до Калькутти, де завдяки своєму вмінню та витримці згодом придбав прибуткову практику. Але якось в його оселі трапилася крадіжка, і Ройлотт у нападі сказу побив до смерті тубільця-дворецького. Насилу уникнувши смертної кари, він довгий час нидів

у в'язниці, а потім повернувся в Англію похмурим і розчарованим.

В Індії доктор Ройлотт одружився з моєю матір'ю, пані Стоунер, молодою вдовою генерал-майора артилерії. Ми були близнючки, я і моя сестра Джулія, і, коли наша мати виходила заміж за медика, нам заледве виповнилося два роки. Вона мала суттєві надбання, які давали їй не менше тисячі фунтів прибутку на рік. За її заповітом, ці статки переходили до доктора Ройлотта, оскільки ми жили разом. Але якщо ми вийдемо заміж, кожній із нас має бути виділена певна рента. Незабаром після нашого повернення до Англії наша матір наказала довго жити, загинула вісім років тому під час залізничної катастрофи при Крю. Після її смерті доктор Ройлотт облишив свої спроби влаштуватися в Лондоні та налагодити там медичну практику і разом із нами оселився в родовому маєтку в Сток-Морені. Статків нашої матері цілком вистачало на те, щоб вдовольнити наші потреби, і, здавалося, ніщо не мало б заважати нашому щастю.

Але з моїм вітчимом сталися дивні зміни. Замість того, щоб заприятелювати із сусідами, котрі спочатку зраділи, що Ройлотт із Сток-Морену повернувся в своє родове гніздо, він замкнувся в садибі та дуже рідко виходив назовні, а якщо і виходив, то щоразу затівав потворну сварку з першим же, хто траплявся йому на шляху. Скажена вибуховість, яка доводила до нестями, передавалася по чоловічій лінії всім представникам цього роду, а у мого вітчима вона, ймовірно, ще й посилилася завдяки довгому перебуванню в тропіках. Він мав багато запеклих сутичок із сусідами, двічі справа закінчувалася в поліційному відділку. Вітчим став постраховиськом для всього

селища... Маю сказати, що він неймовірно дужий, а позаяк у нападі гніву зовсім не панує над собою, люди при зустрічі з ним буквально сахалися вбік.

Минулого тижня він жбурнув у річку місцевого коваля, і, щоб відкупитися від публічного скандалу, мені довелося віддати всі гроші, які змогла зібрати. Єдині його друзі — кочівники-цигани, він дозволяє цим волоцюгам розкладати намети на невеликому, зарослому ожиною клаптику землі, що становить весь його родовий маєток, і часом вештається разом із ними цілими тижнями, не повертаючись додому. Ще є у нього пристрасть до тварин, яких посилає йому з Індії один знайомец, і зараз по його обійстю вільно розгулюють гепард і павіан, кидаючи жителів майже в такий самий жах, як і він сам.

З моїх слів можете виснувати, що ми з сестрою жили не надто весело. Ніхто не хотів йти до нас працювати, і довгий час всю домашню роботу ми виконували самі. Сестрі було всього тридцять років, коли вона віддала Богові душу, а у неї вже починала пробиватися сивина, така ж, як і в мене.

— То ваша сестра померла?

— Вона померла рівно два роки тому, і саме про її смерть і хочу вам розповісти. Ви самі збагнете, що при такому способі життя ми майже не зустрічалися з людьми нашого віку та нашого кола. Правда, у нас є ще незаміжня тітка, сестра нашої матері, панна Гонорія Вестфейл, вона живе неподалік від Герроу, і час від часу нас відпускали пожити в неї. Два роки тому моя сестра Джулія гостювала в неї на Різдво. Там вона зустрілася з відставним флотським майором, і той став її нареченим. Повернувшись додому, сестра розповіла про свої заручини нашому

вітчиму. Він не заперечував проти її заміжжя, але за два тижні до весілля сталася жахлива трагедія, що позбавила мене єдиної подруги...

Шерлок Голмс сидів у кріслі, відкинувшись назад і поклавши голову на довгу подушку. Його очі були заплющені. Тепер сищик розклепив повіки і поглянув на відвідувачку.

— Прошу розповідати, не пропускаючи жодної подробиці, — попросив він.

— Мені легко бути точною, бо всі події тих жахливих днів закарбувалися в моїй пам'яті... Як я вже казала, наш будинок дуже старий, і лише одне крило придатне для життя. У нижньому поверсі розміщуються спальні, вітальні ж розташовані в центрі. У першій спальні спить доктор Ройлотт, у другій спала моя сестра, а в третій — я. Спальні не сполучаються між собою, але всі вони мають вихід в один коридор. Я достатньо зрозуміло розповідаю?

— Авжеж, цілком.

— Вікна всіх трьох спалень виходять на галявину. Тієї фатальної ночі доктор Ройлотт рано пішов до своєї кімнати, але ми знали, що він ще не ліг, оскільки моїй сестрі довго допікав запах міцних індійських сигар, які вітчим має звичку курити. Сестра терпіти не могла цього запаху, тому прийшла в мою кімнату, де ми просиділи якийсь час, теревенячи про її майбутній шлюб. Об одинадцятій годині вона піднялася і хотіла вже йти, але біля дверей зупинилася і спитала мене:

«Слухай, Елен, чи не здається тобі, ніби хтось свистить по ночах?»

«Ні», — заперечила я.

«Сподіваюся, що ти не свистиш уві сні?»

«Звісно ж, ні. А в чому річ?

«Останнім часом, годині о третій ночі, я чітко чую тихий, виразний свист. Я сплю дуже чуйно, і свист будить мене. Не можу второпати, звідки він долинає, можливо, із сусідньої кімнати, а може, з галявини. Я давно вже хотіла спитати у тебе, чи ти, бува, його не чула».

«Ні, не чула. Може, свистять ті огидні цигани?»

«Все може бути. Однак, якби свист долинав із галявини, ти б його також чула».

«Я сплю набагато міцніше за тебе».

«Втім, це все дрібниці», — всміхнулася сестра, зачинала мої двері, і за кілька секунд я почула, як клацнув ключ у її дверях.

— Он як! — видихнув Голмс. — Ви на ніч завжди замикаєтесь на ключ?

— Завжди.

— А чому?

— Я, здається, вже згадувала, що у лікаря живуть гепард і павіан. Ми почувалися в безпеці лише тоді, коли двері були замкнені на ключ.

— Розумію. Продовжуйте, будь ласка.

— Вночі я не могла заснути. Незрозуміле відчуття якогось невідворотного лиха охопило мене. Ми близнючки, а ви знаєте, якими тонкими путами пов'язані настільки споріднені душі. Ніч була жахливою: вітер завивав, дощ періщив у вікна. І раптом серед гуркоту бурі пролунав дикий зойк. Це лементувала моя сестра. Я зістрибнула з ліжка і, накинувши велику хустину, вибігла в коридор. Коли відчинила двері, мені здалося, що чую тихий свист, на кшталт того, про який мені розповідала сестра, а потім щось брязнуло, немов на землю впав важкий ме-

талевий предмет. Підбігши до кімнати сестри, я побачила, що двері непомітно похитуються туди-сюди. Я зупинилася, вражена жахом, не тямлячи, що відбувається. При світлі лампи, що світилася в коридорі, я побачила свою сестру, котра з'явилася в дверях, хитаючись, як п'яна, з блідим, як крейда, обличчям, простягаючи вперед руки, немов благаючи про допомогу. Кинувшись до неї, я обійняла сестру, але в цю мить її коліна підігнулися, і вона звалилася на землю. Нещасна корчилася, немов від нестерпного болю, її руки та ноги судомило. Спочатку мені здалося, що сестра мене не впізнає, але коли я схилилася над нею, вона раптом зойкнула... О, ніколи я не забуду того страшного голосу.

«Боже мій, Елен! — кричала вона. — Стрічка! Строката стрічка!»

Сестра намагалася ще щось сказати, вказуючи пальцем у бік покою лікаря, але новий напад судом обірвав її слова. Я відскочила і, голосно лементуючи, побігла за вітчимом. Він уже поспішав мені назустріч у нічному халаті. Сестра була непритомна, коли медик підійшов до неї. Він влив їй до рота коньяку і негайно послав за сільським лікарем, але всі зусилля врятувати нещасну були марні, і вона померла, так і не опритомнівши. Таким був жахливий кінець моєї коханої сестри...

— Дозвольте запитання, — втрутився Голмс. — Ви впевнені, що чули свист і брязкіт металу? Зможете засвідчити це під присягою?

— Про це мене питав і слідчий. Мені здається, що чула ці звуки, однак мене могли спантеличити і завивання вітру і потріскування старого будинку.

— Ваша сестра була одягнена?

— Ні, вона вибігла в самій нічній сорочці. У правій руці тримала обгорілий сірник, а в лівій — цілу коробку сірників.

— Отже, вона запалила сірник і стала озиратися, коли її щось налякало. Дуже важлива подробиця. А до яких висновків дійшов слідчий?

— Він ретельно вивчив усі обставини, адже запальний характер доктора Ройлотта знають в усій окрузі, але йому так і не вдалося знайти більш-менш задовільну причину смерті моєї сестри. Я засвідчила на слідстві, що двері її кімнати були замкнені зсередини, а вікна захищені зовні старовинними віконницями з широкими залізними засувами. Стіни ретельно дослідили, але вони всюди виявилися дуже міцними. Огляд підлоги також не дав жодних результатів. Камінний димар широкий, але його перекривають аж чотири засувки. Отже, не можна сумніватися, що сестра під час катастрофи, що її спіткала, була зовсім сама. Жодних слідів насильства виявити не вдалося.

— А як щодо отрути?

— Лікарі дослідили тіло, але не знайшли нічого, що вказувало б на отруєння.

— Що ж, на вашу думку, стало причиною смерті сестри?

— Мені здається, що вона померла від жаху та нервового перебудження. Але навіть не уявляю, хто б міг її так налякати.

— А цигани були на той час у садибі?

— Аякже, цигани майже постійно живуть у нас.

— А що, на вашу думку, могли означати її слова про стрічку, про строкату стрічку?

— Іноді мені здавалося, що ці слова були сказані просто в маренні, а іноді — що вони стосуються циганів. Але

чому стрічка строката? Можливо, що строкаті хустки, які носять циганки, підказали їй цей дивний епітет.

Голмс похитав головою: мабуть, пояснення його не вдовольнило.

— Ця справа темна, — сказав він. — Будь ласка, продовжуйте.

— З того часу минуло два роки, і моє життя стало ще самотнішим, ніж раніше. Але місяць тому один близький мені чоловік, котрого знаю багато років, запропонував мені заміжжя. Його ім'я Ермітейдж, Персі Ермітейдж, він другий син пана Ермітейджа з Крейнвотеру, що біля Рідінгу. Мій вітчим не заперечував проти нашого шлюбу, і цієї весни ми мали побратися. Два дні тому в західному крилі нашого будинку почався ремонт. Була пробита стіна моєї спальні, і мені довелося перебраться в кімнату, в якій померла моя сестра, і спати на тому ж ліжку, на якому спала й вона. Можете собі уявити мій жах, коли минулої ночі, лежачи без сну та міркуючи про її трагічну смерть, я раптом почувла в тиші той самий тихий свист, який був передвісником загибелі моєї сестри. Я схопилася, засвітила лампу, але в кімнаті нікого не було. Знову лягти я не могла, бо була занадто схвильована, тому одяглася і, як тільки розвидніло, вислизнула з дому, винайняла екіпаж у заїзді «Корона», що навпроти нас, поїхала до Лізергеду, а звідти сюди — з однією лише думкою побачити вас і просити поради.

— Ви дуже розумно вчинили, — похвалив мій приятель. — А ви все мені розповіли?

— Цілком.

— Ні, не все, панно Ройлотт: ви жалієте та вигорджуєте свого вітчима.

— Я вас не розумію.

Замість відповіді Голмс відкинув чорний мереживний пасок на рукаві нашої відвідувачки. П'ять багряних плям, сліди п'яти пальців, чітко виднілися на білому зап'ясті.

— Атож, із вами обійшлися жорстоко, — мовив Голмс.

Дівчина зашарілася та поквапилася опустити рукав.

— Вітчим — суворий чоловік, — зітхнула вона. — Він дуже кременезний, і, можливо, навіть сам не помічає своєї сили.

Запанувала довга мовчанка. Голмс сидів, підперши руками підборіддя та споглядаючи на вогонь, що потріскував у каміні.

— Складна справа, — сказав він нарешті. — Мені хотілося б з'ясувати ще тисячу подробиць, перш ніж вирішити, як діяти. Тим часом не можна гаяти жодної хвилини. Послухайте, якби ми сьогодні ж приїхали до Сток-Морену, нам удалося б оглянути ті кімнати, але так, аби ваш вітчим нічого не пронюхав.

— Він якраз казав мені, що має намір їхати сьогодні до міста в якійсь важливій справі. Можливо, що його не буде й весь день, і тоді ніхто вам не завадить. У нас є доморядниця, але вона стара та дурна, й я легко можу її кудись спровоадити.

— Чудово. Ви нічого не маєте проти поїздки, Ватсоне?

— Аж ніяк.

— Тоді поїдемо обоє. А що ви самі наміряєтесь робити?

— Маю в місті ще деякі справи. Але повернуся дванадцятигодинним потягом, аби бути на місці до вашого прибуття.

— Чекайте нас незабаром після полудня. У мене тут також є певні справи. Можливо, ви залишитесь і поспідаєте з нами?

— Ні, маю йти! Тепер, коли розповіла вам про своє горе, просто камінь звалився з моєї душі. Буду рада знову побачитися з вами.

Вона опустила на обличчя чорну густу вуаль і вийшла з кімнати.

— То що ви про все це думаєте, Ватсоне? — поцікавився Шерлок Голмс, відкидаючись на спинку крісла.

— Виглядає, що це надзвичайно темна та брудна справа.

— Вельми брудна і достатньо темна.

— Але якщо наша гостя має рацію, коли стверджує, що підлога та стіни в кімнаті міцні, тому через двері, вікна та камінний димар неможливо туди проникнути, отже, її сестра в мить своєї таємничої смерті була зовсім сама...

— У такому разі, що означають цей нічний свист і дивні слова вмираючої?

— Навіть не уявляю.

— Якщо зіставити факти: нічний свист, циганів, із котрими у цього старого медика налагодилися близькі стосунки, натяки вмираючої на якусь стрічку і, нарешті, той факт, що панна Елен Стоунер чула металевий брязкіт, який міг видавати залізний засув від віконниці... Якщо згадати ще й те, що лікар зацікавлений запобігти заміжжю своєї падчерки, то вважаю, що ми напали на слухний слід, який допоможе нам розгадати цю таємничу подію.

— Але тоді до чого тут цигани?

— Й гадки не маю.

— Маю все ж цілу купу заперечень...

— Я також, саме тому ми сьогодні їдемо до Сток-Морену. Хочу перевірити все на місці, щоб деякі обставини не обернулися фатальним чином. Може, їх і вдасться прояснити... Якого біса, що це означає?

Це мій приятель вигукнув, коли двері раптово широко розчахнулися, і в кімнату ввалився якийсь індивід, гігантський на зріст. Його костюм був дивною мішанкою: чорний циліндр і довгий піджак вказували на фах лікаря, а за високими гетрами та мисливським стеком у руках його можна було визнати жителем сіла. Він був такий високий, що капелюхом зачіпав верхню перекладину наших дверей, і такий широкий у плечах, що ледве просувався у двері. Його повне, жовте від засмаги обличчя зі слідами всіх вад було потяте тисячею зморщок, а глибоко посажені очі, що злісно виблискували, і довгий, тонкий, кістлявий ніс надавали йому схожості зі старою хижою птахою.

Він переводив погляд то на Шерлока Голмса, то на мене.

— Хто з вас Голмс? — промовив нарешті відвідувач.

— Це моє ім'я, сер, — спокійно відповів мій товариш. — Але я не знаю вашого.

— Я доктор Грімсбі Ройлотт із Сток-Морену.

— Дуже радий. Сідайте, будь ласка, лікарю, — люб'язно запропонував Шерлок Голмс.

— Не буду я сідати! Тут приходила моя пасербиця. Я її вистежив. Що вона вам наплела?

— Щось погода нині не по сезону холодна, — сказав Голмс.

— Що вона вам напатякала? — злісно заверещав старигань.

— Утім, я чув, що крокуси мають цвісти рясно, — невзворушно правив далі мій приятель.

— Ага, хочете мене позбутися! — кинув наш гість, зробив крок уперед і замахав мисливським стеком. — Знаю я вас, негіднику. Я вже й раніше чув про вас. Любите пхати носа в чужі справи.

Мій товариш усміхнувся.

— Але й ви проноза!

Шерлок усміхнувся ще ширше.

— Поліційний хорт!

Голмс від душі зареготав.

— Ви дуже приємний співрозмовник, — сказав він. — Виходячи звідси, зачиніть двері, бо дуже вже піддуває.

— Я вийду лише тоді, коли скажу, що хочу. Навіть не думайте втручатися в мої справи. Я знаю, що панна Стоунер була тут, бо стежив за нею! Горе тому, хто стане в мене на шляху! Дивіться!

Він шпарко підійшов до каміна, взяв кочергу та зігнув її своїми величезними засмаглими ручиськами.

— Ось, не потрапляйте мені в лапи! — загарчав він, пожбурих викривлену кочергу в камін і вийшов із приміщення.

— Який люб'язний чоловік! — продовжував реготати Шерлок. — Я не такий велетень, але якби він не пішов, мені б довелося йому довести, що мої лапи нітрохи не слабші за його.

З цими словами він підняв сталеву кочергу й одним швидким рухом вирівняв її.

— Яке нахабство змішувати мене з детективами з поліції! Що ж, завдяки цій події наші дослідження стали ще цікавішими. Сподіваюся, що наша приятелька не постраждає від того, що так необдумано дозволила цій худобі вистежити себе. Зараз, Ватсоне, ми поснідаємо, а потім я подамся до юристів і дещо в них дізнаюся.

Було вже близько першої години дня, коли Голмс повернувся додому. В своїй руці він тримав аркуш синього паперу, весь списаний нотатками та цифрами.

— Я бачив заповіт покійної дружини лікаря, — повідомив він. — Аби точніше розібратися в ньому, мені довелося дізнатися нинішню вартість цінних паперів, в яких вкладені статки покійниці. У рік смерті її загальний прибуток становив майже тисячу фунтів стерлінгів, але з того часу через падіння цін на сільськогосподарські продукти, зменшився до семисот п'ятдесяти фунтів стерлінгів. Вийшовши заміж, кожна донька має право на щорічний дохід у двісті п'ятдесят фунтів стерлінгів. Отже, якби обидві доньки побралися, наш красень отримував би якісь жалюгідні крихти. Його прибутки значно зменшилися б і в тому випадку, якщо б заміж вийшла навіть одна з доньок. Я не даремно витратив ранок, адже отримав неспростовні докази того, що вітчим мав дуже вагомі підстави завадити заміжжю падчерок. Обставини дуже серйозні, Ватсоне, і не можна гаяти ні хвилини, тим більше, що старигань уже знає, наскільки ми зацікавилися його справами. Якщо ви готові, треба хутчій кликати кеб та їхати на вокзал. Буду вам надзвичайно вдячний, якщо засунете до кишені револьвера. Це — чудовий аргумент для джентльмена, котрий може зав'язати вузлом сталеву кочергу. Револьвер та зубна щітка — ось і все, що вам знадобиться.

На вокзалі Ватерлоо нам пощастило відразу ж потрапити у потяг. Приїхавши до Лізергеду, в заїзді біля станції ми взяли екіпаж і проїхали п'ять миль мальовничими дорогами Саррею. Був чудовий сонячний день, і лише кілька пухких хмар пливло по небу. На деревах і на живоplotі біля доріг тільки-но розпустилися зелені бруньки, і повітря було напоєне чудовим ароматом вогкої землі.

Дивним здавався мені контраст між солодким пробудженням весни та жахливою справою, в якій ми прибули сюди. Мій приятель сидів попереду, схрестивши руки, насунувши капелюха на очі, опустивши підборіддя на груди, занурений у глибоку задуму. Раптом він підняв голову, ляснув мене по плечу та вказав кудись у далечінь.

— Погляньте!

Великий парк розкинувся на схилі пагорба, переходячи в густий гайочок на вершечку. Через гілки виднілися обриси високого даху та шпиль старовинної садиби.

— Сток-Морен? — спитав Шерлок Голмс.

— Атож, сер, це будинок Ірімсбі Ройлотта, — підтвердив візник.

— Бачите, он там будують, — сказав Голмс. — Нам треба потрапити туди.

— Ми їдемо до села, — уточнив візник, вказуючи на дахи, що виднілися на певній відстані ліворуч. — А якщо хочете скоріше потрапити до будинку, то краще перелізти тут через паркан, а потім пройти полями та стежкою. Тією стежкою, по якій іде леді.

— А ця леді начебто панна Стоунер, — додав Голмс, прикриваючи очі від сонця. — Так, ми краще підемо стежкою, як ви радите.

Ми вийшли з шарабана, заплатили, й екіпаж поїхав назад до Лізергеду.

— Нехай цей чолов'яга вважає, що ми архітектори, — сказав Голмс, коли ми лізли через паркан, — тоді наш приїзд не викличе особливих балачок. Доброго дня, панно Стоунер! Бачите, ми дотримали слова!

Наша ранкова відвідувачка радісно побігла нам назустріч.

— Я так нетерпляче чекала на вас! — вигукнула юнка, гаряче тиснучи нам руки. — Все влаштувалося чудово: доктор Ройлотт поїхав до міста і навряд чи повернеться раніше вечора.

— Ми мали задоволення познайомитися з цим медиком, — поінформував Голмс і кількома словами розповів про те, що сталося.

Панна Стоунер зблідла.

— Боже милий! — вигукнула вона. — Отже, він ішов за мною назирці!

— Схоже, що так.

— Він такий хитрий, що я ніколи не почувуюся в безпеці. Що він скаже, коли повернеться?

— Доведеться йому бути обережнішим, бо тут може знайтися дехто хитріший за нього. На ніч замкніться від нього на ключ. Якщо буде буянити, ми відвеземо вас до вашої тітки в Герроу... Ну, а тепер треба якнайкраще скористатися часом, і тому відведіть нас, будь ласка, в ті кімнати, які маємо обстежити.

Будинок був із сірого, вкритого мохом каменю та мав два напівкруглих крила, розпростертих, немов клешні краба, по обидва боки високої центральної частини. В одному з цих крил вікна були вибиті та забиті дошками; дах місцями провалився. Центральна частина здавалася майже настільки ж зруйнованою, зате праве крило було порівняно нещодавно відремонтоване, і по фіранках на вікнах, по блакитному серпанку, що стримів із комина, можна було виснувати, що живуть саме тут. Біля крайньої стіни було споруджене риштування, розпочалися якісь роботи. Але жодного муляра видно не було.

Голмс став повільно походжати по нерозчищеній галвині, уважно вдивляючись у вікна.

— Наскільки я збагнув, тут кімната, в якій ви жили раніше. Середня частина — кімната вашої сестри, а третє вікно, те, що ближче до головного будинку, — з кімнати доктора Ройлотта...

— Саме так. Але тепер я живу в середній кімнаті.

— Розумію, через ремонт. До речі, якимось непомітно, щоб ця стіна потребувала настільки нагального ремонту.

— Зовсім не потребує. Гадаю, що це просто привід, аби прибрати мене з моєї кімнати.

— Можливо. Отже, уздовж протилежної стіни тягнеться коридор, куди виходять двері всіх трьох кімнат. У коридорі, без сумніву, є вікна?

— Авжеж, але дуже маленькі. Пролізти крізь них неможливо.

— Позаяк ви обидві замикалися на ключ, то з коридору потрапити до вашої кімнати неможливо. Будьте люб'язні, зайдіть у свою кімнату та зачиніть віконниці.

Панна Стоунер виконала його прохання. Голмс, попередньо оглянувши вікно, доклав усіх зусиль, аби відчинити віконниці зовні, але без успіху: не було жодної шпаринки, крізь яку можна було б просунути хоча б лезо ножа, щоб підняти засув. За допомогою лупи він оглянув петлі, але вони були з твердого заліза та міцно вмуровані в масивну стіну.

— Гм! — промовив він, у роздумах чухаючи підборіддя. — Моя первісна гіпотеза не підтверджується фактами. Коли віконниці зачинені, в ці вікна не залізти... Гарязд, подивімося, чи не вдасться нам з'ясувати щось, оглянувши кімнати зсередини.

Маленькі бічні двері відчинялися у вибілений вапном коридор, у який виходили двері всіх трьох спалень. Голмс не вважав за потрібне оглядати третю кімнату, і ми відразу ж пішли в другу, де тепер спала панна Стоунер і де померла її сестра. Це була невибагливо обставлена кімнатка з низькою стелею та широким каміном, одним із тих, що зустрічаються в старовинних сільських будинках. В одному куточку стояла шифоньєрка, інший займало вузьке ліжко, вкрите білою ковдрою. Ліворуч від вікна розмістився туалетний столик. Інтер'єр кімнати довершували два плетених крісла і квадратний килимок посередині. Панелі на стінах були з темного, сточеного шашелем дуба, такі старі та вицвілі, що здавалося, їх не міняли з часу спорудження будинку.

Детектив узяв крісло і мовчки сів у кутку. Його погляд уважно ковзав угору і вниз по стінах, бігав по кімнаті, вивчаючи й оглядаючи кожну дрібницю.

— Куди веде цей дзвінок? — спитав він нарешті, вказуючи на товстий мотузок від дзвінка, що висів над ліжком, китиця якого лежала на подушці.

— У кімнату слуг.

— Він ніби новіший за всі інші речі.

— Аякже, його провели всього кілька років тому.

— Ймовірно, ваша сестра про це попросила?

— Ні, вона ніколи ним не користувалася. Ми завжди все робили самі.

— Справді, цей дзвінок тут — зайва розкіш. Ви мені даруйте, якщо затримаю вас на кілька хвилин: мені хочеться гарненько оглянути підлогу.

З лупою в руках він повзав рачки туди й сюди по підлозі, пильно досліджуючи кожну тріщину в мостинах.

Також він ретельно оглянув і панелі на стінах. Потім підійшов до ліжка, уважно оглянув його й усю стіну знизу догори. Потім узяв мотузок від дзвінка та смикнув за нього.

— Та ж він фальшивий! — вигукнув сищик.

— Він не дзвонить?

— Навіть не з'єднаний із дротом. Цікаво! Погляньте, він прив'язаний до гачка якраз над тим маленьким отвором для вентилятора.

— Як дивно! Я й не помітила цього.

— Дуже дивно... — бурмотів Голмс, смикаючи за мотузок. — У цій кімнаті багато що звертає на себе увагу. Наприклад, яким треба бути божевільним будівельником, аби вивести вентилятор у сусідню кімнату, коли його логічніше було б вивести назовні!

— Все це зроблено також нещодавно, — докинула Елен.

— Приблизно в один час із дзвінком, — зауважив Шерлок.

— Атож, саме тоді тут затіяли ремонт.

— Цікаві переробки: дзвінки, які не дзвонять, і вентилятори, що не вентилюють. З вашого дозволу, панно Стоунер, ми перенесемо наші дослідження в інші приміщення.

Кімната доктора Грімсбі Ройлотта була більшою за кімнату його пасербиці, але обставлена так само просто. Похідне ліжко, невелика дерев'яна поличка, заставлена книжками, переважно технічного змісту, крісло поруч із ліжком, просте плетене крісло біля стіни, круглий стіл і великий залізний сейф — ось і все, що впадало в вічі при вході до покою. Голмс повільно походжав навколо, зі жвавою цікавістю досліджуючи кожен річ.

— А що тут? — спитав він, гримнувши по сейфу.

— Ділові папери мого вітчима.

— Ого! То ви зазирали всередину?

— Тільки раз, кілька років тому. Пригадую, там була купа паперів.

— А чи немає в ньому, наприклад, кішки?

— Ні. Що за дивна думка!

— А ось погляньте!

Він зняв із шафи маленьке блюдце з молоком.

— Ні, кішок ми не тримаємо. Зате у нас є гепард і павіан.

— Справді! Гепард, звісно, всього лише велика кішка, але сумніваюся, що таке маленьке блюдце молока може наситити цього звіра. Так, у цьому треба розібратися.

Він присів навпочіпки перед кріслом і взявся дуже уважно вивчати сидіння.

— Дякую, вже все ясно, — сказав сищик, підіймаючись і запихаючи лупу до кишени. — Ага, ось ще щось вельми цікаве!

Увагу Голмса привернув невеликий батіг, що висів у кутку ліжка. Його кінець був зав'язаний арканом.

— Що про це думаєте, Ватсоне?

— Мені здається, це звичайнісінький батіг. Не розумію, для чого знадобилося зав'язувати на ньому зашморг.

— Не такий уже й звичайний... Ах, скільки зла на світі, і найгірше, коли лихі справи здійснює розумна людина!.. Ну, з мене годі, панно, я дізнався все, що мені потрібно, а тепер із вашого дозволу пройдімося по галявині.

Я ніколи не бачив Голмса таким понурим і насупленим. Якийсь час ми вешталися в суцільній мовчанці, і ні я, ні панна Стоунер не переривали потік думок детектива, поки він сам не очунив від задуми.

— Дуже важливо, панно Стоунер, щоб ви ретельно дотримувалися моїх порад, — сказав він.

— Я виконаю все беззаперечно.

— Обставини дуже серйозні, і вагатися не можна. Від вашої повної покори залежить ваше життя.

— Я цілком покладаюся на вас.

— По-перше, ми обоє, мій колега і я, маємо заночувати у вашій кімнаті.

Панна Стоунер ошелешено поглянула на нього.

— Так треба. Я все поясню. Що це там, на тому боці? Ймовірно, сільський заїзд?

— Авжеж, там «Корона».

— Дуже добре. Звідти видно ваші вікна?

— Певна річ.

— Коли ваш вітчим повернеться, скажіть, що у вас болить голова, ідіть до своєї кімнати та замкніться на ключ. Почувши, що він пішов спати, здійміть засув, відчиніть віконниці вашого вікна та поставте на підвіконня лампу, це буде для нас сигналом. Тоді, прихопивши з собою все, що вам знадобиться, перейдіть у свою колишню кімнату. Переконаний, що, незважаючи на ремонт, в ній ще можна раз заночувати.

— Безумовно.

— Все інше — наша справа.

— Але що плануєте робити ви?

— Ми проведемо ніч у вашій кімнаті і з'ясуємо природу шуму, який вас налякав.

— Мені здається, пане Голмс, що ви вже дійшли якогось висновку, — зауважила панна Стоунер, торкаючись рукава мого приятеля.

— Може, й так.

— Тоді, заради всього святого, скажіть хоча б, чому померла моя сестра?

— Перш ніж відповісти, я хотів би зібрати точніші докази.

— Тоді скажіть, принаймні, чи маю я рацію, що вона померла від раптового переляку?

— Це не так: я вважаю, що причина її смерті була матеріальнішою... А тепер, панно Стоунер, маємо покинути вас, бо якщо пан Ройлотт повернеться та застане нас тут, вся поїздка піде коту під хвіст. До побачення! Будьте мужні, зробіть усе, що я сказав, і не сумнівайтесь, що ми хутко усунемо небезпеку, що вам загрожує.

Ми з Голмсом без якихось труднощів винайняли номер у заїзді «Корона». Він розташувався на горішньому поверсі, а з вікна було видно ворота парку та заселене крило обійстя лікаря. У сутінках ми бачили, як повз нас проїхав доктор Ґрімсбі Ройлотт; його важке тіло здіймалося горою поруч із худою постаттю хлопчика, який правив кінями. Підлітку не відразу вдалося відчинити важкі залізні ворота, і ми чули, як проклинав його медик, і бачили, з якою люттю він розмахував кулаками. Екіпаж в'їхав у ворота, і за кілька хвилин крізь дерева замигтіло світло від лампи, встановленої в одній із віталень. Ми сиділи в темряві, не запалюючи світла.

— Навіть не знаю, — видихнув Голмс, — чи брати вас сьогодні вночі з собою! Адже справа дуже небезпечна.

— А я можу бути вам корисний?

— Ваша допомога може виявитися неоціненною.

— Тоді я неодмінно піду.

— Дякую.

— Ви торочите про небезпеку. Либонь, побачили в цих кімнатах щось таке, чого не зауважив я.

— Ні, я бачив те ж саме, що і ви, але зробив інші висновки.

— Я не помітив у кімнаті нічого суттєвого, крім мотузки від дзвінка, але, зізнаюся, не здатен втямити, для якої потреби він може слугувати.

— А на вентилятор увагу звернули?

— Ще б пак, але мені здається, що в цьому маленькому отворі між двома кімнатами немає нічого незвичайного. Він такий малий, що навіть миша навряд чи зможе пролізти крізь нього.

— Я знав про цей вентилятор ще до того, як ми приїхали до Сток-Морену.

— Знаєте що, Голмсе?

— Атож, знаю. Пригадуєте, як панна Стоунер казала, що її сестра відчувала запах сигар, які курить доктор Ройлотт? А це доводить, що між двома кімнатами є отвір, і, звісно, він дуже малий, інакше його помітив би слідчий під час огляду кімнати. Я вирішив, що тут мусить бути вентилятор.

— Але наскільки небезпечним може бути такий вентилятор?

— А ви погляньте, який дивний збіг: над ліжком влаштовують вентилятор, вішають мотузку, і леді, котра спить на ліжку, дає дуба. Це вас не вражає?

— Я досі не можу пов'язати до купи ці обставини.

— А в ліжку нічого особливого не помітили?

— Ні.

— Воно пригвинчене до підлоги. Ви колись бачили, щоб ліжка прибивали до підлоги?

— Мабуть, не бачив.

— Леді не могла пересунути своє ліжко, воно завжди залишалося в одному і тому ж місці щодо вентилятора та мотузки. Цей дзвінок доводиться називати просто мотузкою, адже він не дзвонить.

— Голмсе! — вигукнув я. — Здається, я починаю тямити, на що ви натякаєте. Отже, ми з'явилися саме вчасно, щоб запобігти жахливому та витонченому злочину.

— Авжеж, витонченому та жахливому. Коли лікар вчиняє злочин, то він небезпечніший за всіх інших злочинців, бо має міцні нерви та ґрунтовні знання. Палмер і Причард¹ були найкращими фахівцями в своїй царині. Цей чоловік дуже хитрий, але сподіваюся, Ватсоне, що нам вдасться його перехитрити. Сьогодні вночі нам доведеться пережити моторошні події, і тому попрошу наразі спокійно посмалити люльки, щоб згаяти ці кілька годин, балакаючи про щось веселіше.

Десь близько дев'ятої світло, що виднілося між деревами, згасло, і садиба занурилася в п'тьму. Так минуло дві години, і раптом, рівно об одинадцятій, самотній яскравий вогник засяяв прямо навпроти нашого вікна.

— Це сигнал для нас, — озвався Голмс і підвівся. — Світло палає в середньому вікні.

На виході він повідомив власникові заїзду, що ми йдемо в гості до одного знайомого і, можливо, там заночуємо. За хвилину ми вже вийшли на темну дорогу. Свіжий вітер дмухав нам в обличчя, жовте світло мерехтіло перед нами в темряві та вказувало шлях.

¹ Палмер Ульям — англійський лікар, серійний вбивця-отруйник, страчений у 1856 р.; Причард Едуард Ульям — англійський лікар, який отруїв свою дружину та тещу, страчений у 1865 р.

Потрапити до будинку було неважко, бо стара паркова огорожа в багатьох місцях зповалилася. Пробираючись між деревами, ми досягли галявини, перетнули її й уже було зібралися залізи у вікно, аж раптом якась істота, схожа на огидного виродка-дитинча, з'явилася з лаврових кущів, кинулася, скорчившись, на траву, а потім промчала галявиною і сховалася в темряві.

— Боже! — прошепотів я. — Ви бачили?

Першої миті Голмс налякався не менше за мене. Він схопив мою руку та стиснув її, немов лещатами. Потім тихо засміявся і, наблизивши губи до мого вуха, пробурмотів ледь чутно:

— Мила родина! Це ж був павіан.

Я зовсім забув про улюбленців лікаря. А гепард, який щомиті може опинитися на наших плечах? Зізнаюся, я почувався значно краще, коли, наслідуючи приклад Голмса, скинув черевики, заліз у вікно й опинився в спальні. Мій приятель безгучно зачинив віконниці, переставив лампу на стіл і швидко оглянув кімнату. Тут було все, як удень. Сищик підійшов до мене, склав руку руркою та прошепотів так тихо, що я ледве його вчув:

— Найменший звук нас викриє.

Я кивнув, аби засвідчити, що зрозумів.

— Нам доведеться сидіти без вогню. Крізь вентилятор він може помітити світло.

Я кивнув ще раз.

— Тільки не засніть — від цього залежить ваше життя. Тримайте револьвер наготові. Я сяду на край ліжка, а ви на крісло.

Я витягнув револьвера та поклав його на кут стола. Голмс приніс із собою довгий, тонкий ціпок і поклав його

біля себе на ліжку разом із коробкою сірників і недогарком свічки. Потім задув лампу, і ми опинилися в суцільній темряві.

Чи забуду я колись цю страшну безсонну ніч? Жоден звук не долинав до мене. Я не чув навіть дихання свого товариша, хоча знав, що він сидить за два кроки від мене з розплющеними очима, в такому ж напруженому, нервовому стані, як і я. Віконниці не пропускали жодного промінчика світла, темрява була, хоч в око стрель. Часом зовні долинав вигук нічної птахи, а один раз біля самого нашого вікна почулося протяжне завивання, схоже на котяче нявкання: гепард, вочевидь, гуляв на волі. Було чути, як далеко церковний годинник гулко відбивав чверті. Якими довгими вони здавалися нам, ці кожні п'ятнадцять хвилин! Вдарило дванадцятю, першу, другу, третю, а ми все сиділи мовчки, чекаючи чогось неминучого.

Раптом із вентилятора блиснуло світло й одразу ж зникло, і ми зараз же відчули сильний запах горілої оливи та розпеченого металу. Хтось у сусідній кімнаті запалив по-тайний ліхтар. Я почув, як щось заворушилося, потім усе стихло, лише запах став ще дужчим. З півгодини я сидів, напружено витріщаючись у темряву. Раптом почувся якийсь новий звук, ніжний і тихий, немов із казана випускали тонкий струмінь пари. І тієї ж миті Голмс схопився з ліжка, чиркнув сірником і люто хльоснув своїм ціпком по мотузці.

— Ви її бачите, Ватсоне? — верескнув він. — Бачите?

Але я нічого не бачив. Поки Шерлок чиркав сірником, я чув тихий виразний свист, але раптове яскраве світло так засліпило мої стомлені очі, що я не міг нічого розгледіти і не збагнув, що саме Голмс так люто періщить

ціпком. Однак я встиг помітити вираз жаху та відрази на його смертельно-блідому обличчі.

Голмс перестав лупити й узявся пильно розглядати вентилятор, аж раптом тишу ночі прорізав такий жажливий зойк, якого я ще не чув ніколи в своєму житті. Це хрипке ревіння, в якому поєдналися страждання, страх і лють, ставало все голоснішим і гучнішим. Розповідали потім, що не лише в селищі, а й навіть у віддаленому будиночку священика цей крик розбудив усіх сплячих. Захололі від жаху, ми дивилися один на одного, поки останній звук не завмер у тиші.

— Що це означає? — спитав я засапавшись.

— Це означає, що все скінчилося, — відповів Голмс. — По суті, це й на краще. Беріть револьвера, і ходімо до покою доктора Ройлотта.

Його обличчя було суворим. Сищик запалив лампу та пройшов коридором. Двічі гупнув у двері кімнати лікаря, але зсередини ніхто не відповів. Тоді детектив натиснув на клямку й увійшов до кімнати. Я йшов слідом за ним, тримаючи в руці набитий револьвер.

Надзвичайне видовище постало перед нашими очима. На столі стояв ліхтар, що відкидав яскравий промінь світла на залізний сейф, дверцята якого були відчинені. Біля столу на солom'яному кріслі сидів доктор Ґрімсбі Ройлотт у довгому сірому халаті, з-під якого виднілися голі щиколотки. Його ноги були в червоних турецьких пантофлях без задників. На колінах лежав той самий батіг, який ми ще вдень помітили в його кімнаті. Чоловік сидів, задержши підборіддя догори, нерухомо втупившись у стелю, в його очах застиг вираз страху. Навколо його голови туго обви-

лася якась незвичайна, жовта з коричневими цяточками стрічка. Коли ми ввійшли, медик навіть не ворухнувся і не видав навіть звуку.

— Стрічка! Строката стрічка! — прошепотів Голмс.

Я зробив крок уперед. Тієї ж миті дивний головний убір заворушився, з чуба доктора Ройлотта піднялася гранована голівка і роздулася шия жахливої зміюки.

— Болотяна гадюка! — вигукнув Шерлок. — Найсмертоносніша в Індії змія! Він помер через дев'ять секунд після укусу. «Усі, хто візьмуть меча, від меча загинуть»¹, і не копай яму іншому, бо сам у неї впадеш. Запхнемо цю почвару в її лігво, відправимо панну Стоунер у якесь спокійне місце та повідомимо поліцію про те, що сталося.

Він схопив батіг із колін мерця, накинув зашморг на голову змії, стягнув її з жахливого сідала, жбурнув усередину сейфа та зачинив дверцята.

Ось такі реальні обставини смерті доктора Грімсбі Ройлотта із Сток-Морену. Не стану докладно розповідати, як ми повідомили сумну новину переляканій дівчині, як уранішнім потягом перевезли її на піклування тітки в Герроу й як тупувате поліційне слідство дійшло висновку, що лікар загинув від власної необережності, граючись зі своєю улюбленицею — отруйною змією. Решту Шерлок Голмс розповів мені, коли ми наступного дня їхали назад.

— Спочатку я дійшов цілком хибних висновків, мій любий Ватсоне, — сказав він, — і це доводить, наскільки небезпечно спиратися на неточні дані. Присутність циганів, вигук нещасної дівчини, котра намагалася поясни-

¹ Євангеліє від Матея, 26:52.

ти, що побачила, чиркнувши сірником, — всього цього було достатньо, щоб спрямувати мене на хибну стежку. Але коли мені стало ясно, що до кімнати неможливо проникнути ні через двері, ні через вікно, і що не звідтіля загрожує небезпека мешканцеві цього покою, я збагнув свою помилку, і це може служити мені виправданням. Я вже вам казав, що мою увагу відразу привернули вентилятор і мотузка від дзвінка, що висить над ліжком. Коли виявилось, що дзвінок фальшивий, а ліжко пригвинчене до підлоги, у мене зародилася підозра, що мотузка слугує лише мостом, що сполучає вентилятор із ліжком. Мені відразу ж спала на гадку змія, а знаючи, як лікар любить оточувати себе всілякими індійськими тваринами, я второпав, що, либонь, вгадав. Лише такому хитрому, жорстокому лиходієві, котрий прожив багато років на Сході, могло забагнутись вдатися до отрути, яку не можна виявити хімічним шляхом. На користь цієї отрути, з його точки зору, свідчило й те, що вона діє миттєво. Слідчий мусів би мати неймовірно гострий зір, аби розгледіти дві крихітних темних цяточки, залишених зубами змії. Потім я згадав про свист. Свистом лікар кликав змію назад, щоб її не побачили на світанку поруч із мертвою. Ймовірно, даючи їй молока, він привчив плазуна повертатися до нього. Змію пропускав крізь вентилятор о першій, найглупішій годині ночі, і знав напевно, що вона поповзе мотузкою та спуститься на ліжко. Рано чи пізно дівчина мала стати жертвою жадливого задуму, гадюка вкусила б її, якщо не зараз, то через тиждень. Я дійшов цих висновків ще до того, як відвідав кімнату доктора Ройлотта. Коли ж досліджував сидіння його стільця, то втямив, що у медика була звичка ставати на крісло,

щоб дістати вентилятора. А коли побачив сейф, блюдо з молоком і батіг, мої останні сумніви остаточно розвіялися. Металевий брязкіт, який чула панна Стоунер, був, вочевидь, грюкотом дверцят сейфа, куди лікар ховав змію. Знаєте, що я зробив, переконавшись у правильності своїх висновків? Як тільки почув шипіння змії (ви, природно, також чули його), я негайно ж запалив світло і почав шмагати її ціпком.

— Ви прогнали її назад до вентилятора...

— ...і тим самим змусив напасти на господаря. Удари мого ціпка розлютили плазуна, в ньому прокинулася зміїна злість, і вона напала на першого-ліпшого. Таким чином, я побічно винен у смерті доктора Грімсбі Ройлотта, але не можу сказати, щоб ця провина важким тягарем лягла на мою совість.

ПРИГОДА З ТРЬОМА СТУДЕНТАМИ

1895 року ряд обставин, про які зараз не буду згадувати, привів пана Шерлока Голмса і мене до одного з наших знаменитих університетських містечок. Ми пробули там кілька тижнів і за цей час зіткнулися з однією подією, про яку маю намір розповісти, не надто заплутаною, але вельми повчальною. Певна річ, будь-які подробиці, що дозволяють читачеві визначити, в якому саме коледжі сталися ці події або хто саме виявився злочинцем, недоречні і навіть образливі. Настільки ганебну історію можна було б забути без жодного жалю. Однак із належним тактом її все ж варто викласти, бо саме в ній проявилися надзвичайні здібності мого приятеля. У своїй розповіді намагатимусь уникати всього, що дозволить здогадатися, де саме це сталося або про кого мова.

Ми зупинилися тоді в мебльованих кімнатах неподалік від бібліотеки, де Шерлок Голмс вивчав стародавні англійські хартії. Його праці спричинилися до результатів настільки вражаючих, що вони зможуть слугувати темою для однієї з моїх майбутніх оповідок. Якось увечері нас навідав один наш знайомий, пан Гілтон Сомс, викладач коледжу Святого Луки. Пан Сомс був високий і ху-

дорлявий, і завжди справляв враження людини нервової та запальної. Але цього разу його просто тіпало, і по всьому було видно, що сталося щось надзвичайне.

— Пане Голмс, ви б не змогли приділити мені кілька годин вашого коштовного часу? У нашому коледжі трапилася неприємна історія, і, повірте, якби не щаслива обставина, що ви зараз у нашому місті, я б і не знав, як мені вчинити.

— Я дуже зайнятий, і дуже не хотів би відволікатися від своїх справ, — скривився мій товариш. — Раджу вам звернутися до поліції.

— Ні-ні, шановний сер, це неможливо. Якщо справу оприлюднити, її вже не зупиниш, а це якраз той випадок, коли варто будь-що-будь уникати розголосу, щоб не кинути тінь на коледж. Знаю про вашу тактовність не менше, ніж про талант розслідувати найскладніші справи, і я б ні до кого не звернувся, крім вас. Благаю, пане Голмс, допоможіть мені.

Далеко від милої його серцю Бейкер-стрит характер мого приятеля аж ніяк не ставав м'якшим. Без свого альбому газетних вирізок, без хімічних препаратів і звичного безладу Голмс почувався незатишно. Він роздратовано стеноув плечима на знак згоди, і наш гість, хвилюючись і розмахуючи руками, став квапливо викладати суть справи.

— Бачите, пане Голмс, завтра відбудеться перший іспит на здобуття стипендії Фортеск'ю, й я — один із екзаменаторів. Я викладаю грецьку мову, і перший іспит — якраз із неї. Кандидатові на стипендію пропонується для перекладу великий уривок незнайомого тексту. Цей уривок друкують у типографії, і, звісно, якби кандидат міг побачити його заздалегідь, у нього була б величезна пере-

вага перед іншими претендентами. Ось чому так важливо, щоб екзаменаційний матеріал залишався в таємниці.

Сьогодні близько третьої години пополудні гранки тексту принесли з друкарні. Завдання — половина розділу з Фукідіда. Я зобов'язаний ретельно його перевірити: в тексті не може бути навіть однієї помилки. До о пів на п'яту робота ще не була закінчена, а я обіцяв одному колезі прийти до нього до чаю. Йдучи, я залишив гранки на столі. Був відсутній десь більше години.

Ви, мабуть, знаєте, пане Голмс, які двері у нашому коледжі — масивні, дубові, зсередини оббиті зеленим сукном. Після повернення я з подивом помітив у дверях ключ. Я було подумав, що це я сам забув його в замку, але понишпорив у кишенях і знайшов свій там. Другий, наскільки я знаю, має мій слуга, Бенністер, він служить у мене ось уже десять років, і чесність його не викликає сумнівів. Як з'ясувалося, це справді був його ключ, слуга заходив дізнатися, чи не подати мені чаю, а на зворотному шляху через недогляд забув ключ у дверях. Бенністер, мабуть, заходив через кілька хвилин після того, як пішов я. Іншого разу я б не звернув уваги на його забудькуватість, але того дня вона обернулася для мене вельми сумно.

Заледве я глянув на письмовий стіл, як второпав, що хтось копирсався в моїх паперах. Гранки були на трьох довгих полосах. Коли я йшов, вони лежали на столі. А тепер я знайшов одну на підлозі, другу — на столику біля вікна, і лише третю там, де залишив...

Голмс уперше перебив співрозмовника:

— На підлозі лежала перша сторінка, біля вікна — друга, а третя — там, де й ви залишили її?

— Саме так, пане Голмс. Дивно! Як ви могли здогадатися?

— Продовжуйте вашу розповідь, усе це дуже цікаво.

— На хвилину мені спало на гадку, що Бенністер дозволив собі неприпустиме нахабство — зазирнув у мої папери. Але він це категорично заперечує, і я йому вірю. Можливо, хтось інший проходив повз, помітив у дверях ключ і, знаючи, що мене немає, вирішив поглянути на екзаменаційний тест. Йдеться про велику суму грошей — стипендія дуже висока, і людина з не надто чистими руками охоче піде на ризик, аби забезпечити собі перевагу.

Бенністер був дуже засмучений. Він мало не знепритомнів, коли стало ясно, що гранки побували в чужих руках. Я дав йому хильнути бренді, і він сидів у кріслі знеможений, поки я оглядав кімнату. Крім розкиданих паперів, я незабаром помітив і інші сліди непроханого гостя. На столику біля вікна лежала стружка від олівця. Там же я знайшов кінчик грифеля. Вочевидь, цей негідник поспішав переписати текст, зламав олівець і змушений був його гострити.

— Чудово, — відгукнувся Голмс. Розповідь цікавила його все більше і до детектива явно повертався хороший гумор. — Вам пощастило.

— Це ще не все. Письмовий стіл у мене новий, він вкритий якісною червоною шкірою. І ми з Бенністером готові присягнутися — шкіра на ньому була гладка, без жодної плямочки. А тепер на поверхні столу я побачив поріз довжиною десь у три дюйми — не подряпина, а саме поріз. І не лише це: я знайшов на столі грудку темної замазки або глини, в ній видно якісь дрібні крихти, схожі на

тирсу. Я переконаний, що ці сліди залишив той, хто нишпорив у паперах. Слідів на підлозі або якихось інших доказів, що вказують на зловмисника, я не знайшов. Я б зовсім втратив голову, якби не згадав, що, на щастя, зараз ви перебуваєте в нашому місті. Й я вирішив звернутися до вас. Благаю, пане Голмс, допоможіть мені! Треба будь-що-будь знайти цю особу, інакше доведеться відкласти іспит, поки не підготують новий матеріал, але це зажадає пояснень, і тоді не оминуть скандалу, який кине тінь не лише на коледж, але і на весь університет. Маю лише одне бажання: не допустити розголосу.

— Буду радий зайнятися цією справою і допомогти вам, — погодився Голмс, піднявся і накинув плаща. — Випадок цікавий. Хтось заходив до вас після того, як ви отримали гранки?

— Даулат Рас, індійський студент, котрий живе поверхом вище, він приходив дізнатися про щось, пов'язане з іспитами.

— Його також екзаменуватимуть?

— Авжеж.

— Гранки лежали на столі?

— Наскільки я пам'ятаю, вони були згорнуті в рурку.

— Але було видно, що це гранки?

— Мабуть.

— Більше до вашої кімнати ніхто не заходив?

— Ніхто.

— Хтось знав про те, що гранки пришлють вам?

— Лише складач.

— А ваш слуга, Бенністер?

— Звісно, ні. Ніхто не знав.

— А де зараз Бенністер?

— Він так і залишився у кріслі у моєму кабінеті. Я дуже поспішав до вас. А йому було так зле, що він не міг навіть ворухнутися з місця.

— Ви не замикали двері на замок?

— Я замкнув папери в шухляду.

— Отже, пане Сомс, якщо припустити, що індус ні про що не здогадався, то особа, в руках котрої побували гранки, знайшла їх випадково, не знаючи заздалегідь, що вони у вас?

— Це виглядає логічно.

Голмс загадково всміхнувся.

— Ну, — сказав він, — тоді ходімо. Випадок вам не сподобається, Ватсоне, — тут треба не діяти, а думати. Гарзд, ходімо, якщо хочете. Пане Сомс, я до ваших послуг.

Низьке вікно вітальні нашого приятеля, довге, з густою чавунною решіткою, виходило в порослий мохом старовинний дворик коледжу. За готичними дверима починалися кам'яні сходи зі стертими сходишками. На першому поверсі розмістилися кімнати викладача. На горішніх поверхах жили три студенти, їхні кімнати були розташовані одна над одною. Коли ми підійшли, вже сутеніло. Голмс зупинився й уважно поглянув на вікно. Потім підійшов до нього впритул, зіп'явся навшпиньки і, витягнувши шию, зазирнув до кімнати.

— Либонь, він увійшов у двері, бо вікно не відчиняється, лише маленька кватирка, — повідомив наш учений гід.

— Он як! — зреагував Голмс, незрозуміло всміхнувся і зиркнув на нашого супутника. — Що ж, якщо тут нічого не дізнатися, то ходімо всередину.

Господар відімкнув двері і повів нас до покою. Ми зупинилися на порозі, а Голмс узявся уважно оглядати килим.

— На жаль, жодних слідів, — повідомив він. — Та в суху погоду їх і не може бути. Ваш слуга, мабуть, уже очу-
няв. Гадаєте, він так і залишався у кріслі, коли ви йшли?
А в якому саме?

— Он там, біля вікна.

— Ясно. Біля того столика. Тепер заходьте і ви. Я закін-
чив оглядати килим. Візьмімося тепер за столик. Неважко
здогадатися, що тут сталося. Хтось увійшов до кімнати і
став аркуш за аркушем переносити гранки з письмового
столу на маленький столик до вікна — звідти він міг сте-
жити за двором, на випадок, якщо ви з'явитесь, і таким
чином потрібної миті сховатися.

— Мене він побачити не міг, — заперечив Сомс, — бо
я прийшов через хвіртку.

— Ага, це ж чудово! Але як би там не було, він вла-
штувався з гранками біля вікна саме з цією метою. Пока-
жіть мені всі три аркуші. Відбитків пальців немає, жодно-
го! Так, спочатку він переніс сюди перший і переписав.
Скільки на це потрібно часу, якщо скорочувати слова?
Чверть години, не менше. Потім кинув цю полосу і схо-
пив наступну. Дійшов до середини, але тут повернулися
ви, і йому довелося негайно забиратися геть. Він так ква-
пився, що не встиг навіть покласти на місце папери та
знищити сліди. Коли ви входили зі сходів, то, бува, не
чули кроків, що поспішно віддаляються?

— Наче ні.

— Отже, невідомий гарячково переписував біля вікна
гранки, зламав олівець і був змушений, як бачите, гостри-
ти його ще раз. Це дуже цікаво, Ватсоне. Олівець був не
зовсім звичайний. Дуже товстий, із м'яким грифелем,
темно-синього кольору зовні, прізвище виробника ви-

тиснуте на ньому срібними літерами, а решта не довша за півтора дюйма. Знайдіть точно такий олівець, пане Сомс, і злочинець опиниться у ваших руках. Якщо я додам, що у нього є великий і тупий складаний ніж, то у вас з'явиться ще один доказ.

Пана Сомса дещо приголомшив цей потік інформації.

— Я розумію хід ваших думок, — сказав він, — але як ви здогадалися про довжину олівця?..

Голмс простягнув йому маленький шматочок дерева з літерами *НН*, над якими облупилася фарба.

— Тепер зрозуміло?

— Ні, боюся, що все одно...

— Бачу, що я завжди був несправедливий до вас, Ватсоне. Виявляється, ви не єдиний такий. Що означають літери *НН*? Як відомо, найчастіше зустрічаються олівці Йоганна Фабера. Отже, *НН* — це закінчення імені виробника.

Він нахилив столик так, аби на нього падало електричне світло.

— Якщо писати на тонкому папері, на полірованому дереві залишаться сліди. Ні, нічого не видно. Тепер письмовий стіл. Ця грудка, вочевидь, і є та темна глина, про яку ви казали. Формою нагадує порожнисту пірамідку; в глині, як ви і казали, помітна тирса. Так-так, дуже цікаво! Тепер поріз на столі: шкіру, одним словом, розпороли. Ясно. Починається з тонкої подряпини та закінчується дірою з подертими краями. Вельми вам вдячний за цей цікавий випадок, пане Сомс. Куди ведуть ці двері?

— До моєї спальні.

— Ви заходили туди після того, як виявили посягання на екзаменаційний тест?

— Ні, я відразу ж кинувся до вас.

— Тоді дозвольте мені зайти до спальні... Яка мила старомодна кімната. Будьте люб'язні, зачекайте трохи: я огляну підлогу. Немає нічого цікавого. А що це за фіранка? Ага, за нею висить одяг. Якби комусь довелося ховатися в цій кімнаті, він заліз би саме сюди: ліжко занадто низьке, а гардероб — вузький. Тут, звісно, нікого немає?

Голмс взявся за фіранку, і за його трохи напруженою та навіть настороженою позою було видно, що він готовий до будь-якої несподіванки. Сищик відсмикнув фіранку, але там ми не побачили нічого, крім кількох костюмів. Шерлок обернувся і жваво схилився над підлогою.

— А це що таке? — вигукнув він. На підлозі лежала точно така ж пірамідка з темної в'язкої маси, як і на письмовому столі. Голмс на долоні підніс її до лампи.

— Ваш гість, як бачите, залишив сліди не лише у вітальні, але й у спальні, пане Сомс.

— Що ж йому було тут треба?

— Мені здається, це цілком очевидно. Ви прийшли не з того боку, звідки він вас очікував, і почув ваші кроки, коли ви вже були біля самих дверей. Що ж йому залишалося? Він схопив свої речі і кинувся у вашу спальню.

— Боже милий, пане Голмс, отже, весь час, поки я теревенив із Бенністером, негідник сидів у сусідній кімнаті, як у пастці, а ми про це навіть не підозрювали?

— Схоже, що так.

— Але, можливо, все було інакше, пане Голмс. Не знаю, чи звернули ви увагу на вікно спальні.

— Тонке скло, чавунна решітка, три рами, одна на петлях і доволі велика, щоб пропустити людину.

— Еге ж. І виходить це вікно на кут двору, так що з дитинця одну його частину не видно зовсім. Злочинець міг залізти в спальню, залишити за фіранкою сліди, піти звідти у вітальню і, нарешті виявивши, що двері не замкнені, втекти через них.

Голмс нетерпляче похитав головою.

— Залишаймося практичними, — запропонував він. — Як я збагнув із ваших слів, цими сходами користуються троє студентів, і вони зазвичай проходять повз ваші двері.

— Атож, їх троє.

— І всі вони будуть складати цей іспит?

— Аякже.

— У вас є причини підозрювати когось більше за інших? Сомс відповів не відразу.

— Питання дуже делікатне, — промовив він. — Не хочеться виголошувати підозри, якщо немає доказів.

— І все ж підозри у вас є. Викладіть їх нам, а про докази подбаю я.

— Тоді розповім вам кількома словами про всіх трьох. Відразу наді мною живе Гілкріст, меткий студент, чудовий спортсмен, грає за коледж в регбі та крикет, завоював перші місця в бігу з бар'єрами та стрибках у довжину. Дуже гідний молодик. Його батько — сумнозвісний сер Джейбз Гілкріст — програвся на перегонах. Синові не залишив ні копійки, але це працьовитий і старанний юнак. Він багато доб'ється в житті.

На третьому поверсі живе Даулат Рас, індус. Спокійний, замкнутий, як більшість індусів. Має хорошу успішність, хоча грека — його слабке місце. Працює наполегливо та методично.

Майже на горищі — кімната Майлза Мак-Ларена. Коли він береться за справу, то домагається виняткових успіхів. Це один із найобдарованіших наших студентів, але примхливий, гульвіса і позбавлений будь-яких принципів. На першому курсі його мало не вигнали за якусь темну картярську історію. Весь семестр він байдкував і, мабуть, дуже боїться цього іспиту.

— Отже, ви підозрюєте його?

— Не можу сказати. Але з усіх трьох за нього, мабуть, вболіватиму найменше.

— Ага. А тепер, пане Сомс, познайомте нас із Бенністером.

Слуга був невисокий чоловік років п'ятдесяти, сивий, блідий, гладко поголений. Він не зовсім ще оговтався від несподіваної катавасії, що порушила мирний перебіг його життя. Його пухке обличчя сіпала нервова судома, а руки тремтіли.

— Ми намагаємося вникнути в цю неприємну історію, Бенністере, — звернувся до нього господар.

— Розумію, сер.

— Якщо не помиляюся, це ви залишили в дверях ключ? — поцікавився Голмс.

— Атож, сер.

— Як дивно, що це сталося з вами саме того дня, коли в кімнаті лежали настільки важливі папери.

— Авжеж, сер, дуже неприємно. Але я забував ключ і раніше.

— Коли ви увійшли до кімнати?

— Десь о пів на п'яту. В цей час я зазвичай подаю панові Сомсу чай.

— Скільки ви тут залишалися?

- Я побачив, що його немає, тому зараз же вийшов.
- Ви зазирали в папери на столі?
- Ні, сер, як ви можете!
- Чому ви залишили ключ у дверях?
- У мене в руках була таця. Я хотів потім повернутися за ключем, але забув.
- У дверях є пружинний замок?
- Ні, сер.
- Отже, вони залишалися відімкненими весь час?
- Аякже, сер.
- І вийти з кімнати було просто?
- Ще й як, сер.
- Ви дуже розхвилювалися, коли пан Сомс повернувся і покликав вас?
- Ще б пак, сер. Такого не траплялося жодного разу за всі роки моєї служби. Я мало свідомість не втратив, сер.
- Це легко збагнути. А де саме ви були, коли вам стало зле?
- Де саме, сер? Та ось тут, біля дверей.
- Дивно, що ви сіли на кріслі ген там, у кутку. Чому ви вибрали далеке крісло?
- Не знаю, сер, мені було байдуже, куди сідати.
- Мені здається, він не зовсім ясно пам'ятає, що відбувалося, пане Голмс. Вигляд у нього був жахливий, зблід, як полотно.
- Скільки ви тут пробули після відходу господаря?
- Якусь мить, не більше. Потім я замкнув двері і пішов до себе.
- Когось підозрюєте?
- Пане професоре, не можу сказати. Не думаю, що в усьому університеті знайдеться хоча б один джентльмен,

здатний заради вигоди на такий вчинок. Ні, сер, я в це повірити не можу.

— Дякую, це все, — резюмував Шерлок. — Є ще одне запитання. Комусь із трьох джентльменів, котрим ви служите, ви казали про цю прикрість?

— Ні, сер, нікому.

— А бачили когось із них?

— Ні, сер, нікого.

— Чудово. Тепер, пане Сомс, з вашого дозволу оглянемо дитинець.

Три жовтих квадрати світилися над нами в сутінках, що густіли.

— Всі три пташки у своїх гніздечках, — зауважив Голмс, глипнувши нагору. — Отакої, а це що таке? Один із них, здається, занадто метушиться.

Він мав на увазі індуса, чий темний силует раптом з'явився на тлі опущеної фіранки. Студент міряв кроками свою кімнату.

— Мені б хотілося на них поглянути, — сказав Голмс. — Це можна влаштувати?

— Немає нічого простішого, — відповів Сомс. — Наші кімнати — найстаровинніші в коледжі, і не дивно, що тут буває чимало відвідувачів, охочих на них поглянути. Ходімо, я сам вас відведу.

— Будь ласка, не називайте нічиїх прізвищ! — попросив Голмс, коли ми стукали до Гілкриста.

Нам відчинив високий і стрункий світловолосий юнак і, почувши про мету нашого візиту, запросив увійти.

Кімната справді була цікавим взірцем середньовічного інтер'єру. Голмса так полонила одна деталь, що він вирішив тут же замалювати її в нотатник, зламав олівець і був зму-

шений попросити іншого у господаря, а скінчив тим, що попросив у нього ще й складаний ніж. Така ж цікава історія трапилася і в кімнаті індуса — мовчазного, низькорослого жевжика з гачкуватим носом. Він витріщався на нас із підозрою й явно зрадив, коли архітектурні дослідження Голмса добігли кінця. Було непомітно, щоб під час цих візитів Голмс знайшов доказ, якого шукав. У третього студента нас чекала невдача. Коли ми постукали, він не забажав нам відчинити і до того ж вибухнув потоком прокльонів.

— А мені плювати, хто ви! Забирайтеся під три чорти! — долинув з-за дверей сердитий голос. — Завтра іспит, і я не дозволю, щоб мене відривали від справ.

Наш провідник почервонів від обурення.

— Грубіяні! — обурювався він, коли ми спускалися сходами. — Певна річ, він не міг знати, що це стукаю я. Але все ж його поведінка надзвичайно неввічлива, а в таких обставинах ще й підозріла.

Реакція Голмса була достатньо незвичайною.

— Ви не можете мені точно сказати, який у нього зріст? — спитав Голмс.

— Щиро кажучи, пане Голмс, не беруся. Він вищий за індуса, але не такий високий, як Гілкріст. Десь близько п'яти футів і шести дюймів.

— Це дуже важливо, — зазначив Голмс. — А тепер, пане Сомс, дозвольте побажати вам на добраніч.

Наш гід вигукнув у сум'ятті та переляку:

— Господи, пане Голмс, невже ви залишите мене такої миті? Здається, ви не зовсім тямите стан справи. Завтра іспит. Я зобов'язаний вжити найрішучіших заходів сьогодні ж увечері. І не можу допустити, щоб іспит відбувся, якщо хтось знає матеріал. Треба виходити з цього становища.

— Залиште все, як є. Я зазирну завтра вранці, і ми все обміркуємо. Хтозна, можливо, на той час у мене з'являться якісь слушні пропозиції. А поки що нічого не робіть, анічогісінько.

— Гарзд, пане Голмс.

— І будьте цілком спокійні. Ми неодмінно щось вигидаємо. Я візьму з собою цю грудку чорної глини, а також стружку від олівця. Бувайте.

Коли ми вийшли в темряву двору, то знову глипнули на вікна. Індус усе ще крокував по кімнаті. Інших видно не було.

— Ну, Ватсоне, що ви про це думаєте? — поцікавився Голмс на вулиці. — Зовсім, як гра, якою розважаються на дозвіллі, — на кшталт фокусу з трьома картами, чи не так? Маєте трьох, а потрібен лише один. Вибирайте. Хто на вашу думку?

— Гультяй із останнього поверху. І репутація у нього найгірша. Але індус також вельми підозрілий. Що це він весь час швендяє по кімнаті?

— Ну, це ще ні про що не свідчить. Багато хто ходить туди-сюди, коли вчить щось напам'ять.

— Він дуже неприязно вибалушився на нас.

— Ви б дивилися так само, якби напередодні важкого іспиту до вас увірвалася юрба нероб, шукачів розваг. У цьому якраз немає нічого особливого. І олівці, і ножі в усіх також у порядку. Ні, мої думки займає зовсім інша людина.

— Хто?

— Бенністер, слуга. Він якимось чином причетний до цієї історії.

— Мені він здався бездоганно чесною людиною.

— І мені. І це якраз дивно. Навіщо бездоганно чесній людині... Ага, ось і велика канцелярська крамниця. Почнімо пошуки звідси.

У місті було всього чотири більш-менш пристойних паперових магазини, і в кожному Голмс показував стружку від олівця і питав, чи там продають такі олівці. Усюди відповідали, що такий олівець можна замовити, але він не стандартного розміру і в продажу буває рідко. Мого приятеля, мабуть, не надто засмутила невдача, бо він лише знизав плечима з жартівливою покорою.

— Не вдалося, мій любий Ватсоне. Найнадійніший і вирішальний доказ не призвів ні до чого. Але, правду кажучи, я впевнений, що ми і без цього зуміємо все втямити. О, Всевишній! Та ж уже близько дев'ятої, мій друже, а господиня, пригадую, казала щось про зелений горошок о пів на восьму. Стережіться, Ватсоне, щоб вам через вашу пристрасть до тютюну і кепську звичку вічно спізнюватися на обід не відмовили в житлі, а заодно й мені, чого доброго. Це було б дуже неприємно, принаймні, зараз, доки ми не вирішили дивну історію з нервовим викладачем, неухажним слугою і трьома старанними студентами.

Голмс більше не повертався того дня до цієї справи, хоча після нашого запізнілого обіду він довго сидів у глибокій задумі. О восьмій ранку, коли я тільки-но закінчив одягатися, він зайшов до мого покою.

— Ну, Ватсоне, — сказав сищик, — час вирушати до коледжу Святого Луки. Ви можете один раз обійтися без сніданку?

— Звісно.

— Сомс до нашого приходу буде, як на голках.

— А ви маєте для нього добру звістку?

— Здається, так.

— Ви розв'язали це завдання?

— Авжеж, мій любий Ватсон, розв'язав.

— Невже вам вдалося знайти якісь нові докази?

— Уявіть собі, так! Я сьогодні піднявся вдосвіта, о шостій ранку був уже на ногах, і не дарма. Дві години нишпорив по околиці, пройшов, либонь, не менше п'яти миль — і ось, погляньте!

Він простягнув мені руку. На долоні лежали три пірамідки в'язкої темної глини.

— Послухайте, Голмсе, але ж учора ви мали лише дві.

— Третя додалася сьогодні вранці. Певна річ, що перша і друга пірамідки того ж походження, що і третя. Погоджуєтеся, Ватсоне? Ну, ходімо, треба покласти край стражданням нашого приятеля Сомса.

Ми й справді застали нещасного викладача в напручуд жалюгідному стані. За кілька годин починається іспит, а він і досі ще не знав, як йому вчинити: оприлюднити відоме чи дозволити винному брати участь в іспиті на таку високу стипендію. Він місця собі не знаходив від хвилювання і з простягнутими руками кинувся до Шерлока.

— Яке щастя, що ви прийшли! А я боявся, що раптом ви зневірилися і вирішили відмовитися від цієї справи. Ну, як мені бути? Починати іспит?

— Неодмінно.

— А негідник...

— Він не братиме участі.

— То ви знаєте, хто він?

— Здається, знаю. А щоб ця історія не вийшла назовні, влаштуймо своїми силами щось на кшталт невеличко-

го польового суду. Сядьте, будь ласка, он там, Сомсе! Ватсоне, а ви сюди! Я ж займу крісло посередині. Гадаю, що в нас зараз достатньо переконливий вигляд, і ми змусимо злочинця тремтіти. Задзвоніть, будь ласка, слугі.

Увійшов Бенністер і, побачивши грізне судилище, відсахнувся в подиві та страху.

— Зачиніть двері, Бенністере, — звелів Голмс. — А тепер розкажіть усю правду про вчорашні події.

Слуга змінився на обличчі.

— Я вам усе розповів, сер.

— Вам немає чого додати?

— Нічогісінько, сер.

— Що ж, тоді я буду змушений викласти певні свої думки. Сідаючи вчора в це крісло, ви хотіли приховати якийсь предмет, який міг би викрити незваного гостя?

Бенністер зблід, як сметана.

— Ні, ні, сер, нічого такого.

— Це всього лише гіпотеза, — вкрадливо мовив Голмс. — Зізнаюся відверто, я не зумію цього довести. Але здогад цей цілком імовірний: адже варто було панові Сомсу зникнути за дверима, як ви тут же випустили особу, котра ховалася в спальні.

Бенністер облизав пересохлі губи.

— Там нікого не було, сер.

— Мені прикро це чути, Бенністере. Досі ви ще, мабуть, казали правду, але зараз, безумовно, збрехали.

Обличчя слуги набуло виразу похмурої впертості.

— Там нікого не було, сер.

— Упевнені, Бенністере?

— Атож, сер, нікого.

— Отже, ви не можете повідомити нам нічого нового. Не виходьте, будь ласка, з кімнати. Станьте он там, біля

дверей спальні. А тепер, Сомсе, хочу просити вас про одну послугу. Будьте люб'язні, підійміться до Гілкріста та запросіть його сюди.

За хвилину викладач повернувся разом із своїм студентом. Це був молодик із бездоганною поставою, високий, гнучкий і рухливий, із пружною ходою та приємним відкритим обличчям. Тривожний погляд його блакитних очей ковзнув по кожному з нас і нарешті зупинився з виразом неприхованого страху на Бенністері, котрий сидів у кутку.

— Зачиніть двері, — поросив Голмс. — Так от, пане Гілкріст, нас п'ятеро, більше нікого немає, і ніхто ніколи не почує те, що зараз тут буде сказано. Ми можемо бути гранично відвертими один із одним. Поясніть, пане Гілкріст, як ви, будучи порядною людиною, могли вчора наважитися на таке?

Злощасний юнак відсахнувся і з докором зиркнув на Бенністера.

— О ні, пане Гілкріст, я нікому не сказав навіть слова, ні єдиного слова! — лементнув слуга.

— Авжеж, це так, — підтвердив Голмс. — Але ваш останній вигук рівнозначний визнанню провини, і тепер, сер, — додав Шерлок, споглядаючи на Гілкріста, — вам залишається лише одне: щиросердно все розповісти.

Обличчя Гілкріста спотворила судома, він спробував було опанувати себе, але вже наступної миті впав на коліна біля столу і, затуливши обличчя руками, вибухнув бурхливими риданнями.

— Ну, не треба, — м'яко заспокоював Голмс, — людині властиво помилятися, і, вже звісно, нікому не спаде на гадку назвати вас рецидивістом. Вам, мабуть, буде легше,

якщо я сам розповім панові Сомсу, що сталося, а ви зможете виправити мене там, де помилюся. Домовилися? Ну, ну, не відповідайте, якщо вам це важко. Слухайте і простежте, щоб я не припустився щодо вас навіть найменшої несправедливості.

Справа почала для мене прояснюватися з тієї миті, пане Сомс, коли ви пояснили мені, що ніхто, навіть Бенністер, не міг знати, що гранки лежать у вашій кімнаті. Складач, безумовно, був поза підозрою, бо міг би переписати текст ще в друкарні. Індуса я також відкинув: адже гранки були згорнуті в рурку і він, певна річ, не міг здогадатися, що це таке. Однак у чужу кімнату випадково потрапляє якась особа, і це відбувається того самого дня, коли на столі лежить екзаменаційний текст. Такий збіг, на мій погляд, неймовірний. І я зробив висновок: той, хто увійшов, знав, що саме лежить на столі. Звідки він це дізнався?

Коли я підійшов до вашого будинку, то уважно оглянув вікно. Мене розважила ваша гіпотеза, ніби я обмірковую можливість проникнути в кімнату через вікно — при світлі дня, на очах у всіх, хто живе навпроти. Думка, природно, безглузда. Я ж подумки зважував, якого зросту має бути людина, щоб, проходячи повз стіну, побачити через вікно папери, що лежали на столі. Я маю шість футів, і то, лише піднявшись навшпиньки, зміг побачити стіл. Нікому, хто нижчий за шість футів, це було б не до снаги. Тоді у мене виникло таке міркування: якщо один із трьох студентів дуже високий на зріст, то насамперед варто зацікавитись ним.

Коли ми увійшли й я оглянув кімнату, столик біля вікна дав мені ще одну зачіпку. Письмовий стіл становив загад-

ку, поки ви не згадали, що Гілкрист займається стрибками в довжину. Тут мені стало ясно все, бракувало кількох доказів, і я поспішив їх добути.

Тепер послушайте, як усе сталося. Цей жевжик провів день на спортивному майданчику, тренуючись у стрибках. Коли він повертався додому, то мав з собою спортивні черевики, у яких, як ви знаєте, на підошвах є гострі шипи. Проходячи повз ваше вікно, він, завдяки високому зросту, побачив на столі згорнуті руркою папери та припустив, що це може бути. Жодної біди не сталося б, якби він не помітив ключа, випадково забутого слугою. Його охопило непереборне бажання ввійти та перевірити, чи це справді гранки. Небезпеки в цьому не було: адже він завжди міг прикинутися, що зайшов до вас у справі. Переконавшись, що це справді гранки, він не міг здолати спокусу. Черевики поклав на письмовий стіл. А що ви поклали на крісло біля вікна?

— Рукавички, — тихо відповів молодик.

— Отже, на кріслі були рукавички, — Голмс переможно поглянув на Бенністера. — А потім він узяв перший аркуш і став переписувати його на маленькому столику. Закінчивши перший, узявся за другий. Він сподівався, що ви повернетесь через ворота, які видно у вікно. Але ви повернулися через бічну хвіртку, пане Сомс. Раптом прямо за порогом почувися ваші кроки. Забувши про рукавички, студент схопив черевики і кинувся до спальні. Бачите, подряпина на столі звідси малопомітна, а з боку спальні вона різко кидається у вічі. Це переконливо свідчить, що черевик смикнули в цьому напрямку і що зловмисник сховався в спальні. Земля, що налипла навколо одного з шипів, залишилася на столі, грудка з іншого впала на підлогу в

спальні. Додам до цього, що сьогодні вранці я ходив на спортивний майданчик, де тренуються в стрибках — ця ділянка вкрита темною глиною. Я прихопив з собою грудку глини і трохи тонкої рудуватої тирси — нею посипають землю, щоб спортсмен не послизнувся, коли стрибає. Так усе було, як я розповідаю, пане Гілкрист?

Студент тепер сидів випроставшись.

— Атож, сер, саме так, — підтвердив він.

— Боже милий, невже вам немає чого додати? — обурився Сомс.

— Є, сер, але я просто не можу отямитися, таке мені неприємне це ганебне викриття. Я не спав сьогодні всю ніч і під ранок, пане Сомс, написав вам листа. Раніше, ніж дізнався, що все вийшло назовні. Ось цей лист, сер: *«Я вирішив не складати іспит. Мені не так давно пропонували найнятися офіцером у родезійську армію, тому незабаром я вирушаю до Південної Африки.»*

— Дуже радий, що ви не захотіли скористатися плодами настільки ганебного вчинку, — втішився Сомс. — Але що змусило вас прийняти таке рішення?

Гілкрист вказав на Бенністера.

— Це він спонукав мене до цього.

— Послухайте, Бенністере, — мовив Голмс, — з усього розказаного мною ясно, що лише ви могли випустити з приміщення цього молодика, адже пан Сомс залишив вас самого, а йдучи, ви мусили замкнути двері. Втекти через вікно, як бачите, неможливо. То чи не погодитесь розповісти нам останню нерозгадану сторінку цієї історії та пояснити мотиви вашого вчинку?

— Все дуже просто, сер, якщо, звісно, знати підґрунтя. Але здогадатися про нього неможливо, навіть із вашим

розумом. Свого часу, сер, я служив дворецьким у сера Джейбза Гілкриста, батька цього юного джентльмена. Коли сер Гілкрист збанкрутував, я влаштувався сюди, в коледж, але старого господаря не забував, а йому тоді велося нелегко. На згадку про минулі часи я чим міг, допомагав його синові. Так от, сер, коли пан Сомс здійняв учора галас, я зайшов до кабінету та побачив на кріслі жовті рукавички пана Гілкриста. Я їх одразу впізнав і все збагнув. Тільки б їх не побачив пан Сомс, бо тоді справи кепські. Ні живий, ні мертвий я впав у крісло і не рухався доти, доки пан Сомс не пішов за вами. У цей час із спальні виходить мій молодий господар і в усьому зізнається... Але ж я його немовлям на колінах колисав, і як я міг не допомогти йому? Я сказав йому все, що сказав би його покійний батько, пояснив, що добра від такого вчинку не буде, і випустив. Чи можна мене звинувачувати за це, сер?

— Ні, певна річ, — від щирого серця погодився Голмс, підіймаючись із крісла. — Ну ось, Сомсе, таємниця розгадана, а нас удома чекає сніданок. Ходімо, Ватсоне. Сподіваюся, сер, що в Родезії вас чекає блискуча кар'єра. Одного разу ви оступилися. Але надалі нехай вами у всьому керують лише найвищі прагнення.

ПРИГОДА З ЧОЛОВІЧКАМИ В ТАНЦІ

Упродовж багатьох годин Шерлок Голмс сидів, зігнувшись над скляною колбою, в якій варилося щось винятково смердюче. Його голова була опущена на груди, і він здавався мені схожим на дивну цибату птаху з тьмяним сірим пір'ям і чорним чубчиком.

— Отже, Ватсоне, — озвався він несподівано, — ви не маєте наміру вкладати свої заощадження в південноафриканські цінні папери?

Я аж сіпнувся від подиву, бо ще не звик до надзвичайних здібностей Голмса, і це раптове вторгнення в найпотаємніші мої думки було для мене незбагненне.

— Але звідки, до біса, ви про це дізналися? — спитав я.

Сищик обернувся на кріслі, тримаючи в руці запалену пробірку, і його глибоко посаджені очі радісно заблестіли.

— Зізнайтеся, Ватсоне, що ви цілком збиті з пантелику, — сказав він.

— Зізнаюся.

— Мені варто було б змусити вас написати про це на аркуші паперу та підписатися.

— Чому?

— Бо через п'ять хвилин ви скажете, що все це дуже просто.

— Упевнений, що ніколи цього не скажу.

— Бачте, любий мій Ватсоне... — детектив закріпив пробірку на штативі й узявся читати мені лекцію з виглядом професора, котрий звертається до аудиторії. — Не так уже й важко побудувати череду висновків, у якій кожен наступний природно витікає з попереднього. Якщо після цього видалити всі поміжні ланки та повідомити слухачеві лише першу й останню, це справить приголомшливе, хоча і хибне враження. Після того, як я помітив впадину між великим і вказівним пальцями вашої лівої руки, мені було зовсім неважко зробити висновок, що ви не плануєте вкладати свій невеличкий капітал у золоті копальні.

— Але не бачу жодного зв'язку між цими двома обставинами!

— Охоче вірю. Однак за кілька хвилин я вам доведу, що такий зв'язок існує. Ось пропущені ланки цього найпростішого ланцюга: 1) коли вчора ввечері ми повернулися з клубу, западина між вказівним і великим пальцями на вашій лівій руці була забруднена крейдою; 2) щоразу, коли ви граєте на більярді, натираєте цю впадину крейдою, щоб кий не ковзав у вашій руці; 3) ви граєте на більярді лише з Терстоном; 4) місяць тому ви мені сказали, що Терстон запропонував вам придбати до спілки південноафриканські цінні папери, які надійдуть у продаж через місяць; 5) ваша чекова книжка замкнена в шухляді мого письмового столу і ви не попросили у мене ключа; 6) ви не будете вкладати свої гроші в південноафриканські папери.

— До чого ж просто! — вигукнув я.

— Звісно, — сказав сищик, злегка вражений, — будь-яка задача виявляється дуже простою після того, як вам її розтлумачать. А ось вам завдання, ще не вирішене. Поглянемо, любий Ватсоне, чи вам вдасться впоратися з ним.

Він узяв зі столу аркуш паперу, подав його мені та повернувся до свого хімічного аналізу. Я з подивом побачив, що на аркуші накреслені якісь безглузді ієрогліфи.

— Даруйте, Голмсе, але ж це малювала дитина! — вигукнув я.

— То ви так вважаєте!

— Що ж це, якщо не так?

— Пан Гілтон Кьюбітт із Рідлінг-Торп-Менору, що в Норфолку, якраз і хотів би знати, що це таке. Цей маленький ребус він послав нам із першою поштою, а сам виїхав сюди найближчим потягом. Чуєте дзвінок, Ватсоне? Це, ймовірно, він.

На сходах пролунали важкі кроки, і за хвилину до нас зайшов високий рум'яний, чисто поголений джентльмен. По його ясних очах і квітучих щоках відразу було видно, що його життя протікає далеко від туманів Бейкер-стріт. Здавалося, що він приніс із собою подих міцного, свіжого вітру зі східного берега. Потиснувши нам руки, він уже зібрався сісти, як раптом його погляд упав на аркуш із кумедними значками, який я тільки-но розглядав і залишив на столі.

— Що ви про це думаєте, пане Голмс? — поцікавився він. — Мені розповідали, що ви великий шанувальник усіляких таємничих випадків, тому вирішив, що дивнішого за це вам аж ніяк не знайти. Я вам заздалегідь вислав цей папірчик, аби дати вам час вивчити його до мого приїзду.

— Це справді напрочуд цікавий малюнок, — зауважив Шерлок. — З першого погляду його можна прийняти за дитячу витівку. Хто, здавалося б, крім дітей, міг намалювати цих крихтних чоловічків у танці? Чому ви надали настільки важливого значення такій химерній дрібниці?

— Та я й не надав би цьому жодного значення, якби не дружина. Вона до смерті перелякалася. Нічого не каже мені, але бачу в її очах непідробний жах. Ось чому я прийняв це так близько до серця.

Голмс узяв папірчик, і сонячні промені лягли на нього. Це був аркуш, вирваний із нотатника. На ньому були накреслені олівцем ось такі силуети:

Уважно розглянувши рисунок, Шерлок обережно згорнув його і сховав у гаманець.

— Ця справа обіцяє багато цікавого та незвичайного, — зазначив він. — Ви вже дещо розповіли мені в своєму листі, пане Гілтон Кьюбітт, але я був би вам вельми вдячний, якби ви люб'язно погодилися повторити свою розповідь, аби дати можливість почути її моєму колезі, доктору Ватсону.

— Я кепський оповідач, — сказав наш гість, нервово стискаючи та розтискаючи свої великі дужі руки. — Якщо в моїй оповідці вам щось видасться незрозумілим, ставте мені, будь ласка, запитання. Почну з того, що торік я одружився... Але мушу повідомити, що хоч я й неможливий, наш рід живе у Рідлінг-Торпі вже впродовж п'яти століть і вважається найшляхетнішою родиною в усьому графстві Норфолк. Минулого року я приїхав до Лондона на свята

та зупинився в мебльованих кімнатах на Рессел-сквер, тому що там зупинився Паркер, наш священик. У цих мебльованих кімнатах жила молода американська леді, її прізвище Патрик, Ілсі Патрик. Ми з нею заприятелювали. Не минуло й місяця, як я палко покохав її. Ми нишком побралися і поїхали до мене до Норфолка.

Вам, ймовірно, видається дивним, пане Голмс, що нащадок хорошого старовинного роду одружується з жінкою, нічого не знаючи про її минуле та про її сім'ю. Але якби ви побачили її та пізнали, вам неважко було б мене збагнути. Вона була дуже щира зі мною, моя Ілсі, надала мені повну свободу відмовитися від шлюбу, якщо захочу. «У моєму колишньому житті були дуже неприємні знайомства, — казала вона, — і я хочу забути про них. Не бажаю повертатися до свого минулого, бо будь-який спогад завдає мені болю. Якщо ти зі мною одружишся, Гілтонне, то поберешся з жінкою, котра особисто нічого ганебного не вчинила, але мусиш повірити мені на слово та дозволити промовчати про все, що було зі мною до того, як стала твоєю. Якщо ця умова видається тобі занадто важкою, повертайся до Норфолка та залиш мені провадити те самотнє життя, яке я вела до зустрічі з тобою».

Ілсі сказала мені це за день до весілля. Я відповів їй, що готовий скоритися її бажанням, і дотримав свого слова. Тепер ми одружені вже рік і прожили його дуже щасливо. Але місяць тому, наприкінці червня, я помітив перші ознаки наближення лиха. Моя дружина отримала листа з Америки — на конверті була американська марка. Дружина зблідла, як сметана, коли прочитала послання, та жбурнула його у вогонь. Жодного разу про нього не згадала, і я нічого не питавав, бо обіцянка є обіцянка. Але з

цього часу вона жодної миті не була спокійна. У неї тепер завжди перелякане обличчя, і по всьому видно, що чогось очікує.

Тепер перейду до найдивнішої частини моєї історії. Десь тиждень тому, здається, у вівторок, я побачив на одному з підвіконь чоловічків у танці, таких самих, як на цьому папірчику. Вони були нашкрябані крейдою. Я гадав, що їх намалював хлопчисько, який працював у стайні, але він присягався, що нічого про них не знає. Знаки з'явилися вночі. Я змив їх і випадково згадав про них у розмові з Ілсі. На мій подив, вона прийняла мої слова близько до серця та попросила, якщо я знову зауважу таких чоловічків, дати їй поглянути на них. Упродовж тижня вони не з'являлися, але вчора вранці я знайшов у садочку на сонячному годиннику цей аркуш. Я показав його Ілсі, і вона миттю втратила свідомість. З того часу живе, як сновида, і її очі постійно сповнені жаху. Ось чому я написав вам листа, пане Голмс, і надіслав цей аркуш. Я не міг звернутися до поліції, бо там, без сумніву, взяли б мене на кпини, а ви скажете мені, що робити. Не маю зайвих грошей, але якщо моїй дружині загрожує небезпека, я готовий витратити останній гріш, аби захистити її.

Він був приємний, цей щирий велетень із великими блакитними очима! Любов і відданість до дружини були написані в кожній рисі його обличчя. Шерлок вислухав його історію дуже уважно, а потім задумався і довго мовчав.

— Чи не думаєте ви, пане Кьюбітт, — сказав він нарешті, — що найкраще було б вам звернутися безпосередньо до дружини і попросити її поділитися з вами своєю таємницею?

Гілтон Кьюбітт похитав своєю великою головою:

— Обіцянка є обіцянка, пане Голмс. Якщо Ілсі захоче, вона й сама мені все розкаже. Якщо ж не захоче, не стану насилу домагатися визнання. Але маю право все дізнаватися самому, і я цим правом скористаюся.

— У такому разі я від щирого серця стану вам допомагати. Скажіть, чи не з'явилися по сусідству з вами якісь чужинці?

— Ні.

— Наскільки я втямив, ви живете в дуже глухому закутку. Поява будь-якого нового обличчя, ймовірно, не може залишитися непоміченою.

— Якби якийсь нове обличчя з'явилося в самому найближчому сусідстві, я, звісно, про нього почув би. Але неподалік від нас є кілька прибережних сіл із хорошими пляжами, і селяни віддають на час кімнати міщухам.

— У цих дивних рисунках безперечно закладений якийсь сенс. Але той напис, який ви мені прислали, такий короткий, що нічого не можу з ним вдіяти, і ті факти, які ви нам виклали, такі невизначені, що важко зробити з них хоча б якийсь висновок. Мені здається, що вам краще повернутися до Норфолка й уважно стежити за всім, що відбувається навколо. Як тільки виявите десь нових чоловічків у танці, маєте якнайретельніше їх скопіювати. Який жаль, що ви не перемалювали тих, що були начеркані крейдою на підвіконні! Розпитуйте про всіх незнайомців, котрі з'являються по сусідству. Як тільки помітите щось нове, відразу приїжджайте до мене. Ось найкраща порада, яку можу вам дати, пане Гілтон Кьюбітт. Якщо знадобиться, я завжди готовий приїхати до вас і відвідати ваш Норфолкський маєток.

Після цього побачення Шерлок Голмс часто глибоко замислювався. Не раз я бачив, як він витягає з гаманця папірчик і пильно розглядає намальовані на ньому кумедні фігурки. Однак тільки через два тижні він знову згадав при мені цю історію. Коли я вже мав намір іти, товариш раптом зупинив мене:

— Вам було б краще залишитися вдома, Ватсоне.

— Чому?

— Бо сьогодні вранці я отримав телеграму від Гілтона Кьюбітта. Пригадуєте Гілтона Кьюбітта та його чоловічків у танці? Він планує приїхати до Лондона на першу двадцять. Будь-якої миті Гілтон може бути тут. З його телеграми я второпав, що він має якісь надзвичайно важливі новини.

Чекати довелося недовго, позаяк наш норфолкський сквайр примчав із вокзалу прямо до нас. Вигляд у нього був заклопотаний і пригнічений. Гість поглянув на нас утомленими очима, а його чоло зорали зморшки.

— Ця історія діє мені на нерви, пане Голмс, — сказав він, безсило опускаючись на крісло. — Огидний стан — відчувати, що ти з усіх боків оточений якимись невідомими, невидимими людьми, котрі намагаються затягнути тебе в якусь біду, але ще нестерпнішим бачити при цьому, як день у день поступово вбивають твою дружину! Вона тане на моїх очах.

— Вона сказала вам хоча б щось?

— Ні, пане Голмс, нічого не сказала. Бувають миті, коли їй, бідоласі, як бачу, дуже хочеться все мені розповісти, але бракує рішучості. Я намагався їй допомогти, але мені це вдавалося настільки незграбно, що лише відлякував її. Вона часто в розмові зі мною звертає на те, до якого ста-

ровинного роду ми належимо, як нас поважають у всьому графстві, як пишаємося своєю незаплямованою честю, і я щоразу відчуваю, що їй хочеться ще щось додати, однак вона не домовляє і мовчить.

— А ви самі часом чогось не виявили?

— Я багато чого виявив, пане Голмс. Навіть привіз вам для дослідження цілу купу свіженьких чоловічків у танці. І найважливіше, я бачив того...

— Того, хто їх намалював?

— Атож, я бачив його за роботою. Але дозвольте розповісти все за порядком. Повернувшись від вас, я наступного ж ранку знайшов нових чоловічків у танці. Вони були намальовані крейдою на чорних дерев'яних дверях комори, що стоїть біля галявини. Цю споруду чудово видно з вікон нашого будинку. Я їх усіх перемалював. Ось, маєте.

Він витягнув аркуш паперу, розгорнув його і поклав на стіл. Ось які ієрогліфи були зображені на ньому:

— Чудово! — вигукнув Голмс. — Прекрасно! Продовжуйте, будь ласка.

— Я перемалював чоловічків, стер їх із дверей, але через два дні з'явився новий напис. Ось він:

Голмс аж потер руки та засміявся на радощах.

— Наш матеріал хутко розростається, — втішився він.

— Через три дні на сонячному годиннику я виявив послання, написане на папірці. На ньому лежав камінь.

Ось воно. Як бачите, фігурки там ті самі, що і в попередньому посланні. Тоді я вирішив підстергти цього «художника». Взяв револьвера та зробив засідку у своєму кабінеті, з вікна якого видно і галявину, і садочок. Годині о другій ночі, сидючи біля вікна та споглядаючи на залитий місячним сяйвом сад, я почув у себе за спиною кроки й, обернувшись, побачив свою дружину в нічній сорочці. Вона благала мене лягти до ліжка. Я ж їй відверто сказав, що хочу переконатися, хто це займається такими дурнуватими витівками. Дружина відповіла мені, що все це — безглуздий жарт, на який не варто звертати уваги.

«Якщо це так тебе дратує, Гілтоне, їдьмо помандрувати — ти і я, там ніхто не буде нас турбувати».

«Як! Дозволити якомусь жартівнику вижити нас із власної оселі? — обурився я. — Та все графство буде над нами зловтішатися!»

«Іди спати, — просила вона. — Побалакаємо про це вранці».

Раптом її обличчя так зблідло, що я помітив це навіть при світлі місяця, а пальці жінки вп'ялися мені в плече. Щось рухалося в тіні комори. Я побачив, як з-за рогу виповз темний зігнутий силует і присів перед дверима. Схопивши револьвер, я рвонув уперед, але дружина судомно обійняла мене та втримала на місці. Я намагався її відштовхнути, але жінка вчепилася в мене ще відчайдушніше. Нарешті мені вдалося вирватися, але коли я відчинив двері і добіг до комори, та особа вже зникла. Втім, залишивши сліди свого перебування, бо на дверях були намальовані чоловічки в танці. Я оббіг весь сад, але ніде нікого не знайшов. Однак, як це не дивно, незнайомиць безумовно перебував десь неподалік, адже коли вранці я знову

оглянув двері комори, під тим рядком, який я вже бачив, виявилось ще кілька нових чоловічків.

— Ви їх скопіювали?

— Аякже. Їх було зовсім небагато. Ось вони.

Чоловік показав нам ще один аркуш паперу. Новий танок мав такий вигляд:

— Скажіть, — спитав Голмс і по його очах я побачив, що він дуже розхвилювався, — ці чоловічки були дописані до попереднього напису, чи намальовані окремо?

— Вони були намальовані на нижній панелі дверей.

— Чудово! Це для нас найважливіше, бо вселяє в мене надію. Прошу, пане Гілтон Кьюбітт, продовжуйте вашу цікаву розповідь.

— Та нема що додати, пане Голмс, крім того, що я дуже розсердився на дружину за те, що вона завадила мені спіймати цього негідника, котрий сховався. Вона запевняла, що боялася за мене. Спочатку у мене виникла підозра, що боялася вона зовсім не за мене, а за нього, позаяк не сумнівався, що вона знає, хто це такий і що означають його дивні сигнали. Але голос моєї дружини й її погляд, пане Голмс, мають властивість розсіювати будь-які підозри і тепер я вже не сумніваюся, що вона справді боялася за мене... Ось і все, що сталося. А тепер чекаю від вас поради, що маю робити далі. Мене аж тягне сховати в кущах п'ять-шість наших сільських парубків. Вони дали б йому такого прочухана, що назавжди залишив би нас у спокої.

— Боюся, що настільки складну справу не вилікувати такими простими ліками, — сказав Голмс. — Скільки часу ви можете пробути в Лондоні?

— Маю повернутися сьогодні ж, бо не можу залишити дружину на ніч на самоті. Вона дуже нервувала і просила мене повернутися якнайскоріше.

— Мабуть, маєте рацію. Але якби ви могли залишитися, я через день або через два поїхав би разом із вами. У будь-якому разі, залиште мені ці папірчики. Незабаром я приїду до вас і, цілком імовірно, проллю певне світло на цю справу.

Шерлок Голмс тримався зі своїм звичайним професійним спокоєм, але я так добре його знав, що бачив: він дуже схвильований. Заледве широка спина Гілтона Кьюбітта зникла за дверима, як мій приятель кинувся до столу, розклав перед собою папірці з чоловічками в танці та заглибився в обчислення. Впродовж двох годин він заповнював сторінку за сторінкою цифрами та літерами. Ця робота так захопила його, що він, мабуть, зовсім забув про мою присутність. Коли справа ладналася, він починав наспівувати та насвистувати, коли ж безпорадно розводив руками, то непорушно сидів із похмурим чолом і лупав очима. Нарешті сищик задоволено вигукнув, схопився з крісла і заметушився по кімнаті, потираючи руки. Потім відправив довгу телеграму.

— Якщо мені дадуть відповідь таку, як сподіваюся, ваша книжка, Ватсоне, збагатиться описом нової пригоди, — мовив він. — Завтра, ймовірно, ми з вами поїдемо до Норфолка й остаточно розкриємо таємницю, що додала нашому приятелю стількох неприємностей.

Зізнаюся, що мене мучила цікавість, але я знав, що Голмс любить давати пояснення лише тоді, коли сам вважає це за потрібне, і терпляче чекав, коли він зволить поділитися зі мною своїм відкриттям.

Але відповідь на телеграму не прийшла. Впродовж двох днів Голмс нетерпляче прислухався до кожного дзвіночка. Увечері наступного дня ми отримали листа від Гілтона Кьюбітта. Він повідомляв, що у нього все гаразд, лише на підставці сонячного годинника сьогодні вранці з'явився найдовший напис. До листа додавалася точна його копія. Ось вона:

Голмс зігнувся над цим химерним малюнком і раптом, схопившись на ноги, зойкнув здивовано та сердито. Його заклопотане обличчя спохмурніло.

— Ми дозволили цій справі зайти надто далеко, — сказав він. — Які потяги вирушають до Норт-Волшему ввечері?

Я зазирнув у розклад. Останній потяг тільки-но відійшов.

— Доведеться раніше поспідати і їхати першим ранковим потягом, — зітхнув Голмс. — Наша присутність там у край необхідна. Ага! Ось і телеграма, яку я чекав. Стривайте хвилиночку, пані Гадсон, можливо, нам знадобиться послати відповідь. Ні, все йде так, як я і очікував. Ця телеграма остаточно доводить, що ми не маємо права більше тримати пана Гілтона Кьюбітта в незнанні про стан справ, бо наш недалекий норфолкський сквайр потрапив у винятково небезпечну павутину.

Переходячи до закінчення цієї похмурої історії, яка здалася мені спочатку такою безглуздою та кумедною, я ще раз переживаю весь той жах, який мені довелося пережити тоді. Як би я хотів мати можливість повідомити

читаю, що ця історія скінчилася щасливо для всіх! Але моя праця — точний літопис фактів, тому змушений простежити аж до похмурого кінця весь дивний ланцюг подій, через які за кілька днів про садибу Рідлінг-Торп-Менор загомоніла вся Англія.

Не встигли ми зійти в Норт-Волшемі та повідомити, куди прямуємо, як до нас підбіг начальник станції.

— Ви, мабуть, детективи з Лондона? — спитав він.

Шерлок поглянув на нього з неспокоєм.

— Чому ви так вирішили?

— Тому що інспектор Мартін із Норвічу тільки-но проїхав. Чи, можливо, ви лікарі? Вона ще жива. Може, ви ще встигнете її врятувати... для шибениці.

Голмс був похмурий і стурбований.

— Ми їдемо до Рідлінг-Торп-менору, — заявив він, — але нічого не чули про те, що там сталося.

— Страшна справа! — заламав руки начальник станції. — Їх обох постріляли: і пана Гілтона Кьюбітта, і його дружину. Вона вистрелила спочатку в нього, а потім у себе. Так кажуть служниці. Він помер, а вона при смерті. Боже, найдавніший рід Норфолкського графства! Всі у нас його так поважали!

Не зронивши й слова, Голмс стрибнув в екіпаж і протягом всієї семимильної подорожі жодного разу не розтулив вуст. Не часто траплялося мені бачити товариша в такому похмурому настрої. Він і раніше, протягом усієї нашої поїздки з Лондона, відчував якусь тривогу, й я вже з самого початку помітив, із яким неспокоєм сищик переглядає вранішні газети. Але тепер, коли раптово сповнилися його найгірші побоювання, детектив ніби закам'янів від печалі. Сидів, відкинувшись назад, занурений у важкі думи.

А тим часом ми проїжджали однією з найцікавіших місцин Англії. Все сучасне населення цього краю тулиться в негусто розкиданих хатинках, але на кожному кроці над зеленою рівниною здіймаються величезні чотирикутні бані церков, що свідчить про колишню славу та колишнє процвітання старої східної Англії.

Нарешті за зеленим урвищем з'явилася фіолетова смуга Німецького моря, і кучер держаклом батога вказав нам на два гострі дахи, що стирчали з-за гущі дерев:

— Ось вам і Рідлінг-Торп-менор.

Коли ми під'їхали до будинку, я помітив перед ним чорну комору, що стояла за тенісним майданчиком, і сонячний годинник на п'єдесталі. Верткий чоловічок із напмадженими вусами миттю зістрибнув із високого екіпажа. Це був інспектор Мартін із Норфолкського поліцейного управління. Він страшенно здивувався, почувши ім'я мого приятеля.

— Даруйте, пане Голмс, адже злочин було скоєно о третій годині ранку! Яким же чином вам вдалося відразу дізнатися про нього в Лондоні і прибути сюди одночасно зі мною?

— Я його передбачив. Їхав, щоб йому запобігти.

— Отже, ви маєте інформацію, якої не маємо ми, бо загалом, здається, вони жили в мирі.

— У мене є лише та інформація, яку я отримав від чоловічків у танці, — заявив Голмс. — Про це розповім вам потім. Я спізнився: трагедія сталася, мені не вдалося їй запобігти... Ну що ж, нехай, у такому випадку, ті знання, які маю, допоможуть горувати закону. Проведете слідство спільно зі мною, чи волієте, щоб я діяв на власну руку?

— Для мене велика честь працювати разом із вами, пане Голмс, — захоплено вигукнув інспектор.

— У такому разі я хотів би, не гаючи часу, вислухати свідків та оглянути місце, де було скоєно злочин.

Інспектор Мартін був настільки тямущий, що дозволив моєму приятелю діяти по-своєму. Сам він обмежився тим, що уважно спостерігав за роботою Шерлока. Місцевий лікар, сивобородий старигань, котрий саме вийшов із кімнати пані Гілтон Кьюбітт, повідомив, що її стан серйозний, але не безнадійний. Проте до тям вона прийде, либонь, не скоро, позаяк куля зачепила мозок. На запитання, чи вона сама в себе вистрелила, чи в неї вистрелив хтось інший, медик не наважився дати певну відповідь. У будь-якому разі, постріл був зроблений із дуже близької відстані. У кімнаті знайшли лише один револьвер, вистрелили два набої. Пан Гілтон Кьюбітт убитий пострілом прямо в серце. Можна було з однаковою ймовірністю припустити і те, що чоловік вистрелив спочатку в дружину, а потім у себе, і те, що злочинницею була саме жінка, адже револьвер лежав на підлозі на однаковій відстані від обох.

— Ви торкалися вбитого? — спитав Голмс.

— Ні. Ми лише підняли та перенесли леді, бо не могли залишити її пораненою на підлозі.

— Ви давно тут, лікарю?

— З четвертої години ранку.

— Приходив хтось, крім вас?

— Авжеж, констебль.

— Ви щось тут совали?

— Нічого.

— Ви вчинили мудро. Хто вас викликав?

- Покоївка Сондерс.
- Вона першою здійняла гвалт?
- Вона і пані Кінг, куховарка.
- Де вони тепер?
- Вочевидь, на кухні.
- У такому разі, почнімо з того, що вислухаємо їхні розповіді.

Старовинна зала з високими вікнами, облицьованими дубом, перетворили на кімнату для допитів. Голмс сів у велике старомодне крісло, його погляд був непохитний, а обличчя суворе. Я читав у його очах рішучість присвятити, якщо знадобиться, все своє життя тому, щоб за чоловіка, котрого йому не вдалося врятувати, хоча б помститися. Наше дивне збіговисько, крім мене, складалося з інспектора Мартіна, старого, сивобородого сільського медика та тупуватого сільського полісмена.

Свідчення обох жінок були надзвичайно ретельні. Їх розбудив звук пострілу, за хвилину почули другий постріл. Вони спали в суміжних кімнатах, і пані Кінг кинулася до Сондерс. Сходами вони спустилися разом. Двері кабінету були відчинені, свічка горіла на столі. Їхній господар лежав посеред кімнати долілиць. Він був мертвий. Біля вікна корчилася його дружина, притулившись головою до стіни. Її рана була жахлива — кров залила половину обличчя. Вона хекала, але нічого не могла сказати. УУ коридорі і в кімнаті стояв дим і смерділо порохом. Вікно було зачинене на засувку зсередини, обидві жінки у цьому були впевнені. Вони відразу ж викликали лікаря і поліцію. Потім, за допомогою конюха і хлопчика, який працює на стайні, віднесли свою поранену господиню до

її покою. На жінці була сукня, на її чоловікові — халат, одягнений поверх нічної сорочки. Між чоловіком і дружиною ніколи не виникало сварок. Їх всі вважали дуже милим подружжям.

Ось найголовніші свідчення слуг. Відповідаючи інспектору Мартіну, обидві жінки заявили, що всі двері були замкнені зсередини і що нікому не вдалося б вислизнути з обійстя. Відповідаючи Голмсові, обидві згадали, що відчували запах пороху, як тільки вибігли зі своїх кімнат на другому поверсі.

— Раджу вам звернути якнайсерйознішу увагу на цей факт, — порадив Голмс інспектору Мартіну. — А тепер, вважаю, що нам краще приступити до огляду кімнати, в якій був скоєний злочин.

Кабінет виявився зовсім тісним. Його три стіни займали книжкові полиці, а письмовий стіл стояв біля вікна, що виходило в садочок. Нашу увагу насамперед привувало важке тіло нещасного сквайра, розпростерте на підлозі. Безлад у його одязі свідчив про те, що він поспішно схопився з ліжка. Куля пробила чоловікові серце і застрягла в тілі. Нещасний помер миттєво і безболісно. Ні на його халаті, ні на його руках не вдалося виявити жодних слідів пороху. Сільський лікар стверджував, що у пані Кьюбітт були плями пороху на обличчі, але не на руках.

— Відсутність плям на руках нічого не доводить, але їхня присутність доводить усе, — пояснив Голмс. — Якщо тільки порох, бува, не висиплеться з неохайно наладованого набою, ви не забрудните рук, скільки б не стріляли... Тепер можна забрати й тіло пана Кьюбітта. Вам, лікарю, ймовірно, не вдалося знайти кулю, яка поранила леді?

— Для цього довелося б зробити серйозну операцію. Але в револьвері залишилося ще чотири заряди. Пострілів було два, ран — також дві, отже, встановити долю кожної кулі неважко.

— Це так тільки здається, — зауважив Голмс. — Будьте люб'язні, встановіть долю он тієї кулі, яка пробила край віконної рами.

Він раптом обернувся і своїм довгим, тонким пальцем вказав на отвір у нижній перекладині віконної рами.

— Трясця! — вигукнув інспектор. — Як вам вдалося це знайти?

— Знайшов, бо шукав.

— Дивно! — сказав сільський лікар. — Маєте рацію, сер: отже, був і третій постріл, відтак був і хтось третій. Але хто ж він такий і куди подівся?

— На це запитання і спробуємо зараз відповісти, — сказав Шерлок Голмс. — Якщо пригадуєте, інспекторе Мартін, коли служниці заявили, що, вибігши з своїх кімнат, відразу ж відчували запах пороху, я вам сказав, що на це потрібно звернути увагу.

— Пригадую, сер. Але, зізнаюся, що не цілком вловив вашу думку.

— Це й є доказом того, що і двері, і вікно були розчакнуті навстіж. В іншому випадку запах пороху не поширився б із такою швидкістю по всьому будинку. Тільки протяг міг занести запах аж так далеко. У цій кімнаті були відчинені і двері, і вікно, але на дуже короткий час.

— Чому ж на короткий час?

— Тому що, погляньте самі, ця свічка не оплила стеарином.

— Так-так! — видихнув інспектор.

— Переконавшись, що вікно під час трагедії було відчинене, я дійшов висновку, що в цій трагедії був третій учасник, котрий стовбичив зовні та вистрелив у вікно. Натомість постріл, спрямований у цього третього, міг потрапити у віконну раму. Я поглянув і справді знайшов там слід від кулі.

— Але яким чином вікно виявилось зачиненим?

— Його безумовно зачинила жінка, і зробила це інстинктивно... Але що ж це? Га!

На столі кабінету лежала жіноча торбинка — святковий клатч із крокодилячої шкіри, оздоблений сріблом. Голмс розкрив торбинку і витрусив її вміст на стіл. Усередині виявилось двадцять п'ятидесятифунтових банкнотів, перев'язаних стрічкою, і більше нічого.

— Візьміть, це буде фігурувати на суді, — Шерлок передав інспектору клатч із усім вмістом. — Тепер треба з'ясувати, кому призначалася третя куля. Судячи з отвору в віконній рамі, стріляли зсередини. Я хотів би знову перебалакати з пані Кінг, куховаркою... Ви сказали, пані Кінг, що вас розбудив гучний постріл. Ви хотіли цим сказати, що перший постріл був *гучнішим* за другий?

— Я спала, сер, і тому мені важко щось сказати. Постріл здався мені дуже гучним, сер.

— А чи не думаєте ви, що це були два постріли, що пролунали майже водночас?

— Не можу бути в цьому певною, сер.

— А я переконаний, що так і було. Далєбі, інспекторе Мартін, у цій кімнаті ми більше нічого не дізнаємося. Якщо згодні піти за мною, подамося в садочок і поглянемо, чи немає там чогось цікавого.

Якраз під вікном кабінету виявилася квіткова клумба. Підійшовши до неї, ми гучно скрикнули. Квіти були ви-

топтани, на м'якій землі чітко закарбувалися сліди ніг. То були великі чоловічі сліди з дуже довгими та гострими носачами. Голмс нишпорив у траві та листі, як мисливський хорт, що шукає поранену птицю. Раптом він радісно вигукнув, нагнувся та підняв із землі маленький мідний циліндрик.

— Я так і думав! — заявив він. — Ось і третя гільза. Мені здається, інспекторе Мартін, що слідство майже скінчилося.

На обличчі провінційного інспектора закарбувався подив: він явно захоплювався швидкістю та майстерністю роботи Голмса. Спершу пробував було відстоювати свою власну думку, але скоро так захопився Шерлоком, що повністю скорився йому.

— Кого ж ви підозрюєте? — поцікавився він.

— Повідомлю пізніше. У цій справі є кілька пунктів, які я ще не в змозі пояснити. Я в своїх відкриттях зайшов уже так далеко, що буде розумніше, якщо зачекаю ще трохи, а потім поясню все гамузом.

— Як вважаєте за потрібне, пане Голмс, лише б убивця від нас не втік.

— У мене немає ні найменшого наміру приховувати від вас хоча б щось, просто неможливо в розпал справи гаяти час на довгі та докладні пояснення. Всі нитки цього злочину я маю в руках. Якщо навіть леді ніколи не очунає, нам вдасться відновити всі події цієї ночі та домогтися правосуддя. Насамперед я хотів би дізнатися, чи немає десь неподалік заїзду під назвою «Елридж».

Слуг піддали перехресному допиту, але ніхто з них не чув про такий готель. Тільки хлопчисько, який працював на стайні, раптом згадав, що за кілька миль звідси, неподалік від Іст-Рестону, живе селянин, прізвище котрого Елридж.

— Його ферма лежить осторонь від інших?

— Далеко від інших, сер.

— І, ймовірно, там ще не чули про те, що сталося тут сьогодні вночі?

— Либонь, не чули, сер.

Голмс задумався, і раптом лукава посмішка з'явилася на його обличчі.

— Сідлай коня, мій хлопчику! — звелів він. — Хочу попросити тебе завезти записку на ферму Елриджа.

Сищик витягнув із кишені кілька папірців із чоловічками в танці. Сівши за стіл у кабінеті, він розклав їх перед собою та занурився у роботу. Нарешті вручив хлопчику записку та наказав передати її безпосередньо тому, кому вона адресована, і при цьому в жодному разі не відповідати на якісь запитання. Адресу на записці мені вдалося розгледіти — вона була написана нерівним, неправильним почерком, анітрохи не схожим на звичний чіткий почерк Голмса. Записка було адресована пану Абу Слейну, ферма Елриджа, Іст-Рестон у Норфолку.

— Мені здається, інспекторе, — зауважив Голмс, — що вам доведеться викликати телеграфом конвой, бо якщо мої гіпотези слушні, вам доведеться доправити до в'язниці графства надзвичайно небезпечного злочинця. Хлопчик, якого я посилаю із запискою, може заодно відправити і вашу телеграму. Ми повернемося до міста побідним потягом, Ватсоне, оскільки сьогодні ввечері мені ще треба буде закінчити один цікавий хімічний аналіз. А справа, яка привела нас сюди, швидко наближається до розв'язки.

Коли хлопчик із запискою поскакав, Шерлок Голмс закликав слуг. Він наказав кожного чоловіка, хто з'явиться

в оселі та забажає бачити пані Гілтон Кьюбітт, негайно вести до вітальні, не повідомляючи йому про те, що тут сталося. Він наполегливо зажадав якнайточнішого виконання цього наказу. Потім вирушив до вітальні та додав, що все тепер діятиметься без нашої участі, а нам залишається лише сидіти і чекати, що за дичина втрапить у наші сіті. Лікар подався до своїх пацієнтів. З Голмсом залишилися лише інспектор і я.

— Я допоможу вам згяти цю годину цікаво та корисно, — запропонував сищик-аматор, підсунув своє крісло до столу та розклав перед собою безліч різних папірців із зображенням чоловічків у танці. — Перед вами, друже Ватсон, мені необхідно загладити свою провину: я надто довго дратував вашу цікавість. Для вас же, інспекторе, вся ця справа стане чудовим професійним уроком. Передусім маю вам розповісти про свої зустрічі з паном Гілтоном Кьюбіттом на Бейкер-стрит.

І він коротко виклав інспектору те, що ми й так знаємо.

— Ось переді мною ці кумедні малюнки, які могли б викликати посмішку, якби не виявилися провісниками такої страшної трагедії. Я чудово знаю всі типи тайнопису і сам є автором наукової праці, в якій проаналізував сто шістдесят різних шифрів, однак змушений зізнатися, що цей для мене повна несподіванка. Мета винахідника цієї системи полягала, вочевидь, у тому, щоб приховати, що ці значки є письменами, і видати їх за дитячі малюнки. Але кожен, хто здогадається, що ці значки відповідають літерам, без особливих зусиль розгадає їх, якщо скористається визнаними правилами дешифрування. Перша записка була така коротка, що дала мені можливість зробити лише один правдоподібний висновок, що виявився згодом пра-

вильним. Маю на увазі прапорці. Їх використовують лише для того, щоб відзначати кінці окремих слів. Більше нічого з першої записки я встановити не міг. Був потрібен свіжий матеріал. Відвідавши мене вдруге, пан Гілтон Кьюбітт передав мені три нові записки, з яких остання, цілком імовірно, містила лише одне слово, адже в ній не було прапорців. Дві інші записки починалися, без сумніву, з одного і того ж слова з чотирьох літер. Ось із цього:

Як бачите, воно закінчується тієї ж літерою, що і починається. Тут мене осінила щаслива думка. Листи зазвичай починаються з імені того, кому лист адресовано. Той, хто писав пані Кьюбітт ці послання, був безумовно близько з нею знайомий. Цілком природно, що він називає її просто по імені. А ім'я її складається з чотирьох букв і закінчується тієї ж буквою, який починається: звуть її Ілсі. Таким чином я став власником трьох літер: І, Л і С.

Отже, в двох записках він звертається до пані Кьюбітт на ім'я і, мабуть, чогось вимагає від неї. Чого ж він може від неї вимагати? Чи не хоче він, щоб вона прийшла кудись, де він міг із нею поспілкуватися? Я звернувся до другого слова третьої записки. Ось до цього:

У ньому сім літер: третя буква й остання — І. Я припустив, що слово це «приходь», і відразу отримав ще сім літер: П, Р, И, Х, О, Д, Б. Тоді звернувся до тієї записки, яка складалася всього з одного слова. Як ви знаєте, це слово

з'явилося на дверях комори, на нижній панелі, збоку від попереднього напису. Я припустив, що воно є відповіддю і що його написала пані Кьюбітт. Ось воно:

Підставивши в нього ті літери, які вже знаємо, виходить: ...i...o...и. Що б могла пані Кьюбітт відповісти на його прохання прийти? Раптом я здогадався. Вона відповіла: «Ніколи». Тепер я вже знав стільки літер, що міг повернутися до найпершої записки. Ось вона:

Якщо підставити під цей напис вже відомі нам літери, можна прочитати ...у...сл ...н. Припустимо, що друге слово *тут*. У такому випадку, останнє слово — Слейн. Це прізвище, надзвичайно поширене в Америці. Коротеньке слівце з двох букв, що стоїть перед прізвищем, вочевидь, ім'я. Яке ж ім'я може складатися з двох літер? В Америці поширене ім'я Аб. Тепер залишається встановити тільки перше слово фрази; воно складається всього з однієї букви, і відгадати його неважко: це займенник *я*. Отже, в першому посланні написано: «Я тут. Аб Слейн». Ну, а тепер вже є стільки букв, що я без жодних зусиль можу прочитати і другу записку. У ній написано: «Ілсі, я живу в Елриджа». Мені спало на думку, що «Елридж» — назва садиби або заїзду, в якому живе автор повідомлень.

Інспектор Мартін і я з величезною увагою вислухали докладний і чіткий звіт про те, яким чином мій приятель розгадував таємницю чоловічків у танці.

— Що ж ви зробили далі, сер? — спитав інспектор.

— Позаяк ім'я Аб вживається лише в Америці й оскільки вся справа почалася з того, що з Америки надійшов лист, я мав усі підстави припустити, що цей Аб Слейн — американець. Крім цього, я запідозрив, що за всім цим криється якийсь злочин. Моя підозра виникла з того, що пані Кьюбітт запекло приховувала від чоловіка своє минуле. Я послав телеграму у нью-йоркське поліцейське управління пану Вілсону Гаргріву, котрий не раз користувався моєю поінформованістю лондонського злочинного світу. Я спитав його, хто такий Аб Слейн. Він мені відповів: «Найнебезпечніший бандит у Чикаго». Того вечора, коли я отримав цю відповідь, Гілтон Кьюбітт передав мені останнє послання Слейна. Підставивши під нього вже знайомі літери, я отримав фразу:

«Ілсі готуйся до с...е...ті». Так я дізнався літери *m i p*, які досі мені не траплялися. «Ілсі, готуйся до смерті!» Мерзотник від прохань перейшов до погроз, а я знаю, що у чиказьких бандитів слова не розходяться з ділом. Тому відразу ж поквапився до Норфолка зі своїм приятелем і колегою, доктором Ватсоном, але, на жаль, ми прибули тоді, коли найгірше вже сталося.

— Велика честь — разом із вами розкрити злочин, — м'яко зауважив інспектор. — Однак, сподіваюся, ви дозволите мені сказати вам кілька відвертих слів. Ви відповідаєте тільки перед собою, а я відповідаю перед своїм начальством. Якщо цей Аб Слейн, котрий живе в Елриджа, справді вбивця й якщо він утече, поки я сиджу тут, мені буде непереливки.

— Вам нема потреби турбуватися: він не спробує втекти.

— Звідки ви взяли?

— Втекти — означає зізнатися у своїй провині.

— У такому разі, їдьмо і візьмімо його.

— Він прийде сюди з хвилини на хвилину.

— З якого дива від сюди прийде?

— Бо я йому написав і попросив прийти.

— Все це дуже необачно, пане Голмс! Невже він приїде тому, що ви його попросили? Чи не легше припустити, що ваш лист викличе в ньому підозри і він спробує втекти?

— Все залежить від того, як скласти лист, — зауважив Шерлок. — Якщо не помиляюся, цей джентльмен уже йде до нас власною персоною он тією стежкою.

Доріжкою, що провадила до будинку, прошкував якийсь чоловік. Це був високий, вродливий, смаглявий чоловік у сірому костюмі та крислатому капелюсі, з чорною жорсткою бородою та великим хижим носом. На ходу він махав ціпком і крокував із таким виглядом, ніби все навкруг належить йому. Нарешті пролунав гучний, упевнений дзвінок.

— Раджу, джентльмени, — спокійно зазначив Голмс, — сховатися за двері. Коли маєш справу з такою людиною, треба бути вкрай обережним. Приготуйте кайданки, інспекторе. А розмовляти з ним буду я.

Ціла хвилина минула в тиші — одна з тих, які не забудеш ніколи. Потім двері відчинилися і наш гість зайшов до кімнати. В одну мить Шерлок приставив револьвер до його чола, а Мартін натягнув кайданки на його зап'ястя.

Все було зроблено так швидко та вправно, що наш бранець опинився в неволі ще до того, як помітив нападників. Він якийсь час глипав то на одного, то на другого своїми блискучими чорними очиськами, а потім гірко засміявся:

— Ну, джентльмени, цього разу ви мене спіймали! Тепер уже мені від вас не втекти... Однак мене викликала сюди листом пані Гілтон Кьюбітт... Ні, не кажіть мені, що вона з вами змовилася. Невже вона допомогла вам заманити мене в цю пастку?

— Пані Гілтон Кьюбітт важко поранена та перебуває на межі життя і смерті.

Він голосно зойкнув, і його лемент, сповнений горя, пронісся по всьому будинку.

— Та ви з глузду з'їхали! — заверещав він люто. — Це він поранений, а не вона! Хіба у когось вистачило б духу поранити маленьку Ілсі? Я погрожував їй, хай Бог мене милує, але не торкнувся б жодної волосини на її прекрасній голові. Візьміть свої слова назад, чуєте, жевжикуні! Скажіть, що вона не поранена!

— Її знайшли важко пораненою біля свого мертвого чоловіка.

З глибоким стогоном він опустився на тапчан і затулив руками своє обличчя. Відтак мовчав аж п'ять хвилин. Потім відтулив обличчя й озвався з холодним спокоєм відчаю.

— Мені немає чого приховувати від вас, джентльмени, — сказав він. — Я стріляв у нього, але і він стріляв у мене. Отже, це не можна назвати вбивством. Якщо ж гадаєте, що я спроможний поранити ту жінку, отже, ви не знаєте ні її, ні мене. Жоден чоловік ніколи не кохав жодної жінки так, як я її. Я мав усі права на неї. Вона була мені призначена вже багато років тому. На якій підставі той англієць став поміж нас? Я першим отримав на неї права, і вимагав лише того, що мені належиться.

— Вона розлучилася з вами, коли дізналася, хто ви такий, — суворо сказав Голмс. — Вона втекла з Америки, щоб

сховатися від вас, і вийшла в Англії заміж за поважну людину. Ви погрожували їй, переслідували її, намагалися змусити її покинути чоловіка, котрого вона кохала та поважала, і втекти з вами... Але вона вас боялася та ненавиділа. Ви скінчили тим, що вколошкали цього шляхетного чоловіка та довели його дружину до самогубства. Ось чого ви досягли, пане Слейн, і за це вам доведеться відповісти.

— Якщо Ілсі помре, мені байдуже, що буде зі мною, — зронив американець.

Він розтулив кулак і зиркнув на записку, що лежала на його долоні.

— Послухайте, пане, — видихнув він і його очі недовірко блиснули, — а чи не намагаєтеся ви мене просто залякати? Якщо леді поранена так важко, то хто ж написав цю записку?

Він жбурнув папірець на стіл.

— Її написав я, щоб змусити вас прийти сюди.

— Її написали ви? Та на всій земній кулі немає нікого, крім членів нашої зграї, хто знав би таємницю чоловічків у танці. Як могли ви її написати?

— Те, що винайшла одна людина, може розгадати й інша, — сказав Голмс. — Ось наближається кеб, у якому вас відправлять до Норвічу, пане Слейн. Але у вас є ще можливість трохи виправити заподіяне вами зло. Чи знаєте ви, що пані Гілтон Кьюбітт підозрювали у вбивстві свого чоловіка і що лише моя присутність тут і здобута мною інформація врятували її від цього звинувачення? Ви зобов'язані оголосити на весь світ, що вона ні прямо, ні побічно не винна в цій трагічній смерті.

— Я так і зроблю, — погодився американець. — Бачу, що для мене найкорисніше казати лише правду. Якщо

хочете знати, джентльмени, то я познайомився з цією леді, коли вона була дитиною. Наша чиказька згряя складалася з семи осіб, а батько Ілсі був нашим ватажком. Розумний був старигань наш Патрик! Це він винайшов літери, які всі сприймали за дитячі каракулі, поки вам не пощастило підібрати до них ключа. Ілсі знала про деякі наші справи, але вона терпіти не могла нашого фаху, а позаяк змогла зібрати дешифру власних, зароблених чесною працею грошей, то вислизнула від нас і поїхала до Лондона. Вона була заручена зі мною і вийшла б за мене заміж, якби я змінив професію, але з людьми нашого ремесла вона не бажала мати нічого спільного. Мені пощастило натрапити на її слід лише після того, як вона вийшла заміж за цього англійця. Я написав їй, але відповіді не отримав. Тоді приїхав сюди і, позаяк вона могла не отримати моїх листів, став писати їй на таких предметах, які мали кинутися їй на очі.

Я живу тут уже цілий місяць, оселився на фермі. Кімната, яку орендував, хороша тим, що розташована на нижньому поверсі, й я міг виходити з неї ночами, не привертаючи уваги господарів. Я з усіх сил намагався переманити Ілсі до себе. Знав, що вона читає мої каракулі, бо одного разу вона написала під ними відповідь. Нарешті я втратив терпіння і почав їй погрожувати. Тоді вона прислала мені лист, у якому благала мене поїхати, запевняючи, що її серце буде розбите, якщо її чоловік потрапить у якусь скандальну історію. Вона пообіцяла мені побалакати зі мною через вікно о третій годині ночі, коли її чоловік буде спати, якщо я дам їй слово гонору, що після цього поїду і дам їй спокій.

Розмовляючи зі мною, вона стала пропонувати мені гроші, щоб відкупитися. Я від цього оскаженив, схопив її

за руку та намагався витягнути у вікно. В цю мить прибіг її чоловік із револьвером у руці. Ілсі без свідомості впала на підлогу, і ми залишилися з ним сам на сам. Я також був озброєний і підняв свій револьвер, щоб налякати його й отримати можливість піти. Та він вистрелив і схибив. Я вистрелив майже одночасно з ним, і він звалився на підлогу. Я кинувся навтьоки через сад і почув, як позаду зачинили вікно... Це свята правда, джентльмени, більше я нічого про це не чув, поки до мене не прискакав той хлопчисько із запискою. Прочитавши записку, я побіг сюди та потрапив у ваші руки...

Тим часом до будинку під'їхав кеб, у ньому сиділи два полісмени. Інспектор Мартін підвівся і торкнув заарештованого за плече:

— Час їхати.

— Чи не можна мені перед відходом побачитися з нею?

— Ні, вона досі непритомна... Пане Шерлок Голмс, мені залишається лише сподіватися, що коли мене знову пошлють розслідувати якусь велику справу, то мені знову пощастить працювати разом із вами.

Ми стояли біля вікна та дивилися услід кебові. Обернувшись, я помітив аркуш паперу, залишений злочинцем на столі. Це була записка, яку послав йому Голмс.

— Спробуйте її прочитати, Ватсоне, — всміхнувся сищик.

На ній були намальовані ось такі чоловічки в танці:

— Якщо згадаєте мої пояснення, то побачите, що тут написано: «Приходь негайно». Не сумнівався, що це запро-

шення приведе його сюди, бо він буде переконаний, що, крім пані Кьюбітт, ніхто так писати не вміє. Коротко кажучи, мій любий Ватсоне, цих чоловічків, які настільки довго служили злу, ми змусили врешті-решт послужити й добру... Мені здається, що я виконав свою обіцянку збагатити ваш нотатник. Наш потяг відходить о третій со-рок, і ми прибудемо на Бейкер-стрит якраз до обіду.

Ще кілька слів на закінчення. Американця Аб Слейна зимова сесія суду в Норвічі засудила до смертної кари. Але, взявши до уваги пом'якшуючі обставини і той факт, що Гілтон Кьюбітт вистрелив у нього першим, суд змінив смертну кару каторгою. Про пані Гілтон Кьюбітт знаю лише те, що вона одужала, що вона все ще вдова і присвятила своє життя піклуванню про бідних.

ПРИГОДА З ЧОРНИМ ПІТЕРОМ

Ніколи ще не бачив мого приятеля в такому розквіті духовних і фізичних сил, як 1895 року. Його популярність зростала, а практика розширювалася. З поваги до чужих таємниць не дозволяю собі навіть натякнути на імена тих знаменитостей, котрим траплялося переступати поріг нашої скромної оселі на Бейкер-стрит. Варто зазначити, що Голмс, як і всі видатні художники, працював винятково з любові до мистецтва. Я не чув (крім єдиного випадку з герцогом Голдернессом), аби він вимагав надмірної винагороди за свої безцінні послуги. Сищик був настільки безкорисливий, або настільки незалежний, що не раз відмовляв у своїй допомозі заможним і високопоставленим людям, якщо не знаходив нічого цікавого для себе в розслідуванні їхніх таємниць. Водночас він цілі тижні сумлінно займався справою одного бідолахи, якщо ця справа була настільки загадковою та хвилюючою, що могла захопити його увагу і дала можливість застосувати на практиці його майстерність.

Цього незабутнього 1895 року Голмс зробив цілий ряд цікавих і різноманітних відкриттів, починаючи зі з'ясування причин раптової смерті кардинала Тоски (після на-

стійного особистого прохання святішого папи) і закінчу-ючи арештом злочинця Вілсона. Цей знаменитий тренер канарок був водночас справжньою виразкою лондонського Іст-Енду. Вслід за цими гучними справами вибухнула трагедія у «Вудменс-Лі»: капітан Пітер Кері загинув за жажливих і таємничих обставин. У моїх нотатках про діяльність Шерлока Голмса виникла б велика прогалина, якби в них була відсутня оповідка про цей незвичайний випадок.

Упродовж першого тижня липня мій товариш так часто і настільки надовго виходив із дому, що я збагнув: він має важливі справи. За ці дні кілька разів до нас заходили якісь суворі та свавільні на вигляд люди. Вони питали капітана Безіла. Це переконало мене, що Голмс, приховуючи під однією зі своїх численних личин і під вигаданим прізвищем своє власне грізне ім'я, затіяв якесь нове розслідування. У різних дільницях Лондона у нього було щонайменше п'ять затишних куточків, де він міг змінювати свій вигляд. Шерлок нічого не розповідав мені про цю нову справу, а я не мав звички у нього випитувати. Про те, в якому напрямку працює детектив, він уперше повідомив мені достатньо незвичайним чином.

Якось сищик пішов із дому ще до сніданку. Я тількино сів за стіл, аж раптом він заходить до кімнати, не знімаючи капелюха і тримаючи, немов парасольку, під пахвою величезний гарпун.

— Якого дідька, Голмсе! — вигукнув я. — Невже ви хочете сказати, що швендяли Лондоном із такою от штуkenцією?

— Ні, я лише їздив до м'ясника.

— До м'ясника?

— А тепер повертаюся додому з неабияким апетитом. Знаєте, наскільки корисні фізичні вправи до сніданку? Але, могу закластися, ви ні за що не вгадаєте, які саме вправи я робив.

— Навіть не сподівайтесь.

Голмс зареготав і налив собі кави.

— Зазирали б ви в задню кімнату крамниці Аллардайса, то побачили б: зі стелі звисає свиняча туша, а якийсь джентльмен, знявши піджак, люто намагається проткнути її ось цим знаряддям. Цей джентльмен — я. І, на жаль, виявилось, що в мене з одного удару нічого не вийшло. Не хочете спробувати самі?

— Ні за що на світі. А з якого дива ви цим займалися?

— Мені здається, що це має прямий стосунок до загадкової історії у «Вудменс-Лі»... А, Гопкінс, я отримав вашу телеграму вчора ввечері і чекав на вас. Заходьте, зараз будемо снідати.

До нас увійшов худорлявий моторний чоловічок років тридцяти. На ньому був скромний вовняний костюм, але його виправка свідчила про те, що він звик носити військовий однострій. Я відразу впізнав Стенлі Гопкінса, молодого інспектора поліції, котрого, на думку Голмса, чекало велике майбутнє. Той, своєю чергою, вважав себе учнем знаменитого детектива та захоплювався його науковою методикою.

Обличчя Гопкінса було понурим, він сів у крісло з виглядом глибокого смутку.

— Дякую, сер, я вже снідав. Я ночував у місті, бо приїхав сюди для реляції.

— І про що ж вам довелося рапортувати?

— Про невдачу, сер, про повний крах.

— Ви не зрушили з місця?

— Ні.

— Невже? Вочевидь, доведеться зайнятися цією справою мені.

— Заради бога, благаю вас, пане Голмс! Мені вперше доручили таку важливу справу, а я не спроможний із нею впоратися. Зжальтесь і допоможіть!

— Гаразд. Якраз уважно ознайомився з усіма подробицями слідства. До речі, що ви думаєте з приводу кисета з тютюном, знайденого на місці злочину? Чи не в ньому ключ до цієї справи?

Гопкінс, здавалося, здивувався:

— Кисет належав убитому, сер. Там усередині є його ініціали. Виготовлений із тюленьчої шкіри, але ж покійний багато років полював на цих тварин.

— Але ж при ньому не знайшли люльки.

— Атож, сер, люльку ми не знайшли — він справді мало курив. Утім, міг тримати тютюн і для друзів.

— Безумовно. Я лише тому згадав про це, що якби я особисто розслідував цей випадок, то саме з кисета почав би свої пошуки. Однак мій колега, доктор Ватсон, не знає цієї історії, і я також радо повторно вислухаю її. Розкажіть нам коротко найістотніше.

Стенлі Гопкінс витягнув із кишені вузьку полосу паперу:

— Маю в розпорядженні певну інформацію про життя покійного капітана Пітера Кері. Народився 1845-го, отже, йому було п'ятдесят років. Він вважався одним із найвідважніших і найуспішніших мисливців на тюленів і китів. 1883-го командував паровим мисливським кораблем «Морський єдиноріг» із Данді. Того ж року здійснив

ряд вдалих рейсів, а наступного — подав у відставку. Потім кілька років мандрував і, нарешті, купив собі невелику садибу «Вудменс-Лі» біля Форест-Роу, що в Сассексі. Там прожив шість років і помер рівно тиждень тому.

Він вирізнявся великими дивацтвами. У побуті цей мовчазний і похмурий чоловік був суворим пуританином. Його сім'я складалася з дружини та двадцятирічної доньки. Будинок обслуговували дві дівчини. Служниці часто змінювалися, бо життя там було нелегке, а часом ставало просто нестерпним. Кері добряче пиячив, і, коли він впадав у запій, то ставав злим, як чорт. Якось він серед ночі виштовхав із будинку дружину та доньку та з кулаками гонявся за ними по всьому парку. А вони так верещали, що аж у сусідньому селі жителі прокидалися від їхнього лементу.

Одного разу його потягнули до суду за те, що побив старого священика, котрий намагався вправити йому клепки. Коротше кажучи, пане Голмс, важко знайти людину, небезпечнішу за Пітера Кері. Я чув, що такий він був і тоді, коли командував кораблем. У середовищі моряків його називали Чорним Пітером — не лише за смугле обличчя та величезну чорну бороду, а й за його навіжений норів, із якого скаженіло його оточення. Годі й казати, що всі сусіди ненавиділи й уникали його. Я не чув жодного слова жалю з приводу жахливого кінця цього чоловіка.

Ви, пане Голмс, безумовно, читали в протоколі слідства про «каюту» цього чоловіка, але ваш колега, можливо, нічого про неї не чув. Неподалік від будинку капітан збудував собі дерев'яний флігель, який постійно називав «каютою», там він і ночував. Це була маленька, однокімнатна халупка розміром шістнадцять на десять футів; ключ

від неї тримав у своїй кишені, сам стелив собі постіль, сам прибирав кімнату і нікому не дозволяв переступати її поріг. У двох стінах цього будиночка прорубали по невеликому вікно. Обидва ілюмінатори були завжди завішені та ніколи не відкривалися, один із них виходить на шлях. Траплялося, що в будиночку цілу ніч світилося, і перехожі з подивом питали, що ж там Чорний Пітер робить? Саме це вікно, пане Голмс, і дозволило нам встановити під час слідства певні цікаві подробиці.

Пригадуєте, що муляр Слейтер, котрий ішов із Форест-Роу близько першої години ночі за дві доби до вбивства, зупинився біля маєтку капітана та поглянув на квадрат світла, що виднівся крізь дерева. Він присягається, що на фіранці ясно позначалася тінь чоловічого профілю, але це був не Пітер Кері, котрого він добре знав. Це був також бородань, але його борода була коротка та стирчала інакше, ніж у капітана. Так стверджує муляр. Утім, мушу сказати, що до цього він дві години пиячив у шинку, та й відстань від дороги до вікна нівроку. Крім цього, його свідчення стосуються понеділка, а вбивство скоїли в середу.

У вівторок Пітер Кері перебував у дуже огидному стані. Він був п'яний, як чіп і, як дикий звір, лютий і небезпечний. Вештався навколо будинку, і жінки, почувши його голос, замкнулися в будинку. Пізно ввечері він подався у свою хатинку. Його донька спала з відчиненим вікном. Близько другої години ночі страшний зойк долинув із боку «каюти». Дівчина не надала цьому значення, бо захмелілий капітан часто кричав і лаявся. Піднявшись о сьомій годині ранку, одна зі служниць помітила, що двері хатинки відчинені навстіж, але господар так усіх залякав, що до

самого полудня ніхто не наважувався зайти до нього. Зазирнувши у відчинені двері, домашні побачили жахливе видовище і, бліді від страху, кинулися навтьоки до села. За годину я був на місці й узявся за розслідування. Нерви маю міцні, ви це знаєте, пане Голмс, але слово честі — мене аж затрясло, коли зайшов у цю хатинку. Там усе гуділо, як фісгармонія, від гнойових мух, що налетіли туди хмарами, а підлога та стіни нагадували бійню. Капітан називав своє приміщення каютою, і справді вона нагадувала таку: ввійдеш туди, і здається, що опинився на борту корабля. В одному кінці кімнати — ліжко, поруч — корабельна скриня, на стінах — морські мапи, світлина «Морського єдинорога», стосик корабельних журналів на полиці — все точно, як і годиться в капітанській каюті. І посеред усього цього капітан власною персоною — обличчя спотворене, як у грішника, котрого замучили пекельні муки, а велика чорно-сива борода стирчала дибки в час передсмертної агонії. Широкі груди пробив сталевий гарпун. Він пройшов наскрізь і глибоко застряг у дерев'яній стіні. Капітан був прип'ятий до стіни, немов жук, проштрикнутий шпилькою до картону. Звісно, він спустив дух тієї самої миті, коли зойкнув. Я знаю вашу методику, сер, тому негайно взявся її застосовувати. Не дозволивши нічого чіпати, я дуже ретельно оглянув землю зовні та підлогу в кімнаті. Але жодних слідів не було.

— Хочете сказати, що ви їх не помітили?

— Запевняю вас, сер, їх там не було.

— Любий мій Гопкінсе, я розслідував прірву злочинів, але жодного разу не зустрічав ще злочинця з крилами. Якщо злочинець стоїть на ногах, він неодмінно залишить якийсь слід, щось зачепить або зрушить. І фахівець, кот-

рий освоїв наукову методику розшуку, неодмінно виявить навіть незначну зміну в розташуванні навколишніх речей. Не можу повірити, щоб у цій залитій кров'ю кімнаті не залишилося слідів, які могли б допомогти нам знайти злочинця... Втім, із протоколу слідства бачу, що на деякі речі ви навіть не зволили звернути уваги.

Молодий інспектор насупився, уїдливе зауваження Голмса зачепило його за живе.

— Нерозумно я зробив, пане Голмс, що не покликав вас негайно ж, — виправдовувався він. — Однак тепер уже нічим не зарадиш. Атож, у кімнаті було кілька предметів, які заслуговували особливої уваги. Наприклад, гарпун, яким вколошкали капітана. Хтось зняв цей гарпун зі стіни. Бо два гарпуни висять на своїх гаках, а третій гак порожній. На ручці є напис: «Пароплав «Морський єдиноріг», Данді». Це, либонь, свідчить про те, що злочин було скоєно в нападі люті і що вбивця схопив перше-ліпше, що трапилося під руку. А те, що Кері був повністю одягнений, хоча вбивство й сталося о другій годині ночі, наводить на думку, що у нього було побачення з убивцею. Про це свідчить і те, що на столі знайшли пляшку рому і дві брудних склянки.

— Аякже, — підтвердив Голмс, — мабуть, обидва ваші висновки можна прийняти. А в кімнаті знайшлися інші міцні напої?

— Ще б пак, на скрині стояла таця, а на ній карафки з коньяком та віскі. Але це не має значення. Адже карафки були повні, отже, до них не торкалися.

— Все одно їхня наявність має певне значення, — сказав Голмс. — Які ж іще предмети, по-вашому, мають стосунок до справи?

— На столі лежав той кисет із тютюном.

— Де саме?

— Посеред столу. Він зроблений із грубої та жорсткої тюленьчої шкіри та зав'язаний шкіряним ремінцем. Усередині є літери *П. К.* У кисеті було приблизно півунції міцного тютюну, який курять моряки.

— Чудово. Щось іще?

Стенлі Гопкінс витягнув із кишені нотатника в жовтувато-сірій палітурці, жорсткій і пошарпаній, сторінки якого пожовкли та вицвіли. На першій сторінці стояли ініціали *Д. Г. Н.* і дата — 1883.

Голмс поклав книжку на стіл і взявся розглядати її з властивою йому ретельністю, в той час, як Гопкінс і я зиркали через його плече. На другій сторінці ми побачили літери *К. Т. З.*, далі на двох-трьох сторінках — суцільні цифри. На інших сторінках були слова *Аргентина, Коста-Рика, Сан-Пауло* і знову стовпчики цифр і якихось позначок.

— Що думаєте про ці записи? — поцікавився Шерлок.

— Мабуть, це опис біржових акцій. Вочевидь, *Д. Г. Н.* — ініціали маклера, а *К. Т. З.*, можливо, його клієнт.

— Або «Канадська Тихоокеанська залізниця», — докинув Голмс.

Стенлі Гопкінс пробурмотів прокляття і луснув себе кулаком по коліні.

— Який я телепень! — вигукнув він. — Певна річ, ви вцілили в яблучко. Тепер нам залишається розшифрувати значення літер *Д. Г. Н.* Я вже переглянув старі біржові реєстри за 1883 рік, але не знайшов жодного біржового маклера з такими ініціалами. І все ж я на правильному шляху. Адже, пане Голмс, цілком може виявитися, що це

ініціали того чоловіка, котрий приходив уночі до капітана, тобто іншими словами, вбивці? А ця книжечка, в якій зазначено стільки цінних паперів, можливо, й розкриє нам мотиви злочину.

По обличчю Голмса було видно, що він захоплений зненацька цим новим відкриттям.

— Змушений визнати справедливість ваших висновків, — погодився він. — Мабуть, ця книжка, про яку нічого не сказано в протоколі слідства, дещо змінює мої гіпотези. В обґрунтованій версії цього злочину для неї немає місця. А ви намагалися розшукати власників цінних паперів, згаданих тут?

— Еге ж. Я звернувся в різні офіси із запитами, з'ясувалося, що це акції південноамериканських підприємств. Боюся, що отримаю відповідь лише за кілька тижнів.

Голмс продовжував розглядати палітурку нотатника в збільшувальне скло.

— Тут, без сумніву, є пляма, — зауважив він.

— Атож, сер, це сліди крові. Я ж казав, що підняв книжку з підлоги.

— Кривава пляма була згори чи знизу?

— З того боку, що прилягав до підлоги.

— Отже, блокнот упав на підлогу вже після вбивства.

— Згоден, пане Голмс. Гадаю, що вбивця впустив його, коли втікав. Нотатник лежав біля самих дверей.

— Ймовірно, жодних із цих цінних паперів серед майна покійного не знайшли?

— Ні, сер.

— Маєте підстави передбачати пограбування?

— Ні, сер. Адже нічого не вкрали.

— З біса цікавий випадок! Там був ще й ніж, чи не так?

— Ніж залишився у піхвах, його не встигли вихопити. Він лежав біля ніг убитого. Пані Кері каже, що це ніж її чоловіка.

Шерлок задумався.

— Гарзд, — сказав він. — Гадаю, що мені доведеться з'їздити туди та поглянути.

Стенлі Гопкінс зрадів:

— Дякую, сер! Це зніме з мене важкий тягар.

Голмс погрозив інспектору пальцем.

— Усе було б набагато простіше тиждень тому, — мовив він. — Але навіть зараз моя поїздка може принести користь. Ватсоне, якщо ви не маєте багато роботи, я був би дуже радий з'їздити разом із вами. Викличте карету, Гопкінсе, ми вирушаємо до Форест-Роу за чверть години.

Зійшовши з потяга на маленькій станції, ми їхали ще кілька миль перелісками, уцілілими від того величезного великого бору, який колись стримував вторгнення саксів. Цей неприступний край упродовж шістдесяти років слугував бастионом Британії. Великі його ділянки були вирубані, тому що тут виникли перші в країні чавуноплавильні заводи, а для плавки руди знадобився ліс. Тепер промисловість перемістилася в багатші райони Півночі, і лише ці поріділі гаї та величезні борозни на землі нагадували про минуле. У прогалині на зеленому схилі пагорба стояв довгий будинок із необтесаного каменю, до нього провадила звивиста доріжка, що миготіла серед полів. Близьче до дороги, оточений із трьох сторін кущами, розмістився маленький флігель, обернений до нас вікном і дверима. Тут і сталося вбивство.

Стенлі Гопкінс спочатку повів нас до обійстя, де репрезентував похмурій сивій жінці — вдові вбитого. Висна-

жене обличчя, глибокі зморшки та сповнений жаху погляд запалих очей із почервонілими повіками свідчили про те, що вона мала роки страждань і гірких образ. Її донька, бліда білява юнка, зухвало блискаючи очима, заявила, що вона радіє смерті батька та благословляє руку, що завдала йому смертельного удару.

Пітер Кері створив удома страшну, гнітючу атмосферу, і нам стало легше, коли ми знову опинилися на свіжому повітрі та пішли стежкою, протоптаною через поле покійним капітаном.

Флігель виявився найпростішою дерев'яною спорудою з легким дахом і двома вікнами: одне розташувалося біля дверей, а друге — у протилежній стіні. Стенлі Гопкінс витягнув ключа з кишень та нагнувся до замка. Раптом він зупинився і на його обличчі відбилися напружена увага та подив.

— Замок хотіли зламати, — зронив він.

У цьому не було жодних сумнівів. Двері були подряпані, і білі подряпини чітко виділялися на фарбі, ніби їх щойно начеркали. Голмс оглянув вікно.

— І вікно хтось пробував відчинити, але не зміг. Далі, недосвідчений злодій.

— Це дуже дивно, — зауважив інспектор. — Можу заприсягтися, що вчора ввечері цих подряпин не було.

— Може, хтось із села приходив? — припустив я.

— Ні, не схоже. Мало хто зважиться ступити на подвір'я садиби, а вже ламати «каюту» — таких сміливців немає. А ви що думаєте, пане Голмс?

— Гадаю, що нам пощастило.

— Вважаєте, той хтось прийде знову?

— Дуже можливо. Він спробував відчинити двері критим складаним ножом. Та не вдалося. Що йому залишається тепер?

— Повернутися наступної ночі з більш годящим інструментом.

— Правильно. Нерозумно буде не підстерегти його. А поки що дозвольте мені оглянути «каюту» всередині.

Сліди трагедії були вже знищені, але меблі в маленькій кімнатці все ще стояли так само, як і в ніч убивства. Впродовж двох годин Голмс дуже уважно оглядав по черзі кожен предмет, але по його обличчю було видно, що пошуки безуспішні. Тільки раз він перервав своє копітке дослідження:

— Ви брали щось із цієї полиці, Гопкінсе?

— Ні, я нічого не чіпав.

— Звідси щось забрали: в цьому кутку полиці пилу менше. Можливо, тут лежала книга, а може, коробка... Мабуть, більше мені тут робити нічого. Ходімо прогулятися в цих чудових гаях, Ватсоне, помилуємося на птахів і на квіти. Зустрінемося з вами тут пізніше, Гопкінсе. Може, вдасться ближче познайомитися з джентльменом, котрий заходив сюди цієї ночі.

Опівночі ми влаштували засідку. Гопкінс хотів залишити двері хатини відчиненими, але Голмс остерігався, що це налякає незнайомця. Замок був настільки нескладний, що його можна було відкрити будь-яким міцнішим ножем. Голмс запропонував також, аби ми засіли не всередині хатини, а зовні, в кущах, які росли під другим вікном. Таким чином нам вдалося б простежити за незнайомцем, якщо він засвітить свічку всередині, і дізнатися мету його приходу.

Настало тривале болісне очікування, нервові тремтіння охопило нас. Так тремтить мисливець, підстерігаючи

біля водопою спраглого звіра. Який хижак підкрадеться сюди з темряви? Лютий тигр, якого можна здолати лише у важкій боротьбі з його лискучими іклами та кігтями, чи боягузливий шакал, небезпечний лише для слабких і беззахисних?

У суцільній мовчанці ми зачалися в кущах. Спочатку до нас ще долинали кроки запізнілих перехожих і голоси із села, але потроху ці звуки завмерли. Нарешті настала повна тиша. Тільки бій годинника на далекій церкві сповіщав про те, що час не стоїть, та невеликий дощ шарудів і шепотів у листі, що слугувало нам дахом.

Вдарило пів на третю: настав найтемніший досвітній час. Раптом ми сіпнулися, коли почули тихий, але виразний скрип хвіртки. Доріжкою хтось крався. Потім знову настала довга тиша. Я вже було подумав, що це даремна тривога, аж раптом позаду, за хатиною, почулися обережні кроки, а за мить — брязкіт і скрегіт металу. Хтось намагався зламати замок! Цього разу він діяв вправніше або інструмент у нього був дещо кращий — незабаром почувся тріск, і петлі дверей заскрипіли. Потім чиркнув сірник, і наступної миті рівне світло лоївки осяяло інтер'єр хатинки. Крізь тоненькі фіранки ми бачили все, що відбувалося всередині.

Нічний відвідувач був худорлявий, хворобливий на вигляд молодик. Чорні вусики відтіняли мертвотну блідість його обличчя. Йому, либонь, було трохи більше за двадцять. Я ще жодного разу не бачив людини, котра перебувала б у такому жалюгідному стані: зуби його стукотіли від страху, він тремтів усім тілом. Був одягнений як джентльмен: норфолкська куртка, короткі спортивні штани, на голові суконна кепка. Ми бачили, як він зляка-

но озирався навсбіч. Потім поставив свічку на стіл і зник в одному із закутків. Звідти повернувся з великою книжкою — з одним із тих корабельних журналів, ціла купа яких стояла на полиці. Нахилившись над столом, він шпарко гортав сторінки, поки не натрапив на запис, який шукав. Тоді гнівно втелющив кулаком по журналу, поставив його на місце і загасив світло.

Не встиг прибулець повернутися до виходу, як Гопкінс ухопив його за комір. Я почув гучний зойк жаху: крадій второпав, що його впіймали. Свічку знову запалили. Нещасний бранець тремтів і корчився в руках сищика.

— Ну, шановний, — заявив Стенлі Гопкінс, — хто ви такий і якого біса тут робите?

Юнак узяв себе в руки та намагався здаватися спокійним.

— Ви, вочевидь, детектив? — перепитав він. — І гадаєте, що я маю стосунок до смерті капітана Пітера Кері? Запевняю, що я в цьому не винен.

— Це дасться чути, — відказав Гопкінс. — Насамперед ваше ім'я.

— Джон Гоплі Неліген.

Я помітив, що Голмс і Гопкінс обмінялися поглядами.

— А що робите тут?

— Можемо розмовляти конфіденційно?

— Аж ніяк!

— У такому разі немає про що говорити.

— Якщо не будете, дістанеться вам на суді.

Юнак сіпнувся.

— Ну що ж, тоді скажу, — промовив він. — Чому б не сказати? Але мені огидна навіть думка, що цей старий ганебний вчинок знову спливе на поверхню! Ви колись чули про Давсона та Нелігена?

По обличчю Гопкінса я втямив, що він про це ні гу-гу, але Голмс стрепенувся:

— Маєте на увазі власників Західного банку? Вони втратили мільйони, змусили збанкрутувати половину Корнуольського графства. Після цього Неліген зник.

— Саме так. Неліген — мій батько.

Нарешті щось стало прояснюватися. Але все ж ціла прірва лежала між банкіром-утікачем і капітаном Пітером Кері, котрого прибили до стіни його ж власним гарпуном. І ми уважно продовжили слухати розповідь цього молодика.

— Банкрутство фактично торкнулося лише мого батька, бо Давсон відійшов від справ раніше. Мені тоді виповнилося всього десять років, але я був достатньо дорослий і відчував всю ганьбу і жах того, що сталося. Люди подекували, що мій батько начебто вкрав усі цінні папери та наживав п'ятами. Це не правда. Батечко твердо вірив, що якщо йому дадуть час реалізувати їх, усе обійдеться і він повністю розплатиться з усіма вкладниками. Він поплив до Норвегії на маленькій яхті, якраз напередодні, коли віддали наказ про його арешт. Пам'ятаю останню ніч, коли він прощався з моєю матір'ю. Він залишив нам опис тих цінних паперів, які взяв із собою. Присягався, що відбілить своє добре ім'я і що жоден із його довірительів не постраждає. З того часу ми більше про нього не чули. Зникли і яхта, і він. Ми з матір'ю були впевнені, що він спочиває на морському дні. Є у нас один вірний приятель, чоловік, котрий має зв'язки. Саме він нещодавно дізнався, що певні цінні папери, що були у батька, знову з'явилися на Лондонській біржі. Можете собі уявити наше здивування! Я витратив кілька місяців

на те, щоб простежити їхній шлях, зазнав безліч невдач і нарешті встановив, що їх продавав капітан Пітер Кері, власник цієї халупи.

Природно, я став розпитувати про нього. Дізнався, що він командував китобійним судном, яке поверталось з полярних морів якраз у той час, коли мій батько плив до Норвегії. Осінь тоді була лиха, на морі вирували шторми. Батькову яхту, ймовірно, віднесло на північ, де її й зустрів корабель капітана Пітера Кері. Якщо це так, то куди ж зник мій батько? У будь-якому разі, якби Пітер Кері допоміг мені з'ясувати, як ці цінні папери потрапили на ринок, я довів би, що мій батько не продавав їх і що він узяв їх із собою без будь-якої корисливої мети.

Я приїхав до Сассексу, щоб зустрітися з капітаном, але він узяв і загинув страшною смертю. У протоколі слідства я прочитав опис його «каюти». Згадувалося, між іншим, що там є його старі корабельні журнали. Мені спало на гадку, що якби пощастило прочитати в одному з цих журналів, що відбувалося в серпні 1883 року на борту «Морського єдинорога», то я б дізнався і про загадкову долю мого батька. Минулої ночі я спробував дістатися до цих журналів, але не зміг відімкнути двері. Сьогодні моя спроба була успішнішою, але виявилось, що сторінки, які стосуються того місяця, видерли. Тут ви мене і схопили.

— Це все? — уточнив Гопкінс.

— Звісно, — очі юнака забігали при цих словах.

— Вам більше немає чого сказати?

Той вагався:

— Нічого.

— Ви тут не були до вчорашньої ночі?

— Ні.

— А як ви поясните ось *це*? — вигукнув Гопкінс, простягаючи йому злочасний нотатник із ініціалами нашого бранця на першій сторінці та кривавою плямою на палітурці.

Нещасний занепав духом. Він затулив обличчя руками і знову затремтів.

— Звідки ж ви його взяли? — простогнав він. — А я й не знав... Думав, що загубив у готелі.

— Годі! — суворо звелів Гопкінс. — Якщо маєте що сказати, то скажете це на суді. А тепер ходімо зі мною до поліції... Ну, пане Голмс, я дуже вдячний вам і вашому колезі за те, що прийшли сюди мені допомогти. Як з'ясувалося, у вашій присутності не було потреби. Я довів би справу до кінця і без вас, але все одно дуже вдячний. Для вас зарезервували номери в готелі «Бремблеті», і ми можемо піти до селища разом.

— Ну, Ватсоне, що про все це думаєте? — спитав Голмс, коли наступного ранку ми їхали назад.

— Бачу, що ви невдоволені.

— О ні, мій любий Ватсоне, я цілком задоволений. Але водночас не можу похвалити Стенлі Гопкінса. Його методи зовсім до нічого. Я в ньому розчарувався, бо очікував більшого. Завжди можливе альтернативне вирішення завдання, і його треба знайти. Це перше правило кримінального розслідування.

— Яке ж тут можливе альтернативне рішення?

— Те, що лежить в основі мого власного розслідування. Може статися, що воно нічого і не дасть, не можу сказати, але пройду цей шлях до кінця.

На Бейкер-стрит Голмса чекало кілька листів. Він схопив один із них, відкрив і переможно засміявся.

— Чудово, Ватсоне! Альтернативне рішення назриває. Маєте телеграфні бланки? Напишіть для мене кілька телеграм, будь ласка: «Самнеру, пароплавному агенту, Реткліфф-гайвей. Пошліть трьох осіб, відправка завтра десята ранку. Безіл». Це моє ім'я в тих колах. Друга: «Інспектору Стенлі Гопкінсу. Лорд-стрит, 46, Брикстон. Приїжджайте завтра пів на десяту снідати. Важливо. Телеграфуйте, якщо не можете. Шерлок Голмс». Так от, Ватсоне, ця чортівня переслідувала мене аж десять днів, тепер хочу покінчити з нею. Завтра, сподіваюся, ми розв'яжемо цю справу — і цього разу назавжди.

Точно в зазначений час з'явився інспектор Стенлі Гопкінс, і ми всі приступили до чудового сніданку, який нам приготувала пані Гадсон. Молодий детектив аж не тямився від своєї удачі.

— То ви справді впевнені, що ваше пояснення правильне? — звернувся до нього Голмс.

— Ще б пак! Випадок цілком ясний.

— А мені здається, що ця справа ще не закінчена.

— Ви мене дивуєте, пане Голмс! Чого ж іще можна хотіти?

— Хіба ваше пояснення охоплює всі аспекти справи?

— Без сумніву. Я дізнався, що молодий Неліген прибув до готелю «Бремблеті» в день, коли був скоєний злочин. Він приїхав нібито для гри в гольф. Його номер містився на першому поверсі, і він міг піти, коли йому заманеться. Тієї самої ночі він пішов до «Вудменс-Лі», зустрівся в хатинці з Пітером Кері, посварився з ним і закатрупив його гарпуном. Потім, злякавшись, що накоїв, утік із хатинки та загубив нотатника. А приніс його тому, що хотів розпитати Пітера Кері про ті цінні папери.

Ви, мабуть, помітили, що деякі з них у списку позначені хрестиками? Це ті, що з'явилися на Лондонській біржі. Але більшість їх, вочевидь, залишалися ще у Кері. Молодий Неліген, за його зізнанням, мріяв заволодіти ними, щоб виплатити батькові борги. Якийсь час після вбивства він не наважувався підходити до хатинки, та нарешті зважився, щоб роздобути потрібну йому інформацію. Просто і ясно, чи не так?

Голмс усміхнувся та похитав головою.

— Бачу у вашій версії один недолік, Гопкінсе: вона безглузда. Ви пробували проткнути тіло гарпуном? Ні? Так от, любий сер, вам доведеться звернути особливу увагу на цю деталь. Мій колега Ватсон міг би вам розповісти, як я вправлявся в цьому цілий ранок. Це не так легко, тут потрібна дужа та натренована рука. А удар капітану було завдано з такою силою, що гарпун глибоко застряг у стіну, пронизавши його тіло наскрізь. Чи можна припустити, що цей кволий юнак здатен завдати такого страшного удару? І що саме він — той, хто пізно вночі пив ром із Чорним Пітером? І що це саме його профіль бачили на фіранці за два дні до того? Ні, ні, Гопкінсе, нам доведеться пошукати декого страшнішого.

Під час цієї промови Голмса обличчя правоохоронця все більше і більше витягувалося. Його розрахунки та надії валилися, але сищик не здавався без боротьби.

— Ви не можете заперечувати, пане Голмс, що Неліген був там тієї ночі. Явний доказ цього — блокнот. Вважаю, що для суду цього буде достатньо, нехай навіть і є там, на вашу думку, слабке місце. Але найголовніше, пане Голмс, що злочинця вже затримали. А вашого «страшидла» щось не бачу.

— Я схильний думати, що він зараз підіймається нашими сходами, — спокійно зауважив Голмс. — Мені здається, Ватсоне, вам краще тримати свій револьвер напоготові.

Шерлок піднявся і поклав списаний аркуш паперу на столик, що стояв неподалік.

— Тепер ми готові, — додав він.

Почулися грубі голоси, а потім пані Гадсон відчинила двері та повідомила, що троє чоловіків питають капітана Безіла.

— Впустіть їх по одному, — дозволив Голмс.

Першим увійшов маленький, круглий чоловічок із рум'яними щічками та пишними сивими бакенбардами. Шерлок сягнув до кишені по листа.

— Ваше ім'я? — спитав він.

— Джеймс Ланкастер.

— Даруйте, пане Ланкастер, але вакансія вже зайнята. Візьміть півсоверена за клопоти. Зайдіть он у ту кімнату і зачекайте, будь ласка, кілька хвилин.

Другий був високий висохлий чолов'яга з гладко прилизаним волоссям і хворобливим кольором обличчя. Його звали Г'ю Петтінс. Він також отримав відкоша, півсоверена і наказ чекати.

У третього відвідувача була помітна зовнішність. Його люте, бульдоже обличчя обросло скуйовдженим волоссям і бородою, а з-під жорстких, густо навислих брів блимали сміливі темні очі. Він привітався і стояв у позі моряка, мнучи в руках свою кепку.

— Ваше ім'я? — поцікавився Голмс.

— Патрик Кейрнс.

— Гарпунник?

— Атож, сер. Двадцять шість рейсів.

- З Данді, здається?
- Авжеж, сер.
- Чи погоджуєтеся піти з експедиційним кораблем?
- Ще б пак, сер. А яка платня?
- Вісім фунтів на місяць. Могли б вирушити негайно?
- Як тільки отримаю спорядження.
- Маєте папери?
- Аякже, сер.

Він витягнув із кишені в'язку пошарпаних і засмальцьованих документів. Голмс переглянув їх і повернув.

— Якраз така людина мені й потрібна, — заявив він. — Ось контракт на цьому столі. Підпишіть і справа залагоджена.

Моряк перевальцем пройшовся кімнатою й узявся за перо.

— Тут підписати? — спитав він, зігнувшись до столу.

Голмс схилився над його плечем і простягнув руки поверх його шиї.

— Тепер усе гаразд, — сказав він.

Я почув клацання сталі та ревіння розлюченого бика. Тієї ж миті Шерлок і моряк зчепилися та покотилися по підлозі. Останній мав неймовірну силу: навіть у кайданках, які Голмс так спритно одягнув йому на руки, він міг би здолати мого приятеля. Але ми з Гопкінсом кинулися на допомогу. І тільки коли холодне дуло револьвера притулили до скроні прибульця, він нарешті збагнув, що опір даремний. Ми зв'язали зайді ноги мотузкою та підняли з підлоги, захекавшись від боротьби.

— Маю вибачитися перед вами, Гопкінсе, — мовив Шерлок Голмс, — яйця на рідко, боюся, вже захололи. Але, гадаю, такий успішний кінець слідства додасть вам апетиту?

Стенлі Гопкінс аж онімів від подиву.

— Що тут скажеш, пане Голмс! — нарешті кинув він, болісно почервонівши. — Либонь, я із самого початку вас недооцінив. Не можна було ні на хвилину забувати, що ви вчитель, а я — всього лише учень. Навіть тепер, бачачи вашу роботу, я все одно не розумію, як ви це зробили і що це означає.

— Гаразд, гаразд, — змилюстивився Голмс, — ми всі вчимося на власних помилках. Ось тепер ви вже твердо затямте, що не можна залишати поза увагою альтернативне рішення. Ви були так поглинені молодим Неліґеном, що навіть не згадали про Патрика Кейрнса. А це він справжній убивця Пітера Кері.

Хрипкий голос моряка перебив його:

— Послухайте, пане! Я не скаржуся, що ви так брутально обійшлися зі мною, але буде краще називати речі своїми іменами. Ви кажете: «вбивця Пітера Кері». А я заявляю, що був змушений його вбити. Це далеко не одне й те саме. Може, ви не повірите? Може, гадаєте, я плещу язиком?

— Зовсім ні, — відповів Голмс. — Ми охоче вислухаємо все, що ви маєте сказати.

— Буду говорити недовго, і, присягаюся Господом, що кожне моє слово — правда. Я знав Чорного Пітера, і коли він узявся за ніж, я схопив гарпун, бо розумів, що в живих залишиться лише хтось один. Так він і помер. Може, це і називається вбивством. Мені байдуже, як вмирати, однак мені більше подобається віддати Богові душу з мотузкою на шиї, ніж із ножем Чорного Пітера в серці.

— Як ви опинилися в його будинку? — спитав Голмс.

— Розповім усе по порядку. Лише дозвольте сісти, так легше буде балакати. Ця історія почалася в серпні 1883 ро-

ку. Пітер Кері був власником «Морського єдинорога», а я у нього — запасним гарпунником. Ми вибралися з торосів і йшли додому. Зустрічний вітер теліпав нами, а шторм не вгамовувався цілий тиждень. Раптом натикаємося на маленький кораблик, що дрейфував на північ. З екіпажу лише одна людина, та й той не моряк. Решта команди цього кораблика вирішила, що він піде на дно, сіли в шлюпку та подалися до норвезького берегу. І мабуть, всі, як один потонули. Так от, цього чоловічка ми взяли до себе на борт. Вони з капітаном довго спілкувалися в каюті. Весь багаж чужинця, прийнятий до нас на борт, складався з однієї бляшанки. Наскільки я знаю, імені цього чоловіка жодного разу ніхто не назвав. А наступної ночі він зник, ніби його й зовсім не було. Базикали, ніби він або сам кинувся в воду, або впав за борт — тієї ночі вибухнула потужна буря. Тільки одна особа знала, що з ним сталося, — я. Бо глупої темної ночі, за два дні до того, як ми минули маяки Шотландських островів, я на власні очі бачив, як капітан вхопив його за ноги і скинув у море.

Я ж про це ані пари з вуст. Вирішив подивитися, що буде далі. Ми прибули до Шотландії. Про цю справу ніхто не згадував, та й ніхто ні про що не питав. Загинула людина випадково, нікому це не цікаво. Незабаром Пітер Кері пішов на пенсію, і тільки через багато років мені вдалося дізнатися, де він оселився. Я збагнув, що він узяв гріх на душу заради тієї бляшанки. Ну, думаю, тепер він мені заплатить сповна, щоб я тримав язика за зубами. Від одного моряка, котрий зустрів його в Лондоні, я дізнався, що він живе тут, і приїхав, щоб вичавити з нього дещицю. Першої ночі він тримався зважено: пообіцяв

мені таку суму, що я на все життя міг би позбутися моря. Остаточо ми мали домовитися через дві ночі. Я прийшов: бачу, він уже наливався і настрій має найогидніший. Ми сіли, хильнули, погомоніли про старі часи. Чим більше він пив, тим менше мені подобався вираз його обличчя. Я помітив гарпун на стіні: мабуть, міркую, він мені знадобиться. А того нарешті прорвало: вхопив великий складаний ніж і заслинений поліз на мене з лайкою. Я по всьому бачив, що він готовий на все. Але не встиг він розкрити ножа, як я прибив його гарпуном до стіни. Боже, як він ревів! Його обличчя досі не дає мені заснути... Кров лилася потоком, а я стояв і чекав. Але навкруги було тихо, і я заспокоївся. Озирнувся: бачу, що на полиці стоїть та бляшанка. У мене на неї таке ж право, як і в Пітера Кері, тому й узяв її та вийшов із хатинки. І здуру забув на столі свій кисет.

А тепер розповім вам найдивовижнішу частину цієї історії. Тільки-но я вибрався на свіже повітря, аж раптом чую чийсь кроки. Я засів у кущах. Дивлюся, до хатинки лізе якийсь жевжик. Увійшов у неї, залементував, як божевільний, і пустився щодуху навтьоки, поки не зник із очей. А я всіх перехитрив: прокрокував десять миль пішки, у Танбрідж-Веллсі сів на потяг і приїхав до Лондона.

Коли ж відкрив ту коробку, то виявилось, що всередині — ні копійки. Нічого там не було, крім паперів, які я не наважився продати. Я втратив владу над Чорним Пітером і опинився на міліні в Лондоні без жодного шилінгу. Мені залишалося лише моє ремесло. Я побачив це оголошення про гарпунерів та велику платню і вирушив до морських агентів, а вже вони послали мене сюди. Ось і все, що знаю. І хоч я порішив Чорного Пітера, але право-

суддя має бути вдячне мені за те, що заощадив уряду витрати на конопляну мотузку.

— Дуже переконливі свідчення, — заявив Шерлок, підводячись і закурюючи люльку. — Гадаю, Гопкінсе, вам варто, не гаючи часу, запроторити арештанта в надійніше місце. Ця кімната не зовсім надається для камери, пан Патрик Кейрнс займає занадто багато місця на нашому килимі.

— Не знаю, як вам і дякувати, пане Голмс, — сказав Гопкінс. — Досі не збагну, як ви досягли такого успіху.

— Просто я з самого початку вхопився за правильну нитку. Якби я раніше знав про нотатник, він, можливо, так само збив би мене з пантелику, як і вас. Але все, що я чув про цю справу, вело лише в одному напрямку. Величезна сила, вміння користуватися гарпуном, пляшка рому, кисет із тюленьчої шкіри з міцним тютюном — все це вказувало на моряка, причому на китобоя. Я був переконаний, що ініціали *П. К.* — простий збіг. Кисет належав Пітеру Кері, бо той рідко курих і в його «каюті» не знайшли люльки. Пригадуєте, я питав, чи були в «каюті» віскі та коньяк. Ви відповіли, що так. А хто, крім моряка, стане пити ром, коли під рукою є коньяк або віскі? Тому я був упевнений, що це моряк.

— А як ви його знайшли?

— Мій любий сер, та це ж дуже просто. Моряк міг бути лише з числа тих, хто плавав разом із Кері на «Морському єдинорозі». Наскільки я знав, капітан на іншому кораблі не плавав. Я витратив три дні на телеграми в Данді, щоб встановити імена всіх членів команди «Морського єдинорога» 1883 року. Коли дізнався, що в числі гарпунерів був Патрик Кейрнс, моє розслідування майже добігло кінця. Я вважав, що цей чоловік, ймовірно, перебуває

в Лондоні та не забариться на якийсь час покинути Англію. Тому провів кілька днів в Іст-Енді, вигадав арктичну експедицію, запропонував привабливі умови для гарпунерів, які будуть служити під командою капітана Безіла, — і маєте результат.

— Чудово! — вигукнув Гопкінс. — Просто бездоганно!

— Мусите якомога швидше домогтися звільнення молодого Нелігена, — сказав Голмс. — Гадаю, вам варто вибачитися перед ним. Бляшанку треба йому повернути, але, певна річ, цінні папери, продані Пітером Кері, вже зникли навіки... Ось і кеб, Гопкінсе, тепер можете відвезти цього чоловіка. Якщо моя присутність знадобиться на суді, дайте нам знати в Норвегію. Точну адресу повідомлю вам пізніше.

ЯК ВАТСОН НАВЧАВСЯ ХИТРОЩІВ

Заледве Голмс приступив до сніданку, як доктор Ватсон, котрий сидів за столом, узявся пильно його розглядати. Сищик звів очі й упіймав погляд свого приятеля.

— Отже, Ватсоне, то про що ви думаєте? — спитав він.

— Не про що, а про кого — про вас.

— Про мене?

— Атож. Я міркував, які примітивні всі ці ваші вибрики й як дивно, що публіка продовжує проявляти до них цікавість.

— Згоден із вами на всі сто, — мовив Голмс. — Заради справедливості скажу, що я і сам вам це казав.

— Вашій методі, — правив далі Ватсон сердито, — насправді легко навчитися.

— Без сумніву, — всміхнувся Шерлок. — Можливо, ви це тут же продемонструєте?

— Охоче. Можу сказати, що сьогодні вранці ви були дуже занурені в себе.

— Чудово! — похвалив приятеля Голмс. — Як вам вдалося це дізнатися?

— Людина зазвичай охайна, ви сьогодні забули поголитися.

— Боже милий, як дотепно! — сказав Шерлок. — Я й гадки не мав, Ватсоне, що ви такий здібний учень. Ваш орлиний погляд виявив щось іще?

— Авжеж, Голмсе. У справі клієнта на ім'я Барлоу ви наразі не досягли успіху.

— Он як! І звідки ви про це дізналися?

— Я помітив його ім'я на конверті, коли ви його розкривали. Прочитавши листа, ви застогнали і засунули його до кишені з дуже похмурим виглядом.

— Бездоганно! Ви і справді дуже спостережливий. Є й інші потрапляння?

— Боюся, Голмсе, що ви вплуталися у фінансові спекуляції.

— А це чому?

— Розгорнувши часопис, ви насамперед знайшли фінансові новини, голосно і схвально гмикнули.

— Це вражає, Ватсоне, ви перевершили самого себе. Продовжуйте.

— До сніданку ви спустилися в чорному піджаку, а не в халаті. Отже, з хвилини на хвилину чекаєте важливого клієнта.

— Щось іще?

— Я, без сумніву, можу знайти й інші ознаки, Голмсе, але обмежуся цими небагатьма, щоб показати, що на світі є й інші люди, не менш розумні, ніж ви.

— Але є і менш розумні, — відбив Шерлок. — Припускаю, що таких небагато, але боюся, мій любий Ватсоне, що вас я змушений долучити до їхнього числа.

— Що ви маєте на увазі, Голмсе?

— На жаль, мій любий колего, боюся, що ваші висновки були не настільки бездоганні, як хотілось би.

— Хочете сказати, що я помилився?

— Хіба на децицію... Розглянемо все за порядком. Я не поголився, бо бритву відправив нагострити. Одягнув піджак, а не халат, бо сьогодні вранці — о, найщасливіший із днів! — маю навідати дантиста, котрого звати Барлоу, що він і мав підтвердити письмово. Сторінка крикету розташована поруч із фінансами, й я звернувся до неї, щоб дізнатися, чи зберегла збірна Саррею свої позиції проти збірної Кенту. Але не сумуйте, Ватсоне, продовжуйте! Все це такі примітивні хитрощі, що ви, без сумніву, скоро їм навчитеся...

ЗМІСТ

Людина з розсіченою губою	3
Пригода з мідяними буками	34
Пригода з бісовою ногою	67
Пригода зі строкатою стрічкою	99
Пригода з трьома студентами	132
Пригода з чоловічками в танці	155
Пригода з Чорним Пітером	187
Як Ватсон навчався хитрощів	214

Літературно-художнє видання

Серія «Істини»

ДОЙЛ

Артур Конан

ЯК ВАТСОН НАВЧАВСЯ ХИТРОЩІВ

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Відповідальна за випуск *Р. Є. Панченко*

Технічний редактор *Г. С. Таран*

Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешкова*

Комп'ютерна верстка: *І. Л. Цибульник*

Коректор *Л. І. Вакуленко*

Підписано до друку 29.10.18. Формат 70×100 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 9,03. Облік.-вид. арк. 8,83.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Д62 **Дойл А. К.**
Як Ватсон навчався хитрощів / Артур Конан Дойл;
пер. з англійської Є. М. Тарнавського; худож.-оформ-
лювач О. А. Гугалова-Мешкова. — Харків: Фоліо,
2019. — 217 с. — (Істини).

ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини).

ISBN 978-966-03-8390-6.

Видатний англійський письменник Артур Конан Дойл (1859—1930) написав понад 50 оповідань про геніального сищика Шерлока Голмса. До цієї книжки увійшли ті, що сам автор вважав найвдалішими — «Людина з розсіченою губою», «Пригода з мідяними буками», «Пригода з бісовою ногою», «Пригода зі строкастою стрічкою», «Пригода з чоловічками в танці» та інші. В усіх них за допомогою свого методу Голмс розплутує найскладніші злочини і викриває злочинців.

УДК 821.111